

БИБЛИОГРАФИЈА

(за 1927. год.)

Bajza, v. Jozef, *Beiträge zur ungarischen Bibliographie über Montenegro*, Budapest, 1927, 8°, str. 37.

— Записи, Цетиње, 1927, I, 191.

Bajuk, M., *Slovenske narodne pesmi*, Ljubljana, 1927, zv. V, s. 39.

Bachofen Echt u W. Hoffer, *Jagtgeschichte Steirmarks*, Graz, 1927, 8°, 318+XX.

Casopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, XXII, 204.

Banašević, N., *Le cycle de Kosovo et les chansons de geste*. (Objavljeno u Revue des Etudes Slaves, t. VI).

— Записи, I, 369.

Barle, Janko *Božićne igre u Južnoj Srbiji* (Sv. Cecilija, XXI, 255—257).

Vašagić, S. *Patarenii i islam* (Gajret, XI, 177—179).

Vaščaušević, H. Fehim. *Seka Zuke Atlagića*, nar. pesma (Gajret, XI, 155—156). — *Nahod Mustaj—Beže* (Gajret, XI, 71).

Bego, D-r Krunoslav, *Grad Split i njegova općina* (Savremena Opština, Beograd, 1927, str. 765—781). — *Socijalni razvoj Splita* (Savremena Opština, I, br. 9. str. 67—73).

Belović, Jasna *Die Sitten der Südslaven*, Dresden, 1927.

— Етнолог, Љубљана, II, 99.

Belošević, Stjepan, *Županija Varaždinska*, Zagreb, 1926, s. 179

Biankini, D-r A., *Starigrad na Hvaru* (Nova Evropa, Zagreb, XV, 119—123)

Bogdanović, D-r M., *Grad Zagreb u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti* (Savremena Opština, 1927. str. 874—890).

Богоић, Д-р Грга, *О хлебу нашег сељака* (Савремена Општина, 1927, с. 911—919). — *Трпеза нашега народа* (нав. дело, стр. 1038—1042).

Божовић, П., *Цетиње* (Савремена Општина, 1927, с. 1333—1335). *Подгорица* (нав. дело, с. 805—806). — *Албанске легенде о Краљевићу Марку* (Записи, I, 302).

Боричић, Драгиша, *Плав и Гусиње*.

— С Књ. Гл., XX, 397.

Брасиво Друштва Св. Саве, Београд, XX, XXI.

— Гл. Ск. Н. Д., II, св. 1—2. с. 355; Записи, I, 55; Јужни Преглед, Скопје, I, с. 101—109.

Buble, R., *Trogir* (Nova Evropa, XV, 116—119).

Будимир, Милан, *Кармен Арвале* (издање Срп. Краљ. Академије, књ. 61., 1926. г.)

— Пр. VII, 327.

Bulić, Vinka, *Splitska Zena* (Nova Evropa, XV, 108—112).

Бушатлић, А. Хафис, *Правни положај сујруге у брачном имовинском наследном праву* (Гајрет, XI, 276—278). — *Породично и наследно право муслимана*, 1926. г.

О *Буњевцима* (троброј Књ. Севера, III).

— С. Књ. Гл. XXI, 155; Воља, Београд, 1927, 385.

Valant, Milan, *Slovenska socialna literatura*, за polovico l. 1927. (Socialna Misel, Ljubljana, VI, 200).

Wartenhorst — Jaksch, Aug., *Die Edlinge in Karantanien und der Herzogsbauer am Fürstenstein bei Karnburg* (der Akad. der Wiss, in Wien. — hist. Abt., 1927).

— Glasnik Muzejsnega Društva za Slovenijo, VII i VIII. 57 — Časopis za zgodovino in narodopisje, XXIII, 87.

Василиевъ, Ст. П., *Македония въ най-новиѣѣ научни издирвания*. Казанлъкъ, 1927, 16^о, стр. 32.

Васиљевић, Х. Ј., *Ресен и његова околина* (Братство, XX¹, 40—55).

Васић, Милоје, *За самостјалносѣ срѣске уметносѣи средњега века* (С. Књ. Гл. XXI, 24, 109).

Vatovec, Fran, *K starejši upravni in gospodarski zgodovini laškega okraja*, Ljubljana, 1927, 8^о, 95

— Časopis za zgodovino i narodopisje, XXIII. 91.

Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, XLVII—XLVIII. Split, 1924—1925, 8^о, 196.

Влајинац, З. М., *Бедба и заманица* (Гласник Ск. Н. Д., II, 1—2, стр. 47—65). — *Историја производње памука у нашим земљама*, Београд. 1927, 8^о, 172.

— Прилози, VI, 332—333.

Из путописа Ханса Дерншвама, 1553—1555. године (Братство XXI, 56—104).

Вебле Андреј, *Марибор* (Савремена Општина, I, бр. 5, стр. 48—52).

Wendel, Herman, *Aus der Welt der Südslaven*, Berlin, 1926, str. 282.

Vilhar, Albin, *Slovensko-srbskohorvatski Slovar*, Ljubljana, 1927, 289.

Вукићевић, М. В., *Шумадија и Шумадинци* (Књ. С. III, 274).

Vukob, Dušan, *Državni Muzej na Cetinju* (Nova Evropa, XV.228—232).

— *Цетињски Музеј* (С. Књ. Гл., XXI, 395). *Исписи из Цетињске Архиве* (Записи, I—II).

Вулић, Н., *Народносѣ Поенаца* (Глас Срп. Краљ. Акад., CXXI).

— Etnolog, I, 175.

— *Басишарни у нашој земљи* (Гласник Ск. Н. Д. II, св. 1—2, 15—23).

Vurnik, Stanko, *Slovenska peča* (Etnolog, II, 1—25). — *Doneski k studiju slovenske ljudske avbe* (Etnolog, I, 36—40). — *Drobec k studiju slovenske ljudske plastike* (Etnolog, I, 84—86). — *Niko Župančič*, ob petindvajsetletni jubileju njegovega znanstvenega in javnega delovanja (Etnolog, I, 144—158).

Вушовић, Данило, *Дијалектѣ Истѣочне Херцеговине* (Дијалектолошки Зборник С. К. Акад., III, 8^о, стр. 70).

— Записи, I, 127.

Gantar, Dr K., *Naši prvi sociologi* (Socialna Misel, VI, 131—136, 160—166).

Gesemann, Gerhard, *Studien zur südslavischen Volksepik*, Reichenberg, 1926. 8^о. 109.

— Летопис М. С. књ. 312, стр. 169; С. Књ. Гл. XX, 561.

Гласник Етнографског Музеја у Београду, I, 1926. г.

— М-сао, за 1927 г. стр. 256; — Etnolog, I, 174; — С. Књ. Гл. XX, 635.

— Записи, II, 3 I — Известия, за 1927 г., стр. с. 147—150; Мак.

Преглед, III, 145—148.

Glasnik Muzejskega Društva za Slovenijo, Ljubljana, VII—VIII.

— Etnolog, II 102.

Гласник Скойског Научног Друштва, Скопље, II, св. 1—2, 4^о стр. 360.

— Записи, II, 55; — С књ Гл., XX, 559, XXII, 237.

Глушан, Д р Душан, *Брак и социјални положај жене код Јевреја* (Богословље, Београд, II, 81—91, 259—270).

Годишњица Николе Чушња, Београд, XXXVI.

— Летопис М. С., књ. 314, стр. 480; — С. књ. Гл. XX, 560.

Грбић, Д-р Манојло, *Војвођански Музеј* (Летопис М. С., књ. 313 с. 129).

— *Сеоба Срба у земље аусирских цесара и њихове борбе за оцтјанак*. Сарајево, 1927. г, 8^о, 136.

— С. Књ. Гл. XXII, 313.

Давидовац, Ђура, *Путовање по Далмацији*, Нови Сад, 1927. год. Десница, В., *Неколико података о јераштанским хајдуцима и о харамбаши Бају Пивљанину* (Прилози, VII, 179—188).

Димитријевић, Рад, *Неколико библиографских података о Буњевцима* (књ. С., III, 184).

Dolenc, D-r Metod, *Kmečko dedno nasledstvo za časa veljavnosti gorskih bukev* (Сасорис за zgodovino in narodop.sje, XXII, 105—149).

Драшковић, Душан, *Шумадинац* као политичар (Књ. С. III, 313).

Дробњаковић, Д-р Боривоје, *Космајске варошице* (Гласник Г. Д., XIII, 223). — *Јован Цвијић* (Гласник Проф. Друштва, VII, 75—80).

Dugan, Franjo, *Seška uskrсна pjesma и rukopisu iz Žiča* (Sv. Cecilia XXI, 206—208).

Дунић, Ј., *За унапређење градова и привреде Јужне Србије* (Савремена Општина, I, бр. 4, с. 64—69).

Ђорђевић, Д-р Владан, *Успомене*, културне скице из друге половине 19. века, књ. I, Нови Сад, 1927. г., 8, 405.

— Летопис М. С., књ. 315, с. 45

Ђерић, Д-р Василије, *Албанске речи у српском језику* (Прилози, VII, 23—30).

Ђорђевић, Д-р Тихомир, *Срптановништво у Србији после Велике Сеобе 1690. године* (Чупићева Годишњица, XXXVI, 1—36). — *Коса у Јужних Словена* (Народна старина, за 1926. г. стр. 1—26).

— Записи, I 191.

— *Черкези у нашој земљи* (Гласник Ск. Н. Д. за 1927., св. 3.)

— Записи III, 186

— *Пишња из нар. предања, веровања и обичаја* (Венац, Београд, XII, 696, XIII, 49).

— *Хајдук Сћанко* (Годишњица Н. Чупића XXXVI, 217—231). — *Нешто срптановништинске Црне Горе из почетка 19. века* (Записи, I, 292) *Пишња сеоске организације* (Гласник Ск. Н. Д., II, св. 1—2, с. 358). *Упућство за прикупљање градива о ношњи у нашем народу*, (Гласник Зем. Музеја, XXXVII, 81—100).

— Гласник Ск. Н. Д., 1—2, стр. 341; — С. Књ. Гл. XX, 472; — Књ. С. III 180.

Ђуровић, Д-р Димитрије, *О пореклу словенског писма* (Просветни Гласник, Београд, за 1927. г.).

— Летопис М. С., књ. 316, стр. 470.

Елезовић, Глиша, *Празнични обичаји у Вучијерну* (Јужни Преглед, Скопље, I стр. 10—15, 71—84, 181—183).

Ердељановић, Др. Јован, *Сћара Црна Гора* (Срп. Етнограф. Зборник, XXXIX, 8^о, стр. 890).

— Мисао, 1927. стр. 253; — Записи, I, 185, 305; — С. Књ. Гл., XX, 634

— *Значај етнолошких испитивања у Војводини*. (Летопис М. С., књ.

313, стр. 116). — *Јован Цвијих и наша наука о народу* (С. Књ. Гл. XXI, 199—210).

Erjavec, F., *Naša statistika* (Socialna Misel, VI, 228—229).

Љупанић, Д-р Нико, *Harimati*, studija k problemu prvobitnih Hrvatov (Etnolog, I, 131—138). — *Prvi nosilci etničkih imen Srb, Hrvat, Čeh i Ant* (Etnolog, II, 74—79). — *K antropologiji osmanskih Turaka angorskog i konijskog Vilajeta* (Etnolog, I, 87—130). — *Antropološki ocrт Nikole P. Pušiča i Milenka Vesniča* (Etnolog, I, 74—83). — *The Serb Settlement in the Macedonian Town of Srbčište in the VII th.* (Etnolog, II, 26—35) — *Devdesetletnica rojstva antropologa A. Weisbacha* (Etnolog, I, 161) — *Petin-dvajsetletnica smrti V. Tomaška* (Etnolog, I, 159). — *Desetletnica smrti Miluna Mitiča* (Etnolog, I, 158). — *Petinsedemdesetletnica rojstva Jana Pajskerja*. (Etnolog, I, 162). — *Krajevni imeni Stopence in Tezno* (Časopis za zgodovino in narodopisje, XXII, 75—77).

Ивић, Д-р А., *Како су говорили и писали Буњевици у 18. веку*. — *Из прошлости Буњеваца* (Књ. С., III, 102). — *Сеоба Срба из Бачке у околини Осјорогона 1598. г.* (Летопис М. С. Књ. 313, с. 353—358).

Илић, П. Јордан, *Балканске цркве као прве националноасийијне организације Јуж. Словена* (Богословље, II, 216—234).

Илић, М. П., *Стари божићни обичаји у Јужној Србији* (божићни додаток дневног листа *Времена*, за 1926. г.).

Иликић, Стефан, *Буњевици и мађоризација* (Књ. С., III, 125).

Иловац, Мил., *О правопису и језику у Буњеваца* (Књ. С., III, 108).

Инкиостри М, Д., *О нашој архитектури* (Летопис М. С., књ. 314 стр. 20—35).

Jagodić, Ivan, *Crkveno pevanje na Pagu* (Sv. Cecilija, XXI, 251—253).

Јакшић, Д-р Гргур, *Европа и Васкрс Србије*, Београд, 1927. г.,

— Летопис М. С., књ. 316, с. 137. — Гјарет, XI, 285. — Гласник Прсф. Друштва. VII, 572.

Jasques, Ansel, *Peuples et nations des Balkans*, Paris, 1926, p. 220.

— Гласник Географ. Друштва, XXII, 247.

Јерај, Д-р Ј., *Kriza Slovenstva* (Socialna Misel, VI, 155—160).

Јеремић, Д-р Риста, *Белешке о Буњевицима* (Књ. С., III, 158).

Јовановић, Драгољуб, *Земљорадња и индустрија*. Нови Сад, 1926.

Јовановић, Бл. Јован, *Историја и Социологија* (Архив за правне и друштвене науке, св за септ., 1927. г.).

— Јужни Преглед, I, 90—97.

Јовановић, М. Јован, *Село и град* (Савремена Општина, I, бр. 9. с. 25—28).

Јовићевић, Андрија, *Зема и Љешко Поље* (Срп. Етнографски Зборник. XXXVIII).

— Записи, I, 373.

— *Св. Јован Владимир у народној усјомени* (Записи, I, 321).

Jovitchich, Lena, *Pages from here and there in Serbia*, Belgrad, 1926, str. 169.

— S. Knj. Gl., XXI, 230.

Јонић, В., *Шумадија на њрекрејници* (Књ. С., III, 355).

Јордановъ, Вел., *Volkslieder der Slovenen*, Leipzig 1927, 8°, 650.

Кадић, А., *Сарајево прије 270. година* (по Е. Челебији, Гјарет, XI, 110—111, 126—127).

Карановић Милан, *О шћивовима кућа у Босни* (Гласник Зем. Музеја, XXXIX, 207—214).

Kelemina, J., *Slovenske narodne pripovedke med Nemci* (Etnolog, II, 90).

Киселиновић, Ђорђе, *Охридско-јресјанска Лура*.

- С. Књ. Гл. XX, 471. — Гласник Проф. Друштва, VII, 57.
- *Народне приповећке из Пресје* (Јужни Преглед, I, 225—228).
- Koblar, A., *Obleka kranjskih žena v 18. veku* (Etnolog, I, 166)
- Kovačić, D r Fr., *Slovenska Štajerska in Prekmurje*, Ljubljana, 1926. — Гласник Муз. Друштва за Slovenijo, VII—VIII, 60.
- Kos, D r Franc, *K zgodovini Gorice v srednjem veku* (Гласник Муз. Друштва за Slovenijo VII—VIII, 30—33).
- Костић, Петар, *Гора*, извештај о српству и православљу у том крају, Београд, 1926.
- Гласник Ск. Н Д., II, св. 1—2, стр. 354.
- Košir-Möndendorfer, *Ljudska medicina med koroškimi Slovenci* (Časopis za zgodovino in narodopisje, XXII, 9—32).
- Краков, С., *О сѣаром Солбору* (у божињем додатку дневног листа Политике, Београд, 1927).
- Kuba, Ludvik, *Pučka glazbena umetnost u Makedoniji* (Sv. Cecilija, XXI, 25—27, 76—81).
- Курулић, Марко, *Умѣтнн занатн у сѣарој срѣској држави* (Савремена Општина, I, бр. 3., 69—76).
- La Yougoslavie agricole*, Salonique. 1927, str. 30.
- Lovčić, Andrej, *Čevljarske bratovština sv. Ane v Cerknici* (Гласник Муз. Друштва за Slovenijo, VII—VIII, 17—20).
- Лапчевић, Драгиша, *Наша сѣара трговина*, Београд, 1926. с. 85.
- *О нашим градовима*, (Савремена Општина, I, бр. 6 стр. 10—12). — *Село и град* (Савремена Општина, I, бр. 1, стр. 22—24). — *Општина од 1839. године* (Савремена Општина, I, бр. 3, с. 7—9).
- Ласкарис, Михаил, *Византијске принцезе у средњовековној Србији*, Београд, 1926. г.
- Etnolog, I, 165.
- Ленард, Д-р Ј., *Сѣари Срби и срѣска љраошѣбина*, Београд, 1927.
- Воља за 1927. г., стр. 162.
- Лоран, Етјен, *Неколико мисли о сѣарој срѣској умѣтносѣи* (Јужни Преглед, I 65—71).
- Lhotak, Fran, *Hrvatska narodna pjesma*, мјесећник, издаје Друштво „Matia Gubec“, Zagreb, 1927. г.
- Лутовац, Милисав, *Беране*, (Гласник Географ. Др., XIII, 195).
- Lič, poljudno znanstveni zbornik, I, Trst, 1927., urednik D r Lavo Cermelj.
- Мал, Д-р Јос., *Ускочке сеобе и словенске покрајине* (Српски Етнограф. Зборник, XXX).
- Гласник Муз. Друштва за Slovenijo, VII—VIII, 60.
- Музејска кроника* (Гласник Муз. Друштва за Slovenijo, VII—VIII, 20—30).
- Мандић, Др. М., *Резултатн опшкочана неопитског насеља у Доњој Махали код Орашја на Сави* (Гласник Зем. Муз. XXXIX, 199—206)
- Марковић, Стева, *Сеоба Срба у земље аусѣирских ћесара и њихове борбе за општанак*. Сарајево, 1927.
- Воља, 1927. 463
- Melik, Anton, *Kolonizacija Ljubljanskega Barja*. Ljubljana, 1927. str. 66.
- Geograf. Vestnik, III, 145. — Časopis za zgodovino in narodopisje, XXIII, 90
- Milleker, Felix, *Die Besiedelung der Banater Militärgrenze*, Bela Crkva. 1926, 8°, 29. — *Kurze Geschichte des Banats*, Vrschatz, 1925, 8°, 48. — *Geschichte der Stadt Pančevo*, Pančevo 1925, 8°, 234. — *Istorija gradova i gradskog razvića u Banatu*, Pančevo, 1925. 4°, 12. — *Geschichte der Deutschen im Banat*, Bela Crkva, 1927, 8°, 26. — *Kurze Geschichte der Stadt Bela Crkva im Banat 1355—1918 Jahr*, Bela Crkva, 1927. 8°, 36.

- Miletich, L., *Le prof. V. Jagić et la Macedoine, d'après des lettres inédites*. Sofia, 1927. 66.
- Милић, Др М. Иво, *О Бачким Буњевцима* (Књ. С., III, 95).
- Милићевић, Драган, *Село и град у Јужној Србији* (Савремена Општина, I, бр. 9, с. 50—61).
- Милићевић, Ж., *У постојбини наших коњаничара и зографа*, Београд, 1927., 8°, 1—48.
- С. Књ. Гл., XXII, 474. — Гајрет, XI, 365.
- Милојевић, Др Б., *Осврто Вис* (Гласник Зем. Музеја, XXXIX 111—124).
- Милојевић, С. М., *II Конгрес Словенских Географа и Етнографа*, (Гласник Г. Др., XIII, 269).
- Мирковић, Л., *Богојављенске нар. ђесме* (Прилози, VI, 202—205).
- Мирон, М., *О народном везу у Босни* (Божићни додаток београд. дневног листа Политике, за 1927. г.)
- Митровић, Др Танасије, *Илустровани Пољопривредни Речник*, Београд, 1927.
- Летопис М. С., књ. 312, с. 430.
- Миладиновъ Ст., *Въпросиѣ за езика и народностиѣа на македонциѣ въ славянскаѣа филологиѣа* (у Славянски календаръ, за 1927. 44—51). — *Българщинѣа въ Македонѣа* (Известия, 1927. г.)
- Mousset, Albert, *Le Royaume serbe, croate, slovene*, I, Paris.
- С. Књ. Гл., XXI, 231.
- Mravljak, Jos., *Zadnji lov na volkove na Pohorju* (Časopis za zgod. in narodopisje, XXII, 194). — *Žički rokopis: Česka velikonočna pesen* (nav. delo, XXII, 190—193). *Vuzeniški urbarji* (nav. delo, XXII, 61-75. 169-190).
- Мудеризовић, Риза, *Облагу Хусејин Кајѣѣана Градашчевића* (Гласник Зем. Музеја, XXXIX, 215—220).
- Муфтић, Хазим, *Похлеја и скромности* (Гајрет, XI, 155).
- Народно Благо*, лист за објављивање народне умотворине, уредник Н. К. Кашиковић, св. 1—4 Сарајево, 1927.
- Настасијевић, Момчило, *За народну мелодију*, (С. Књ. Гл. XXII, 514).
- Nikolažević, Kus Mirko, *Votivi nerotkinja* (Etnolog, II, 36—45). — *Šetnje kroz Etnografski Muzej u Zagrebu*, Zagreb, 1927, 8°, 87.
- Никић, Д-р Ф., *Општина за време Турске Ујраве и Карађорђа*, (Савремена Општина, I, бр. 7—8, стр. 53—67).
- Orlov, P. S., *O dječijim igrama i porjevката kod slavenskih naroda*. — Sv. Cecilija, XXI, 45.
- Ороѣен, Јанко, *Zgodovina Celja*, I i II, Celje, 1927, 8°, s. 162.
- Časopis za zgodovino in narodopisje, XXIII, 89, 155.
- Oštir, K., *Veneti in Anti* (Etnolog, II, 46—73). — *K predstovanski etnologji Zakarpatja* (Etnolog, I, 1—35).
- Павловић, Љуба *Шайчанка пре сто година* (Календар Вардар, 1927. г.)
- Павловић, А. М., *Крагујевац као ѡресѣоница* (Књ. С. III, 298). — *Крагујевац* (Савремена Општина, I, бр. 6, стр. 30—39).
- Павловић, М. Др., *О народним умотворинама и о њиховом скућљању у Јужној Србији* (Јужни Преглед, I, 145—148, 221—224).
- Peisker, J., *Tvarog, Jungfersprung und Verwandtes* (Blätter für Heimatskunde, IV, 1926, с. 49—57).
- Etnolog I, 166.
- Петковић, Р. Влад., *Животниѣс цркве у Љубоѣену* (Гласник Ск. Н. Д. II, св. 1—2, с. 109—124).
- Петковић, Д. Ж., *Бугари и Балкански Словени*, Београд, 1926 — Гл. Проф. Др. VII, 189.

Петровић, Анте, *Три старе књиге на италијанском о нашим народним њесмама* (Прилози, VII, 96—106).

Петровић, Вељко, *Из историје војвођанске уметности* (С. Књ. Гл. XXII, 596, 308).

Петровић, М. И., *Из старог Београда* (Савремена Општина, I, бр. 7—8, 39—45).

Петровић, Ж. Петар, *Географски и етнографски преглед Шумадије* (Књ. С., III, 269).

Pitamic, Dr Leonid, *Država, Zagreb*, 1927. 8°, s. 480.

— *Časopis za zgodovino in narodopisje*, XXIII, 153.

Поливка, Ј., *Две приповешке о мейморфози сјола у околини Солуна* (Прилози, VII, 1—22).

Поповић, Дака, *Нови Сад* (Савремена Општина за 1927. г., стр. 739—747).

Поповић, Ј. Душан, *О Цинцарима*, Београд, 1927. с. 136.

— *Летопис М. С. књ. 315.*, с. 285.

— *Цинцари као трговци* (Савремена Општина за 1927. г., с. 1288—1294). — *Наш народ* (божићни додатак београд. дневног листа Политике, за 1927. г.). — *О данку у крви* (божићни додатак београд. дневног листа Речи, за 1927. г.). — *Психичке кризе Цинцара* (Грка), С. Књ. Гл., XXII, 249).

Поповић, Ил. Петар, *О просветним приликама у Србији, 1804—1813 г.* (Књ. С., III, 288).

Поповић, Ј. Пера, *Фреска књићора у манастиру Милешеви* (Прилози, VII, 88—95). — *Српска профана архивектура* (Прилози, VII, 160—168).

Поповић, Слободан, *Самоанализа шумадских младића* (Књ. С. III, 365).

Премроу, Мирослав, *Јерменска колонија у Београду* (Споменик С. К. Акад., LXVI)

— *Прилози*, VII, 315.

Prentida, Vinko, *Staroslavenska senkvencija: Hrist vaskrse* (Sv. Сеси-лија, XXI, 164—166).

Продановић, Јаша, *Љубав у нашој народној поезији* (Летопис М. С. књ. 313, стр. 238—245).

Прћић, Ката, *Свадебни обичаји код суботичких Буњеваца при крају 19. века* (Књ. С. III, 167).

Радивојевић, Т., *Југославија у слици и речи, I Србија*, Београд 1927

Radića, D-r Branislav, *Stari i novi Split* (Nova Evropa. XV, 98—104)

Радовановић, С. Вој. *Скопље* (Савремена Општина, за 1927, 891—900)

Радовић, Митар, *Чудостворна икона Богородичина у њећској папир-јаршији* (Записи, I, 299)

Радојчић, Сп. Ђорђе, *Једна гобела у као, друга из кала* (Књ. С. III, 258).

Радојчић Никола, *О земљи и именима Богомила* (Прилози, VII, 147—159). — *Како су називали Србе и Хрватије византијски историци XI и XII века Јован Скилица, Никифор Вриеније и Јован Зонара?* (Гласник Св. Н. Д-р., II, св. 1—2, стр. 1—12).

Рубић, Д-р Иво, *О имену ошоба Шолте* (Гласник Г. Др., XIII, 221)

Р., *О буњевачком имену*. — *Из старе Србије* (Књ. С., III, 420, 498.

Р. Р. *Шумадинац као рајник* (Књ. С., III, 319).

Sbornik I sjezdu slovanskych geografu a ethnografu v Praze 1924. g., Praha, 1927.

- Сергејевскиј, Димитрије, *Римски камени сџоменици са Гаамочког Поља* (Гласник Зем. Музеја, XXXIX, 255—268).
- Šič, Albert, *Slovenske narodne poše*, Ljubljana, 1927, 8°, s. 57
— *Časopis za zgodovino in narodopisje*, XXIII, 93. — *Etnolog*, I, 100.
- Сланкаменац, Првош, *Психологија религије* (Rad Jug. Akad. knj. 231
Скарић, Владислав, *Мула Мустиџа Башескија*, сарајевски хроничар
18. вијека, Сарајево, 1927.
- *Гробни најџис браће Радиловића у Чадовини* (Гласник Зем. Музеја, XXXIX, 193—198).
- Скок, Петар, *Лингвистичке белешке с џуџа џо Јужној Србији* (Гл. Ск. Н. Др., II, св. 1—2, стр. 277—287).
- Соловјев, В. А., *Уговор о кујовини и џродаји у средњевековној Србији* (Архив за правне и друштвене науке, XXXII, 429—448)
— *Записи*, I, 255.
- *Два џрилога џроучавању Душанове Државе* (Гласник Ск. Н. Др. II, св. 1—2, стр. 25—46)
- Ст., *Нешџо о уређењу гробља* (Савремена Општина, I, бр. 4, с. 69-74)
- Стајић, Д-р Урош, *Село и џегове невоље* (Савремена Општина, за 1927 г., стр. 1033—1037).
- Staroslav, *Gostilne v stari Ljubljani*. Ljubljana, 1926, 8°, s. 51.
— *Glasnik Muzej. Društva za Slovenijo*, VII-VIII, 63
- Стефановић, Др Свет., *Даширање наше народне ејске џоезије* (Воља, за 1927. г., стр. 127—133).
- Стипић, Лазар, *Каракџер и менџалиџетџ Буњеваца* (Књ. С., III, 146)
- Стојадиновић, Др М., *Наши градови. — Ујроџашџивање насеља. — Село и верош* (Савремена Општина, I, бр. 4, с. 18—32; бр. 9, с. 61—66; бр. 5, с. 1—23).
- Стојановић, Љ., *Сџари срџски зајиси у најџисци*, књ. VI.
Записи, I, с. 122.
- *Сџари срџски родослови и лејџисци* (издаје Срп. Краљ. Акад. Београд, 1927. књ. XVI.)
— *Записи*, I, 52 и 184
- Стојићевић, Душан, *Народна имена риба у Србији*. Београд, 1927, 8°, с. 49
- Stranska, D-г Дражуша, *Jihoslovanska narodopisna muzea*. (Slavia V, Прага, 1927).
- Тановић, Стеван, *Срџски народни обичаји у Ђевђелиској Кази* (Срп. Етнограф. Зборник, књ. XL, Београд, 1927, 8°, стр. 483).
— Срп. Књ. Гл., XXII, 146.
- Татић, Жарко, *Архџеџџонски сџоменици у Скојској Црној Гори* (Гласник Ск. Н. Др. II, св. 1—2, с. 93—108)
- Томић, К. Момчило, *О Скојљу* (Јужни Преглед, I, 210—218)
- Топаловић, Божидар, *Наследно обичајно џраво у Црној Гори*, Београд, 1927 с. 120
— *Записи*, I, 53.
- Топаловић, Живко, *Привредни џроблеми Југа*. Београд, 1927. стр. 54
- Тројановић, Сима, *Мијачко Племе* (Etnolog, I, 68—73)
- Ђоровић, Владимир, *Свеџи Сава у народном џредању*, Београд, 1927, 8°, стр. 267.
— Срп. Књ. Гл. XX, 299. — Богословје, II, 325. — Јужни Преглед, I 46
— Мисао, за 1927. г., с. 253. — *Летопис М. С.*, књ. 312, стр. 443.
- Ђурчић, Лазар, *Шумадија и Шумадинсџво* (Књ. С., III, 276)
- Ускоковић, Радоје, *Кириџилук иваџичког Сџарог Влаха* (Гласник Г. Др., XIII, 226)

- Ф., Р., *Дајте ми весло*, нар. песма (Књ. С. III, 259).
- Францев, Фрањо, *Хрвајска ђесма о Београду* год. 1739 (Прилози VII, 62—72).
- Филиповић, С. М., *Нови подаци о Какњу* (Гласник Зем. Музеја, XXXIX, 225—230).
- Цетиње и Црна Гора*. Београд, 1927. г. 8^о, 386 (издало Проф. Друштво).
- Записи, II, 376.
- Чајкановић, Др В., *Српске народне ђриповејке* (Српски Етнограф. Зборник, XLI, Београд, 1927, 8^о, стр. 637).
- Прилози, VII, 326. — С. Књ. Гл. XXI, 633.
- *Митски мотиви у традицији о десетому Стевану* (Богословље, II, 180—187) — *Просијање сламе на Бадњидан* (божићни додатак београдског дневног листа Самоуправе, за 1927 г.).
- Чокић, А. А., *Добар земан ђрокаса*, нар. песма (Гајрет, XI, 189).
- Џонић, Урош, *Српске народне ђесме у „Крањској Пчелици“* (Годишњица Н. Чупића, XXXVI, 167—188).
- Шаулић, Новица, *Српске народне ђесме*, Београд, 1926, 8^о, 152, св. 3.
- Записи, I, 125.
- *Српске народне ђриче*, I, Београд, 1927, 8^о, 221.
- Šimčik, Ante, *Tekst Krljačevića parjeva „Hranila majka tri sive sokole“* (Sv. Cecilija, XXI, 95—96).
- Schultze, Leonhard, *Makedonien*, Jena 1927. S. X.+250
- Шумадија и Шумадинци*, (троброј, 7, 8, 9, Књ. С., за 1927. г.).
- С. Књ. Гл. XX, 308, 376.
- Београд у прошлости и садашњости* (Двоброј 6—7 Савремене Општине, за 1927. г., с. 1069—1258).
- Београд, Загреб и Љубљана* (Савремена Општина I, бр. 1, стр. 7—14).
- Резултати пописа домаће стоке у Краљ. Срба Хрваџа и Словенаца*, од 31. I. 1921. г., Сарајево, 1927. г., с. 415.
- Ређе речи буњевачког говора* (Књ. С., III, 185).
- Kr. etnografski muzej v Ljubljani*, njega zgodovina, delo, načrti in potrebe (Etnolog, I, 139—144). — *O novih pridobitvah, delu in potrebah kr. etnografskega muzeja v Ljubljani* (Etnolog, II, 81—83).
- Опис на изданіята бълг. акад. на наукиѣ*, 1870—1926. г. Софія 1926, 8^о, 183.
- О манихеистѣѣ и богумилаѣ Н. П. Кондакова* (Seminarium Kondakovianum, Prague, 1927 289—301).
- Летопис М. С., књ. 315, с. 40.

П. Ж. Петровић.

ГЛАСНИК

ЕТНОГРАФСКОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ

Bulletin du Musée Ethnographique de Beograd

КЊИГА ТРЕЋА — ТОМЕ III

УРЕДНИК

Д-р БОРИВОЈЕ М. ДРОБЊАКОВИЋ

БЕОГРАД — БЕОГРАД

Штампарија „СКЕРЛИЋ“ — Краљ. Наталије 12. — Тел. 7-11.

1928.

ГЛАСНИК

ЕТНОГРАФСКОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ

КЊИГА ТРЕЋА

УРЕДНИК

Д-р БОРИВОЈЕ М. ДРОБЊАКОВИЋ

BULLETIN

DU MUSÉE ETHNOGRAPHIQUE DE BEOGRAD

Т О М Е III

PUBLIÉ SOUS LA DIRECTION DE
BORIVOJE M. DROBNJAKOVIĆ

БЕОГРАД — BEOGRAD

Штамп. „СКЕРЛИЋ“, Мил. К. Цветановића — Кр. Наталије 12 — Тел. 7-11

1928.

САДРЖАЈ — SOMMAIRE

Чланци — Articles	Страна page
<i>Душан Д. Вуксан</i> : Један зборник народних лијекова из прошлога вијека (<i>Dušan D. Vuksan: Un recueil de médicaments populaire du siècle passé</i>)	1
<i>Д-р Тих. Р. Ђорђевић</i> : Девојачка невиност у нашем народу (<i>D-r Tih. R. Đorđević: Virginité chez les Slaves du Sud</i>)	14
<i>Милица МирONOва</i> : Народна плетиво (<i>Milica Mironova: Tricotage populaire</i>)	20
<i>Стјаноје Мијаџковић</i> : Обичаји у Ресави (<i>Stanoje Mijatović: Coutumes dans Resava</i>)	26
<i>Стеван Тановић</i> : Нешто о духу и менталитету нашега народа око Ђевђелије (<i>Stevan Tanović: Sur l'esprit et la mentalité du notre peuple de la région de Djevdjelia</i>)	40
<i>Д-р Бор. М. Дробњаковић</i> : Ношња у Космају (<i>D-r Bor. M. Drob-njaković: Costume national dans la région de Kosmaj</i>)	45
<i>Д-р Веселин Чајкановић</i> : Три српске пословице (<i>D-r Veselin Čajkanović: Trois proverbes serbes</i>)	59
<i>Стјаноје Мијаџковић</i> : Нешто о домаћем посуђу (<i>Stanoje Mijatović: Sur la vaisselle populaire</i>)	62
<i>Франьо Баш</i> : Ветрењаче у Словенији (<i>Franjo Baš: Moulins à vent dans la Slovenie</i>)	66
<i>Мишар Влаховић</i> : Мушка ношња у Београдској Посавини (<i>Mitar Vlahović: Costume masculin dans la Posavina de Beograd</i>)	77
<i>Борисав Радовановић</i> : Празноверице и бајање у неколико села југозападнoг Стига (<i>Borisav Radovanović: Superstitions et magies dans quelques villages du sud-ouest de Stig</i>)	98
Мањи прилози Communications	
<i>Стј. Тановић</i> : Пресипање белим просом (<i>St. Tanović: Repandre du millet</i>)	102
<i>Стј. Тановић</i> : Зашто младожења не скида капу при венчању (<i>St. Tanović: Pourquoi le jeune marié ne quitte pas le chapeau pendant le mariage</i>)	102
<i>М. Мајсторовић</i> : Краљице (<i>M. Majstorović: Reines</i>)	103
<i>Д. Дамјановић</i> : Стриг (<i>D. Damjanović: Strig</i>)	104
<i>П. Ж. Петровић</i> : Прилози за проучавање двобоја у нашем народу (<i>P. Ž. Petrović: Contribution à la connaissance du duel dans notre peuple</i>)	105

<i>Влад. М. Николић: Животиње у народним причама (Vlad. M. Nikolić: Les animaux dans les contes populaires)</i>	106
<i>Д. Милојевић: Једна бајалица за ницине</i>	108
<i>Библиографија за 1927. (П. Ж. Петровић) — Bibliographie pour l'année 1927. (P. Ž. Petrović)</i>	109
<i>Етнoграфски Музеј у Београду у 1928. г. (Б. М. Дробњаковић) — Musée Ethnographique de Beograd en 1928. (B. M. Drobñaković)</i>	118
<i>Errata</i>	122

ЈЕДАН ЗБОРНИК НАРОДНИХ ЛИЈЕКОВА ИЗ ПРОШЛОГА ВИЈЕКА

Дошла ми је до руку једна мала рукописна књижица (16 5×11 5 см), писана на дебелој памучној артији, каква се обично употребљавала у половини прошлога вијека и у којој је забиљежено 50 рецепата народнога лијечења.

Што је иначе ријетко, овај зборник интересантан је и по том, што је у њему забиљежено и име писца и година и мјесто писања. На првом, наиме, листу пише: „1859. года во святомъ градѣ Јерусалимѣ писахъ азъ іеромонахъ и іепитронъ свято дечанской славлено сербской лавры хаџи Агаѡангелъ Христичъ и списахъ сія различни лекови за немощнихъ ради, по сказиванѣ тамошниѣ поклоници, що смо били заедно; били су изъ разнихъ мѣстахъ“.

Но, Агатангел није исписао сву књигу у Јерусалиму, то се види и по мастилу и по мало измијењеном рукопису, већ је ову књигу рецепата допуњавао касније, вјероватно у Дечанима, а осим тога, по неким терминима, могло би се закључити, да су ови потоњи рецепти узимани из какве штампане књиге, што ја овдје не могу провјерити.

Агатангел је исписао сву књижицу, осим рецепата бр. XLVIII, XLIX и L и осим оба врачања. Ово су дописале три руке: прва рецепте XLVIII и XLIX; друга L, и трећа оба врачања.

Језик у књижици је добар, има само нешто провинцијализама метохијскога говора, а правопис је савремени. (Употребљен је редовно „ѣ“, али само на крају ријечи; употребљава „ѣ“, но не увијек, гдје му је мјесто; за „ј“ има знак „і“, али само у групама „іа, іе, іо, іу“, иначе „й“. Разумије се, да пише и „щ“ и „я“).

Оваква грађа слабо је код нас издавана. Први ју је почео издавати Јагић у X књизи „Starina“ (Sredovječni liekovi, gatanja i vraćanja), но овдје су више врачања, него лијечења. Нешто од овога посла има код Качановскога (Starine XIII), Љуб. Стојановића (Споменик III), Николе

Беговића (Живот и обичаји Срба-граничара), а доста је овога расуто по разним часописима, нарочито у „Zborniku“ југославенске и „Етнографском Зборнику“ српске краљевске академије.

Систематски — под именом „Љекаруше“ — почео је издавати ову грађу проф. Мојо Медић и то најприје у „Гласнику земаљског музеја у Босни и Херцеговини“ за год. 1904 („Три љекаруше“) и у „Zborniku za narodni život i običaje južnih Slovena“ књ. XIV с. 2 („Četiri ljekaruše“).

Наш рукопис разликује се од свих поменутих. Док су, наиме, сви зборници прави домаћи лијекови (слојени често с врачањем), дотле наш претендује и на неку ученост. Истина и у њему има лијекова од „стучене зецје главе“, „печене чафке“ итд., али у њему има и рецепата из медицинских књига.

Сав овај рад чека свој дефинитивни суд и ја вјерујем, да је о том још рано говорити. Ма колико модерна медицина потискује ова бапска лијечења, ипак у нашим забаченијим крајевима има овога лијечења још доста и пошто се сва ова грађа прибере, тек тада ће се моћи о њој дати суд.

У нашем рукопису има у свем педесет рецепата; пет их је за сточне болести (бр. 1 од говеђе, бр. 2, 3, и 4, од овчје и бр. 5 од коњске), а осталих четрдесет и пет су за људске болести.

Статистика ових болести интересантна је, она нам у првом реду казује, које су биле најобичније болести у Метохији у половини прошлога вијека. Лијечења су у главном за двадесет и једну болест, и то: 1) од црвенога вјетра (бр. 5, 6, 7 и 8); 2) од свраба (бр. 9 и 28); 3) од мокрења (бр. 11, 12, 13, 14 и 15); 4) од затвора мокрења (бр. 16 и 17); 5) од сараце (бр. 18 и 50); 6) од живе ране (бр. 19); 7) од френга (бр. 20 и 38); 8) од мајасила (бр. 21, 22, 23, 39 и 40); 9) од отока (бр. 24); 10) од грознице (бр. 25 и 41); 11) од гуше (бр. 26 и 27); 12) од глиста (бр. 29); 13) од мртве кости (бр. 30); 14) од далка (бр. 31 и 32); 15) од нузла (бр. 33); 16) од глухоће (бр. 34 и 35); 17) од окобоље (бр. 36); 18) од грлобоље (бр. 37 и 44); 19) од срцобоље (бр. 42, 43, 45 и 47); 20) од покостице (бр. 46) и 21) од краста (бр. 48 и 49).

Није ништа необично, што су и на овом послу радници калуђери. Агатангел иде на ћабу у Јерусалим, али ни ту не пропушта, да научи нешто, што ће ваљати и његовој околини и њему самом. Осим тога, ако није био идеалиста, ова књига доносила је и материјалне користи, а по листовима се види, да се много употребљавала. Писаних оваквих зборника, ваљда, и нема много; ко их је имао, није их тако лако пуштао из руку. И у то доба, као и данас, свијет се ако не још и више бојао конкуренције.

І. Лекъ за одъ говеђа болестъ.

Репухъ съ чичками што расте покрај воде, отъ његовогъ корена, стучи и помешай са соли и подај говедима закрми.

II. Лекъ за овча болестъ.

Бобъ стучи и помешай са соли и трици и закрми.

III. Паки други лекъ.

У блато що расте перуника жута и црвена, коренъ отъ нихъ стучи и помешай са соли и закрми овце.

IV. Кои овце имаю метилъ.

Узми слачицу (синапъ) и води отъ пепела цеђъ и помешай трице и соли и подай овцама закрми.

V. Лекъ од црвенъога ветра.

Узми мало ђафурія и люта ракиа, измешай и мажи место где боли.

VI. Паки одъ ветаръ лекъ що по снаге човеку ходи.

Узми 50 драма зейтинъ чистъ и 50 драма исютъ стученъ и 50 драма нишадоръ стученъ и 150 драма глисти из ђубрета и 200 драма медъ чисти и по томъ измешай у тиганъ све заедно и угрей на оганъ добро и вежи човеку где га боли.

VII. Лекъ за три болести: отъ црвена ветра и бели ветаръ и отъ жутица.

Узми колико една шака чубрица цвеће и една шака невендова листъ и една шака отъ страторъ листъ со све семе и 10 драма хума и 10 драма ђелермениа и една шака метвица лисъ и една ока вина доброгъ и помешай све уедно шише и тако нека пиѐ болесникъ за 40 дана у јутро на ще срце по едну чашу винску, колико ђе попитъ, онолико некъ придаде вино у шишету а кадъ види близу до 40 дана, а он некъ не прибавля више, но нека потреби све и тако нека поступа биѐ му добро.

VIII. Паки лекъ одъ ветра по снаге кои човекъ има.

Узми 100 драма отъ коприве коренъ и 100 драма отъ живовлакъ, то естъ тегавацъ, илити боквица коренъ и 100 драма коренъ одъ трокотъ или пировина, после тури те траве у котао мали 6 ока воде и, те коренъ, да добро сваре се и докъ остане една ока и полъ воде, после да пиѐ болесникъ у вечеръ по едан филцанъ, кадъ хоѐ да спава тако и ујетро на щину по едан филцанъ и исцелеагъ.

IX. Лекъ отъ сврабъ кой има по телу човекъ.

Узми 2 драма терякъ и 7 чесна бели лукъ и еданъ лимонъ воду исцеди и помешай све уедно и да попиѐ у јутро све, и тако може здравъ бити.

X. Лекъ отъ коня шугава.

Узми 100 драмъ зейтинъ и 2 драма калемичингелъ и 2 драма барутъ и 2 драма наплагинъ и 2 драма исютъ, после мажи коня.

XI. Лекъ, кой не може держать свою буротину, сиречь свою мочотину.

Узми эданъ комадъ хартіа модре, на примѣръ колико юль тескере да эсть и избоди съ игломъ; после узми полъ филцанъ терментія и помажи по артіа и узми 3 драма экмекъ саказъ истучена добро ситно и посоли по помазаной артіи съ терментіомъ и узми эдан филцанъ люте ракіа и посипи по врхъ све оне эвзе и да пригрее мало према огня после да прилепи на крстину ниже пояса одзадъ и нека стои везано до 20 дана, или само докле падне, па ако не буде му файде одъ эдан путь, а он може и два и три пута направитъ

XII. Паки лекъ други за отъ мочотина, кои не може држа свою воду.

Узми 5 драма дарчинъ или канела, стученъ ситно и 5 драма крмортартаръ и 10 драма ђуверциле стучено ситно; после помешай све уедно и да эде у ютро по мало и у вечеръ; и тако исцелезтъ.

XIII. Паки лекъ други за отъ воду, кой не може узаптитъ, но све му капле.

Да узме яворове шишарки и да ѿ изгори добро и истуче ситно и да измеша са нетопленимъ медомъ; после да эде у ютро и у вечеръ по мало; и тако исцелезтъ.

XIV. Паки други лекъ за то, кой воду свою не држи.

Да нађе жгура отъ железо (има у сваку ковачницу, кой железо кую) и да истуче ситно и да ю просеа на сито и съ медомъ да измеша и да эде 40 ютара по мало и исцелезтъ съ божіомъ помоћомъ.

XV. Лекъ коа дете ноћом у постелю у спаванѣ мочи се у постелю.

Узми отъ хрдакве семе, стучи ситно и помешай са виномъ и да пиэ по эдан филцан и уставитъ э, исцелезтъ.

XVI. Лекъ, кад се вода запре човеку, те не може да пуци воду да моча.

Да узме отъ павитина цветъ повише да э и да га скуза са эдня ока воде и да узме 25 драма отъ динѣ семе и 5 драма отъ шишета белюра срча, истучи добро, ситно као брашно, после измешай са водомъ, па процеди, па ту воду да пиэ, ама прежде да узме 2 драма персенкъ яхъ масло и по 5 капки отъ персенкэ яхъ да капне у филцан и сваку вечеръ и ютро да пие по эдан филцанъ, и тако съ помоћу божію надѣмо се, да ће исцелезтъ.

XVII. Паки други лекъ за отъ запора воду човеку, кои не може да моча.

Да узме шпиртъ-ракіа, да э прежде отъ 7 месеца що би била препечена, що э стара, то юшэ боле, да узме 10 драма и два драма мевзекія, па на изредъ да му дава да пиэ по половинъ драмъ у вечеръ

са простомъ ракіомъ у малу чашицу, тако и у югро половинъ драмъ; ако му дашъ у вечеръ отъ шпирта, а у ютро подай му отъ мевзекія поля драмъ, то що се э усирило, то эсть крвь. И тако раскидаће ове лекови ту крвь и пустиће воду съ божиомъ помоћу исцелеэть.

XVIII. Лекъ отъ сараца и отъ френка и отъ шуга.

Узми 16 зерна пченична и истучи добро и мало сулмень, да ніе много, само на пару да зафати мало, и 3 драма хиндіе-равентъ. После смеси са медомъ заедно, докъ стане густо, и направи 60 хапова колико зрна отъ лећа да буду ситна, па да прогута: перви данъ эдин хапъ, втори данъ два хапа, трети данъ три хапа и сваки данъ све да придава по эданъ хапъ више, докле почне плюэ, по томъ после да омалюэ эдно по эдно све манъ свакии данъ, докле се сврши и све хапове, 60 хапа, и у име бога даће му богъ здравле и исцелеэть ако богда.

XIX. Лекъ отъ живу рану.

Узми накопай коренъ отъ вучіэ ябука, то називаюгъ прости люди: попова муда и изми ги добро седамъ пута с водомъ и осуши ги добро, после истучи ги добро, како брашно, и смеси са медомъ и начини колачійи по мале, после привежи боному на рану и тако поступай много пута, докъ отруэ рану и после треба благъ мехлемъ, докле исцелеэть.

XX. Лекъ отъ френгъ.

Да узме эдан драмъ сулмень, да стуче ситно и 2 драма дарчинъ стученъ и 6 драма живу, па да ю убиэ добро, да ю умори, и 15 драма чистого пченичнога брашна и добро просеяно да э, и 20 драма оцать и да измеша све уэдно и да направи хапови и у вечеръ да прогута по 3 хапа, а у ютро по 2 хапа и да узме эдан крчакъ тестія, що фата 2 оке воде, да ю напуни, па да узме 2 драма сумпуръ љукуртъ стучени и да тури у воду у тестию, па кад прогута хапове и одъ ту воду сумпурилу да піэ по эдан филцанъ и исцелеэть.

Па ако почне излазитъ на уста болъ, а онъ да узме 2 драма жуть шеѣеръ и 2 драма стипса бела стуче на ситно и 1 драмъ чивить ситно стученъ и да помеша све уэдно, па да узме по мало, у уста да држи и да исплака уста и да исплюэ и тако съ божиомъ помоћи исцелеэть.

XXI. Лекъ отъ маясилъ.

Да нађе эжа и да га одере и кожу нѣгову да осуши, после да изгори на црепулю, па сосъ тай прахъ и са зейгиномъ да помеша и нека маже, где има човекъ по телу маясилъ.

XXII. Паки други лекъ отъ маясилъ човеку.

Да набере коприва, що се зове грчи-коприва лисъ, и да и истуче у аванъ, па у цезве да свари са зейтиномъ, после нека маже где има човекъ маясилъ.

XXIII. Паки одъ маясила други лекъ и кадъ излази наполе све из неѣа крвѣ излази.

Да убиѣ чафку и да ю испече, па да ѣде печену, ама много пута тако да поступа, и неѣа гледа да ѣ чафка мушка, ако ѣ мужъ, па ако ѣ жена, а то треба и чафка да ѣ женска.

XXIV. Лекъ, кой човекъ потече по срцу или по ноге или по руке.

Ако ѣ потеченъ све по снагу, да узме 2 оке и полъ семе ланено, само зрна чиста; ако не може наћъ одъ лана, а то бива и отъ конопле семе да истуче у ступъ добро ситно као брашно и да га просеѣ кроз сито, после да га скува са водомъ докле се сгусте, па да наложи на крпе, докленъ ѣ врућо и да га увиѣ боника, ам(а) ако ѣ било семе ланено и крпи треба да су ланени, а ако ѣ семе коноплено и крпи неѣа су конопни, па ако лѣ ѣ потеченъ само у ноге, а он да узме 1 ока и полъ семе и све да учини, како смо написали и исцелеѣтъ.

XXV. Лекъ отъ грозницу.

Кадъ човекъ да му дође грозници редъ треба попрѣ тога времена 24 сахата да пости, ниѣа да не ѣде, ни воде да пиѣ; после да узме 1 зрно дафиново, да га стуче ситно како брашно и да узме 5 драма зейтина чистого и 10 драма ракиѣ люте препечену, да измеша све заѣдно, па да предвои у 2 филѣана и прѣѣ поѣо га хоће грозница уфатитъ 1 филѣанъ да попрѣ, а са другѣемъ филѣаномъ да се истрѣѣ по снаге, па неѣа се добро покрѣе и биће му добро.

XXVI. Лекъ за одъ гушу.

Да узме 10 драма сунђеръ, ако ѣ мужъ и сунђеръ мушки, ако женска и сунђеръ тре(ба) женски, па да га изгори на жаръ добро и да га сатрѣе да стане као брашно, па да узме полъ драмъ калеми-ченгелъ и полъ фишека баруть-палиръ и 3 ложки меда, измеша и(хъ) с прстомъ добро и да ѣде у вечеръ на прсъ да зафати по мало кадъ хоће да спава и у ютро рано тако на прсъ да узме и да изеде и гушу да веже са крпомъ и то да гледа, кадъ месецъ омалкуѣ на уѣапъ, а одъ воде да се чува за 8 сахата.

XXVII. Паки други лекъ отъ гушу.

Да узме семе одъ коприве и сунђеръ да изгори, а семе копривно да истуче врло ситно као брашно и да измеша уѣдно и у вечеръ, кадъ хоће да спава, да узме одъ онаѣ прахъ у три прста и да ихъ прогутне; тако утро рано да учини и одъ воде да се чува, да не пиѣ за 5 сахата и исцелеѣтъ.

XXVIII. Одъ шугу или одъ сврабъ кой има.

Узми омановогъ корена и добро га изми с водомъ и скувай с водомъ, после пи у вечеръ помало и исцелеѣтъ.

XXIX. Кой човекъ има глисте у трбуху.

Од элена рогъ да истриэ ситно и съ вруномъ водомъ да пие и очистиће се.

XXX. Кой човекъ има мртву костъ.

Семе коноплено стучи ситно као брашно и одъ леске лишѣ налагај где има костъ.

XXXI. Коэ деге има далакъ.

Медъ нетопленъ и потри га по пупку и по далику у јутро нащину и после узми купуни-лишће у у јутро рано, док су росни и налагај, где га боли по далаку; то му э лекъ.

XXXII. Кой човекъ старъ има далакъ.

Одъ заэца главу сирову да истуче добро и да посоли са чисте трице (мекинѣ) и наложи на далаку и да стој 24 сахати, после макни.

XXXIII. Лекъ одъ нузла.

Стилса нишадоръ и каранфиль и конски каменъ све по эдну пару да купи одъ свако, па стучи ситно, после помешај све уедно и са врунимъ оцтомъ и држи у уста јутром и вечеромъ и исплувај.

XXXIV. Одъ глухоѳу кой човекъ не чуэ.

Тафурију и каміонъ и восакъ да растопи и да начини потанки фитилъ, да тура у ухо, а на врхъ да запали, и тако докъ изгори фитил, ама много пути да употреби.

XXXV. Кой човекъ мало проглухне.

Узми койзю крвъ и одъ шотке мозакъ съмешај и сипи у ухо неколико каплици.

XXXVI. Лекъ одъ очоболъ.

Одъ заэца сирище и бели тамянь и морску пену и морски соли сатри ситно и посоли у око, подржъ мало докле искоси(!)

XXXVII. Лекъ одъ грло-болъ.

Брашно ражано или эчмено да испржи у тиганъ са зейтиномъ, па да налага на грло, доклен э вруно.

XXXVIII. Лекъ одъ френкъ.

Да узме лайна псеће, да скува с водомъ, да пие помало и исцелиће.

XXXIX. Лекъ одъ маясилъ.

Одери ежа и кожу му осуши добро; после изгори ю на црепулю, тај прахъ помешај са чистимъ зейтиномъ, после мажи где има човекъ, ама да се пази одъ кисело и люто и преслано, да не еде за неколико дана или неделѣ, исцелиће.

XL. Паки одъ маясилъ но по другчіе мало.

Набери коприву що э зову грчи-коприва, що не жари, лишће стуци у аванъ, па скувай са зейгиномъ, после помажи, где има неколико пута, исцелиће.

XLI. Збогъ грознице, коя иде уредна, или сваки данъ, или трећи данъ, или 4.-ти данъ, у кой данъ ніе му редъ, да му дође грозница.

Узми 8 драма сенамићи чиста, само лишће и 2 драма анасонъ и 100 драма воде, докъ остане полакъ, после процеди; у ту воду тури мало шећера и све да попіе ујутро нащину, ово се зове прости лаксиръ, кое кажу Турци шербетъ, после тога сутра данъ узми 15 зрна пченичне сулфато-кинино и 12 зрна пче(!) нишадоръ и 15 зрна пче. сарисаборъ, све ове три више речени евзи замешай заедно, па умеси у пелиновъ сокъ и направи 24 хапа (пилуле) и подай му нека и прогуне по 6 на сваки сахатъ, то значи за 4 сахата, да се изеду, него треба пазенъ, да нема оганъ внутрешни, сиречъ воде да му се не піе, или уста да му се не суши и да се соврши ово док ніе стигла грозница. После тога нека прође едно гри дана заради да се не поврати грозница, узми 3 драма канароіаъ и 2 драма пелинъ, па свари са 80 драма воде докъ остане 50 драма, после процеди и тури у ону исту воду 10 зрна пченичне нишадоръ, па подай болеснику нека піе одъ јутра до ручка на сваки сахатъ по еданъ филданъ, по овај начинъ треба да се начини за неделю дана сваки данъ по еданъ тертипъ(!) овај горчлива вода. Кадъ саврши целу неделю, ондакъ не бой се, да ће му се повратитъ грозница, но и онај болесникъ треба да се чува отъ ястије, да не эде сваца само чорбе, а пиће никакво и у топлина да седи и уверуй се безъ друго божіомъ помоћомъ исцелиће.

XLII. Збогъ срцеболіэ, коэ се зове талиански колика.

Ако ли годъ боли у стомахъ, треба да разумешъ коі э узрокъ, пре 10 саати що э ізо, ако видишъ да га е ястіе покварило, ондакъ треба му се чуватъ одъ ястіе за 24 сахата да не эде нища и да прими едан лаксиръ 12 драма ингилисъ-тузи и шећеръ 15 драма и воде 30 драма, но да э вода врућа, па измешай више речене евзи, док се растопе лепо, па нека попіе одма све на едан путъ; после 3 сахата изићиће 4 пута на поле и биће му лашнъ. Ако ли до 10 сахати не му прође, ондакъ узми 6 драма нане сухо и свари са 60 драма воде, док остане 50 драма, па процеди у ону исту воду тури 6 капле афіонъ-руху и 24 капле локмаруху (балсамъ бели), па подай му нека пие на сваки сахатъ по 1 мали филданъ и биће му лашнъ. Ако видишъ опетъ да има исто срцеболіе и мало оганъ у утробу, ондакъ мораш 10 пјявица на стомаху пуцит; после тога узми 50 драма ланено семе, стуци добро као брашно и свари с млекоомъ ако нема мліека бива и с водом и тури 20 драма масло мрсно, те на чину лапу(!) тури на стомахъ повръ оно кровоточіе некъ

стои 2 сахата и биће му лашнѣ. Ако ли и од тога не би му лашнѣ, ондак узми 3 драма шећера тученъ и сипи врхъ шећера 4 капле нана-яђи и 3 капле афионъ-руху, 6 капле њафуръ-руху, 24 капле локла-руху, па измешай онај прах и раздели на 4 тала и подај му на сваки сахатъ по едан талъ нека попије са полъ филџанъ воде; и тад увери се да без друго Божіом помоћом проћи ће му.

Ова више речена болесъ каже се талиански *колика сѣомакалис*.

XLIII. Другојаче срцеболіэ, коэ се зове талиански *колика-аіеродес*.

Ніоизі э место у цревама, сиречъ около пупка, и то да објавимо, да э едан ветаръ затворен по между цревама, ондак види и искушай болесника, да ли има капелукъ, ако ли има капелукъ узми 12 драма хинтѣ-яги и 25 драма вреле воде са шећеромъ доволно, па помешай с кашиком докле обели као год млеко, ондак нека попіэ све одма, после 4 сахата изаје наполѣ 5 пута и биће му лашнѣ. Ако ли му не прође, ондаръ узми 1 драмъ афионъ-руху и помажи трбухъ из три пута на 3 сахата по 1 путъ — ондак биће му лашнѣ. Ако ли па и одъ тога не прође, ондак узми 50 драма трице пченичне (мекинѣ) и 300 драма воде свари врло мало, па процеди кроз крпу; у ону исту воду тури 20 драма меда чистогъ и 20 драма соли ситне и 20 драма зейгина, па све четири замешай уедно и док э врућо напуни едно хокло ову исту воду, па му тури бонику одоздо и омекшаће му црева. Ако ли не буде файде с едном окномъ, а ти по оваков начинъ више речени тертипъ за окно начини 4 пута и тури му бонику свако јутро и вечеръ за 2 дана и све еднако нека држи по некоју ћерамиду врућу на пупакъ и ондакъ уверуй се без друго Божіомъ помоћомъ биће му лашнѣ.

Ова више речена окна овако се прави са свако срцеболіэ или за сваки капелукъ без никакво шубе.

XLIV. Збогъ грлоболіэ кадъ потечу странице и загуши човека не може да піэ воде ни леба да эде и врло мучно може да говори.

Ово се зове талиански *врохийис*.

Узми 8 драма сухъ цветъ отъ обзовке и свари га са 100 драма воде и процеди; у ону исту воду тури 1 драмъ нишадоръ тучена, па замешай и подај му бонику на сваки половинъ сахатъ по половинъ филџанъ нека плакне уста сиречъ гаргаро и нека избаца пакъ надворъ. Све тако нека се влада до 5 дана. Ако не досташе овай лек, паки исто такав, после тога от онај први дан како започне правитъ гаргаро у устима са више речени лекъ, а ти одма одоздо под вилице, куда се зове ключъ пуці по 5 піавице на страну, после врхъ оно кровоточіэ турићешъ едну лапу од лана семе, но треба да э врућо и на сваки 5 сахата да размени и немо остављатъ грло безъ лапу до петъ дана и внутрешни лекъ узми 6 драма од белогъ слеза коренѣ, ако ли не потрефишъ, бива и отъ прости слезъ лисће, па свари са 100 драма воде док остане 60 драма и процеди; подај бонику на сваки сахатъ по 1 филџанъ. Све овако коэ уредисмо

више речени 4 лека сиречь гаргаро що ће да плакне уста и од бели слезъ коренѣ що ће да пие и лапа од лана семе изванъ що ће да се тура непрестано за 5 дана да се савршаваю, екстра осемъ пиавице що требаю, ондакъ уверуј се Божіомъ помоћомъ биће му лашнѣ.

XLV. Збогъ срцеболіа, кадъ сурдисуе наполе силно само одъ себе безъ никаквогъ болявина.

Прво узми драми хилтъ равентъ, па истучи ситно и замешай с мало шеѠера и одѣдели на 8 тала и подај му боніку 4 тала први данъ на сваки 2 сахата по 1 талъ, паки други данъ оно друго 4 тала исто као први данъ, трећи данъ ако видишъ да се нїа запписао, а ти узми 1 драм салепъ тучен, па свари са 80 драма воде док остане 60 драма, после подај болику нека пие на сваки сахатъ по 1 филѠанъ и то за едан дан и тако прави по едан тертипъ до три дана и ако му се пиѠ воде, треба да пиѠ оризову воду, па ако видишъ да има велики жедъ и эзикъ суши му се, а ти узми 25 драма Ѡчамъ, свари са 1 оку воде и процеди, у ону исту воду сипи 15 капли витрионъ масло, и она вода биће кисела као оцатъ и тако нека употребљаза у место воде кадъ годъ хоће, и одма хоће жедъ поганъ да му се угаси. Него видишъ 6-ти данъ да оная леахвица(!) не престануе, а ти узми 2 драма ратаніе, то естъ неки црвенъ коренъ и полъ драмъ коломбо, то естъ неки плавъ коренъ, па обое истучи и свари у 100 драма воде, докъ остане 60 драма, после процеди, ова вода биће црвена као вино, у исту воду тури 20 драма оцатъ Ѡскинъ добаръ и 12 капли афионъ-руху, па све уедно замешай и подај боніку на сваки сахатъ по 1 филѠанъ мали нека пие, и тако гради сваки данъ по еданъ тертипъ до три дана, и ондакъ увери се, да съ Божіомъ помоћомъ биће му лашнѣ. Него треба боник да има велико воздржаніе одъ ястіе, да не еде мрсно ниша, само една проста чорба са оризомъ, докленъ е слабъ, после кои данъ може и пилавъ. а вина и ракіе да не піе никако и у топло да се чува, защо ова болетъ нїе за шала, ербо много пута есте и смртоносна, коя се зове талиански *діареа-семїлице*.

XLVI Збогъ покостица, кое се зове талиански реоматизмуъ.

Ова болестъ долази сасъ едно снагоболіе сиречь у руке и више пута у ноге, и тако по сваки зглобове и поотецаю и по неки путъ уфате се некая страна те не може на ону страну, да се помери. А ти ондакъ не губи време, одма да пристигнешъ съ лекарства. Прво треба на обе ноге подъ колена отворити нахутъ яхіа, друго начини малу кацу колико да може сести у ню и горе до грло да уфати до рамена; да е каца кратка и широка. После тури у едну харанію 30 ока воде и 2 оке цветъ одъ обзовке и 1 оку матерка трава и полъ оке нанесухо(!) и полъ оке отъ попадіе цветъ (тако се зове тая трава) и полъ оке риганъ-трава, па свари све наедно у ту харанію, докъ остане 25 ска воде. После у ону исту воду сипи іошъ 25 ока студене воде и боникъ одма нека улегне

у ону кацу и нека седи три черека отъ саата, и то треба да е у вече и у собу где су пенцери затворени, но треба и соба да э на високо место, да не на земли, и тако да ради за 15 дана сваку вечеръ да улази у воду, па кадъ изиђе изъ те воде, нека се измаже са доле речено масло све куда има болявину, но фришко да не озебе и одма да обуче фанелу и горе и долу, па одма нека легне у своју постелю и лепо нека се завие, да не озебе. Тако треба радити до 15 дана.

Сада да објавимъ за оно масло горе речено. 20 драма ригалово масло (ћекликъ яги) и 20 драма нане яги, 20 драма рузмарино и 6 драма нефть-яги и 40 драма суљоцень-яги и 25 драма зейтинъ, па све замешай заедно у едно шише, па ондакъ употребљавай сваку вечеръ до 15 дана, како смо горе рекли.

Паки поворамъ збогъ покостице, кое уредисмо пріе. Прво якиа, друго баня, треће масло, а сада ако видимо да и отъ тога не добисмо що болъ, сада морамо радитъ: узми 40 драма зейгина чиста, 5 драма ђафуріа, сатри добро ђафуръ ситно у зейтинъ лепо, докле се растопи, па тури 1 драмъ афионъ прахъ и паки измешай лепо, па тури нишадоръ-руху 40 драма, па све замешай и хоће да се згусне као масло мрсно (ово масло се каже талиански *линименто камфорашо*, а у Београду зову га *ајоделџок*), па са ово исто масло нека употребљава као що више рекосмо са оно друго масло, да улази у баню, тако и са ово за 10 дана, ондакъ увери се, биће му добро. Но тај боникъ треба се владатъ докторски, да за дуго време вина и ракие да не піе и ястіе да буде свагда профирно као супа и месо младо и некое зеленишъ и треба се пазитъ отъ млемъ коя соба фата млемъ, у ню да не лежи безъ фанела да не иде.

XLVII. Збогъ срцеболіэ, кадъ сурдише съ велико смущеніе, съ болявину и кровоточіэ и напонъ.

Овая болестъ есте со свемъ грдна и смертоносна, кое е приведена отъ зло ястіе, или ноге кадъ озебу човеку, и много пуга отъ неки бабетине на место да се сурдише, а оно се пріопщи овия болестъ; второ бива више-реченому отъ нумеру просто сурдисованъ, кад се не повлада, онда човекъ лепо докторски мора да се обрати на овай страшни кровоточиви болестъ, кое се зове талиански *дизентеріа коликаџиља*. Садъ одма не губи време, узми 4 драма равенгъ московски, истучи га мало, па скувай са 60 драма воде докъ остане 40 драма и процеди и подай му да піе на сваки 2 сахата по 1 филцанъ, отъ 4 пута да сврши, па сутра данъ узми 3 драма сима-руби (ово естъ нека бела коруба) и 2 драма ратаніа и 1 драмъ *пошениџиља* (ово естъ одъ дивле ягоде коренъ), па све стучи ове коренъ и скувай са 150 драма воде, докленъ остане 100 драма, па процеди у ову исту воду, растри у хаванъ еданъ драмъ *гомаџино* (ово естъ како исто и крмазъ) полако тріећи у хаванъ и помешуюћи са ту воду, док се растопи. После сили ову воду у едно

шише и тури одозгоръ 15 капли афионъ-руху и пода му боник у на сваки 2 сахата по 1 филданъ и да соврши све до вечери. И тако треба радитъ са неколико дана по еданъ тертипъ. Али врућо на трбуху да му ексикъ ние и ястие да му е само. оризъ съ водомъ, а друго нища, а на место воде ечмена вода да пие и у врућо да се чува съ божиомъ помоћомъ биће му лашнѣ.

XLVIII. Од краста на „снази“.

Ко има красте на снагу: бршланъ лисће и вино, истучи лисѣ и смешай с вино и сало, растри и мажи.

XLIX. Од исте болести.

Паки друго: узми бадем-яги и вино и смолѣ(!) смеси наедно и мажи, исцелѣтъ.

L. Лијек од сараџе.

Да дођете знат, и ето што треба за живу рану, кад једе сараџа. Прострео трава, што растіе по селима, пак да се осуши добро и да се стуче у аван ситно, а пошто измијеш рану, узми и посипли ону рану, пак стегни тврдо за 24 сахата тако. А треба и шећера бијелог у половину помијешаг, па турат, док рана зарасте и очисти се. Христос да научит олеку(?) исцелит. 1891. Годе.

(Сиремање неких лекарија).

I. Како се гради афионъ руху, кое се зове талиански лавдано.

Узми 10 драма афионъ па издоби уситно и тури у едну боцу и сипи озгоръ 60 драма шпирто отъ 32 гради ракие и тури 3 драма шафранъ и 3 драма дарчинъ, еданъ драмъ каранфилъ. Него треба да естъ дарчинъ и каранфилъ стученъ, па све помешай лепо и затвори съ добром тапомъ са затискачъ и тури на жарко сунце да седи 12 дана и сваки данъ по три пута боца да се клати. После тури 100 драма старо вино и паки нека седи други 12 дана на сунце и све еднако по 3 пута да се клати на данъ и пази да не издише. После 24 дана процеди крозъ едну здраву крпу, оно љубре баџи, а шпирто тури паки у боцу подъ лепи затворъ и употребљавай кадъ хоћешъ. Него види, овај лекъ хоће велико пазенъ, ербо се употребљаза и внутрешно и спољачно. За на дворно толико и не шкоди да и щогодъ више туришъ, али внутрешно, сиречъ да попие, како що уредуемо у некој други лекарства, да се помашуе отъ 5 капли до 15 више ние слободно, и то да му е дато за 24 сахата, а више не. Сада мало обявљуемо збогъ надворни као скорпиа, пчелз, паукъ или що било у спаваню отече, а ти одма помажи са овиемъ лавданомъ 4 пута врзъ онај отокъ и увери се за 8 сахати неће му остать нища отокъ и оздравиће.

II. Како се гради нишадаръ-руху.

Узми 50 драма нишадаръ тученъ и 50 драма киречъ да естъ негасенъ груда и да е тазе, да нѣ баятъ, па тури у одну боцу и насипи 300 драма воде чисте, па затвори якомъ затискачомъ, и хоће да преврѣ, а ти измути лепо и остави на едно место, докле киречъ легне, а вода остане горе. После ову воду употребљавай сасъ горе речено аподелтокъ, но кадъ сипуешъ полако, да не замутишъ киречъ, чувай, да му е добар затискачъ. Ово се зове талиански *сѣиришо дисал амоніако*. Ово э спирго, що давѣю доктори за да миришу, да се расвести човекъ, кадъ э боланъ.

(Врачање)

I. Од уједа змијина.

Кога ухапа змија пиши сиа имена: кагка, накагка, крарата, понтоно, посор, пгкалива пгра рарата.

Потом да излеи тия имена у чашу с вода, да капне ягизма? у чашу и да испіе пре сунца.

II. Од мађије.

Обретохъ сѣй извод да носи при себе од магие (ко има при себе?)

ā	ā	ā	l̄	l̄	l̄
l̄	l̄	l̄	l̄	l̄	l̄
l̄	ō	ō	ō	ō	ō
h̄	γ	h̄	h̄	h̄	h̄
т̄	т̄	т̄	ā	l̄	l̄

Душан Д. Вуксан.

Résumé. — L'auteur fait connaître 50 ordonnances différentes de médication populaire, qu'il a puisées dans un calepin manuscrit. En 1858 un moine nommé Agatangel Chr'stic avait recueilli ces ordonnances parmi les pelerins qui venaient à Jérusalem. Le recueil est comlète plus tard, probablement à Dečane (monastère). Mais il est plus probable que ces ordonnances posterieures sont empruntées a quelque ouvrage imprimé. A l'exception des ordonnances N. 48 49 et 50 de même que des deux incantations le reste avait été noté par Agatangel. Sur 50 ordonnances, que contient ce recueil, 5 se rapportent aux maladies d'animaux domestiques et le reste aux maladies humaines. En les examinant on constate qu'elles sont employées pour 21 maladies différentes. On trouve pour chaque maladie deux ou plusieurs ordonnances.

ДЕВОЈАЧКА НЕВИНОСТ У НАШЕМ НАРОДУ

У многим нашим крајевима девојке не живе повучено од света. На против, има података из којих се види да су, у пољу, при раду, за стоком, или иначе, често остављене саме себи. 1818. године казује Фра Августин Милетић, бискуп и апостолски намесник у Босни, како је запазио у неким нашим жупама, навластито у Херцеговини, а и по другим местима да родитељи и старешине, „неки и без големе потребе шаљу своје девојчице за животињом (стоком) у пустоши с чобанима и с млађаријом сваке врсте, стављајући их у велике погибљи“, па им препоручује „да у напредак имају већу бригу и пажњу чуват њихову дечицу, а особито девојчице које су дужни и дан и ноћ имати под оком“. Сем тога им препоручује да девојчице које имају дванаест година „ни с друштвом, а још мање саме са животињом не шаљу, поради узрока које они исти врло добро познају“. ¹⁾

Неки податци из живота нашега народа показују да су девојке, остављене саме себи и својој увиђавности, допуштале себи, често и са знањем родитеља, врло много слободе у општењу са момцима, нарочито са онима за које се мисле удати, али изгледа да су ретко терале до краја и да ретко до удаје нису очувале невиност. У једном „судејском представленију“ из 1838. године „над девојком Милинком, око седамнаест година старом, кћери Станислава Милошевића у Окружију Ђупријском“, казује се како „има већ две године како се Милинка са Матом Велимировићем, онда бившем момком неожењеним и око двадесет и четири године старим, почела тајно по појатама и пољима састајати и миловати — но без да су се у љубочинство упустили били — и у брачни сојуз уговарати, које је како кметовима у селу, гако и Костиним укућанима извесно било“. Милинка је истина, каже се у истом „судејском представленију“, за то време затруднела, али не са Матом, већ са својим побратимом (сином свога поочима Косте Станисављевића). ²⁾ Миловања без рђавих последица има и данас у Источној Србији. У Срезу Боље-

¹⁾ Fra Augustin Milletich, *Naredbe i uprave*. Split 1818, стр. 35-36.

²⁾ *Српски Етнографски Зборник*, књ. XIX. стр. 456.

вачком „свака одраслија девојка има свога момка и сваки одраслији момак има своју девојку.... Љубав између момка и девојке траје докле се девојка не уда или момак не ожени. Има девојака које у исти мах живе (како се тамо каже) са више момака, а тако исто и момака који живе са више девојака. Кад момак има више девојака он се тиме дичи, а тако исто и девојка кад има више момака. Ретко се дешава да момак узме девојку са којом је живео. Обично између њих искрсне каква свађа, и то буде повод да момак испроси другу, а девојка да се испроси за другог“. Док момак и девојка живе састају се празником негде на склонитом месту да ашикују. Ту се „притискују, штитају, голицају, милују, љубе“ по читав сат, два, па и више. „Девојка дозвољава момку све од појаса па горе. Сваки момак гледа да превари девојку, али од сто случајева, једва да се деси један. Свака девојка чува свој образ и своје поштење и зато између момака и девојака нема блуда. Народ, па и сами девојачки родитељи, сматра ашиковање као невину ствар. Мајка зна да јој кћер с неким момком ашикује и не брани, јер је и она то исто радила; то је обичај.“¹⁾

Девојачка се невиност, као што се види, најобичније очува и у овако тешким искушењима. Свуда се у нашем народу пази да девојка отидне своме мужу чедна. На питање В. Богишића: „Дава ли народ много важности дјевичанству невјестину и тражи ли какав доказ тому?“ — готово сви одговори били су да се у народу на то пази врло много²⁾

Само у неким крајевима, по изузетку не гледа се много на девојачку чедност. У Омољу, на пример, „ретко да која девојка остане часна до удаје. Ту се у вођењу љубави иде врло далеко. „Сваки се момак стара да превари своју девојку“, али се оне опрезно чувају да се не преваре са својим момцима. Према другима је опрезност много мања. „Обично их преваре ожењени људи.“³⁾

Девојка која се даде завести има у нашем народу страшну судбину. Њезин грех се у Љубовији и Азбуковици сматра за тако тежак да због њега „град туче оно село где се деси“. У Макарском Приморју кад се сазна да је девојка изгубила девичанство, „њу протјерају из куће и она се крије од другарица док онај који ју је обешчистио не призна и не обећа да ће је узети. Ако пак момак на кога она показује не призна, онда је ћерају и руже и од народа је презрена.“⁴⁾ У Црној Гори „ванбрачне преступнице род је гонио од своје куће, сватко их је презирао и није их хтео узети за жену.“⁵⁾ Понекад су такве девојке врло оштро кажњаване, и то баш од њихове најближе родбине. У

1) С. М. Грбић, *С. Е. Зборник* књ. XIV, стр. 145-147.

2) V. Bogišić, *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u Južnih Slovena*. Zagreb 1874, стр. 262-264.

3) С. М. Милосављевић, *С. Е. Зборник* XIX, стр. 129-130.

4) V. Bogišić, *Zbornik*, стр. 264-265.

5) St. L. Lopičić, *Zbornik za narodni život i običaje J. Slovena*, XXIV, стр. 287.

Боки Которској су некада каменоване. Такав је случај био у Рисну 1802 године, казује се у чланку једног аустријског официра из почетка XIX века. „Отац је већ био први подигао камен да би дао знак другима да убију његову кћер, кад су приспели аустријски војници да је спасу. Власт је оцу опростила, осудивши га да да мираз својој кћери, која се одмах за тим удаде за једног аустријског подофицира. Отац јој је мало после тога умро од туге“.1) Чак и кад је верена, девојка се не сме подати своје веренику. По старом Грбаљском Закону, по свој прилици из 1427 године, „који би младић и младица у вријеме вјеридбе сгрјешили, то јест да остане с њим бређа, да браство дјевојчино каменује девојку, а дјетићино дјетића“.2)

Девојка која роди пролази у народу врло рђаво. У Љубовији и Азбуковици „кад би народ судио таквој ђевојци и момку који је у тому крив, он би их обоје у воду бацио, јер мисли да је таква казна за такав гријех“. Но ако не сме сам судити на такве казне, народ има своје мишљење о таквој девојци. Она се не може лако удати, „већ ако за каква постара момка или удовца који се не би могао другом оженити“.3) Слично је и у Скопској Црној Гори.4) У Хрватском Загорју „девојка која би незаконито дијете родила казнила се у пријашње вријеме трлицом (тј. везивана је на јавном месту, између четири стуба, па је ту стајала „извржена опћему руглу“), а к тој стидној казни додавало се неколико корбача“5) У Србији некада, казује М. Ђ. Милићевић, девојку која би родила „засипали би у камен“.6)

Према девојци која би посрнула, па би то остала тајна до њезине удаје, кад се уда младожења и његов род само по изузетку ће то „премучати да им се брука не чује по свијету“.7) По правилу у таквим се случајевима ствар не пређуткује. У Београду и у другим варошима Источне Србије, у првој половини XIX века, вели Вук Караџић, „показивали су после прве ноћи јавно, младину кошуљу, и, ако нађу каквијех трагова, сви су радосни и чaste све госте и родитеље младине, а ако не нађу, све је мирно и ожалошћено.... Ако не буде никаквих трагова, онда при служењу ракијом родитељима младожењинијем наслуже у шупљу чашу, и онај што служи затисне је оздо прстом, и чим је преда и одмакне прст, све се проспе, и родитељи младини имају да издрже велико ругање, и морају се старати да зета умире, што обично бива поклонима, ако нијесу ради да им њихову кћер врати“.8) У Скопској Црној Гори сутрадан

1) *Tableaux des Bouches de Cattaro y Annales des voyages, de la géographie et de l'histoire*, t, IV (1808), стр. 174.

2) В. Врчевић, *Разни чланци*, стр. 30.

3) В. Вогишић, *Zbornik*, стр. 264.

4) Ат. Петровић, *С. Е. Зборник VII*, 383-384.

5) В. Вогишић, *Zbornik*, стр. 631.

6) М. Ђ. Милићевић, *Годишњица Н. Чујића*, књ. II, стр. 200.

7) В. Вогишић, *Zbornik*, стр. 263.

8) Вук С. Караџић, *Црна Гора и Бока Которска*, стр. 92.

по венчању „невеста свуче кошуљу у којој је спавала и на којој се види знак девојаштва и обеси је у клети на видно место да је сваки види“.¹⁾ У Срезу Бољевачком свекрва је пазила да ли јој је снаха била као што треба. Она је намештала где ће младенци спавати, а сутрадан она је гледала да им намести постељу и да види каква јој је била снаха. Све остало ишло је као и у примеру који наводи Вук Караџић за Београд.²⁾ У старом Црноречком Округу младин отац бива почашћен ракијом из чаше која је шуља. Рупу на чаши војвода ће прстом затворити, те кад се отац прихвати напуњене чаше, ракија испури; или се почисти ђубре и баци оцу пред кућу“.³⁾ У Нишави и Лужници много се пази на девојачку невиност. Врло је ретко да девојка не испадне чедна. Кумица има дужност да пази на то. И кад нађе да је била како треба, „она се закити и насмејана излази и објави женама, а гајде и тупан, одмах почну да одјекују“. Сем тога младина се невиност објављује и пуцањем из пушака. И све друге жене се одмах заките и греју добро заслаћену ракију. Кошуљу у којој је млада спавала жене међу у сито и у њега бацају по коју пару, према томе колико која може. Грејана се ракија сипа у кондир који се намаже варком, а грлић му се затвори воском и носи прво свекру да из њега пије. Пошто се напије он на восак прилепи два или пет динара, или пола, или чак и читав златник да дарује часну снаху. Ако пак ствар испадне неповољно, цела је кућа као убијена. За младу истина нема никакве јавне казне, чак се њен грех и не помиње, али је свекер и свекрва не воле, а понекад је младожења хоће и да истуче због нечедности. У стара времена ствар није остајала само на томе, већ је постајала јавном. Почисти се, на име, младожењина кућа, па се ђубре носи и убаца пред кућу младина оца. Сем гога изостајао је и обичај да се другога дана шаљу девојкином оцу девери да му објаве невиност кћери.⁴⁾ У околини Кратова, по приватном сазнању, кад млада буде нечасна, онда ашчика (куварица) која је кувала о свадби почисти младожењину кућу, па ђубре тајно однесе и остави у кући младиних родитеља. У Прешевској Области меће се младина кошуља у сито и показује женама, па ако се млада „није показала чесна, целога је века постиђена и презрена“.⁵⁾ У читавом Повардарју, Водену, Јенице-Вардари, Кукушу, Дојрану и Струмици, нарочито по селима, младина се кошуља тражи и показује. Не показати је значи немати чиме доказати младину невиност. У Ђевђелијској Кази мора се крвавом кошуљом да покаже младина чедност. Чим се увере да је била на своме месту, одмах се виче: „Ајрлија! Дајте блага ракија!“ У дворишту се избаци неколико пушака, бубњари ударају у бубњеве што јаче могу, младожења баца у

1) Ат. Петровић, *Српски Етнографски Зборник*, књ. VII, стр. 477.

2) С. М. Грбић, *С. Е. Зборник*, књ. XIV, стр. 189.

3) С. Мачај, *Гласник Српског Ученог Друштва*, књ. 73, стр. 116.

4) В. М. Николић, *С. Е. Зборник*, књ. XVI, стр. 230-233.

5) Ј. Х. Васиљевић, *Лужна Сџара Србија*, књ. II, стр. 331.

постељу неколико гроша, а младици се родитељи извештавају тиме што им се шаље тањир алве и флаша црвене благе ракије. У Дојрану се поступа исто онако као у Ђевђелијској Кази, само што младожења објављује младину невиност тиме што разбија о земљу крчаг који је раније био напуњен пепелом.¹⁾ У Кумановској Области се са нечасном младом поступало врло сурово. Чим би се видело да није часна, свадбени обичаји би одмах престали, а младу би вратили родитељима. Ранијих година слала се у том случају од младожењине куће младиној матери погача, умешена од јечмена или од ражена брашна, на средини пробушена, а у рупу би се метнуо струк празјег лука или прљави крпа. Понекад је млада врло драстично срамоћена. Још исте ноћи младожења са својим момком и неколико другова ју је готово голу метао на магарца, лицем репу окренутим, а у руке или у уста би јој метао реп, па би је тако враћао материној кући.²⁾

Само по изузетку, колико је мени познато, има одступања од до сад реченога. У Коначлима, на пример, исто се тако „до девојачке путености много држи“; али кад се сазна да девојка није очувала невиност до удаје „држи се тајно“ и „не досађује се невјести како то бива у другијем крајевима“.³⁾ У Омољу изузетак иде још даље. Тамо се на нечасне девојке „не гледа Бог зна како мрско, нарочито ако су масацике, или су иначе из добре куће, већ се обично каже: Преварила се; те што“!⁴⁾ Гдешто изузетатци иду још и даље. Чак се ни девојкама које роде не замера, већ на против. Због тога што су показале да могу рађати добијају у жени Сретен Ј. Поповић казује како је 1844 године, док је био секретар у Рудничком Суду, осуђена нека девојка из Мајдана што је удавила своје дете. Била је млада и лепа, и судије су били у забуни како да јој помогну да не пропадне кад оде на робију. Усред њиховог размишљања пријави се један пандур и затражи да је узме за жену, само да је ослободе. Судије удесе те буде ослобођена, и пандур се њоме ожени. „У нашем народу, вели Поповић, бар у оном крају, слабо се гледа на морал таквих преступница, копиљуша: озе се добро удају због тога што се већ зна да су роткиње“.⁵⁾ У Северној Далмацији се најмање пази на невиност девојака. Тамо често бива да момци промене по неколико девојака, живе са сваком по неко време у својој кући, па се најзад венчају, само ако од њих имају какве материјалне користи. Поред материјалних користи важно је и да ли девојка може затруднети или не. Ако може, већа јој је вредност.⁶⁾

1) С. Тановић, *С. Е. Зборник*, књ. XI, стр. 40, 143, 185-187.

2) Ј. Х. Васиљевић, *Јужна Сјара Србија*, књ. I, стр. 379.

3) V. Bogišić, *Zbornik*, стр. 263.

4) С. М. Милосављевић, *С. Е. Зборник*, XIX стр. 129.

5) Сретен Ј. П., *Путовање по Новој Србији*. Н. Сад 1879, стр. 29.

6) А. Митровић, *Још о женидби и удадби у Северној Далмацији*. Београд 1907, стр. 9, 11, 15.

Зла судбина паднуде девојке не свршава се о свадби, већ је прати и доцније. Због греха који о свадби постаје јаван, „народ је не трпи, муж добро пази да ли гледа за туђим људма, и, ако најмању сумњу примјети, истуче ју“; држи ју за непоштену, а муж је њезин „често пута ради тога укори, услијед чега међу њима и злочесто живљење настане“. ¹⁾ Ако успе да се бремена уда, и то се о свадби не опази, али после неколико месеца роди, одгони се у род. ²⁾

Тих. Р. Ђорђевић.

Résumé. — *Virginité chez les Slaves du Sud.* Chez les Slaves du Sud, les jeunes filles jouissent d'une grande liberté d'allure, qu'elles soient aux travaux champêtres ou dans la montagne, en gardant les bestiaux. Cependant elles sont toujours prêtes à défendre leur virginité. La virginité est chez les Slaves du Sud hautement appréciée. Une jeune fille dont on apprend qu'elle a perdu sa virginité, arrive difficilement à se marier. Si elle arrive à se marier en cachant sa faute, son sort devient pénible et méprisable. On exige, le lendemain des noces, la preuve de la virginité, et si elle manque, on proteste, on blâme les parents et parfois on chasse même la mariée. La fille-mère est chassée de la maison paternelle; dans les temps anciens on la tuait à coups de pierres. Ce n'est que par exception qu'on estime la fille-mère (région de Rudnik et de la Dalmatie du Nord), ayant démontré, par sa faute, sa fécondité.

1) V. Bogišić, *Zbornik*, стр. 264-266.

2) С. Е. *Зборник*. XIV, стр. 454-456.

НАРОДНО ПЛЕТИВО

Залуду прелиставате збирке народних песама, нећете наћи спомена о чарапи. Песници, који су тако одушевљено певали о богатству народне ношње и описивали поједине делове њезине, нису запазили чарапу. Изгледа да су ови описи сјаја и раскоши старог одевања често потисли у позадину и сами онај старовременски живот, кад су краљице устајале „пре зоре и жаркога сунца и шетале градинама, да росног уберу цвећа“. Контуре тог домаћег живота (кад није било војне) тек се назиру, а мали везен јагљук заблистаће вам по речима народног песника пред очима, као да је сада изишао испод прстију лепе везиље. А она сама? Личност њезина сакрива се у тим тајанственим шарама, које додирује наш свет осећаја попут тонова неке далеке песме. Чудно је и то како се кроз народну песму провлачи врло једнолик тип мушке, особито женске лепоте, а у танчине се набраја лепота и раскош веза на кошуљи, долама, чакширама, коњској опреми. Говори се о капи вучетини, дивним челенкама, јуначком оружју, међутим се опанци помињу онако узгред („и на ноге лагане опанке“), а чарапа — као да није постојала. Додуше није ни чудо, да је код оваког блиставог одела окићеног драгим камењем, сухим златом и чистом срмом, остала чарапа пепељуга, незапажена и неугледна. Можда се у она примитивна времена није давала нарочита пажња обући, или су „ковче и чакшире“ покривале ногу до чланака? Ово последње могло би се тврдити само за поједине ношње. Све су то на жалост само претпоставке.

Међутим чарапа је и данас важан саставни део народне ношње, нарочито сеоске. Апсурдно је нпр. себи представити разне старе костиме без одговарајуће обуће. У најновије време народна ношња губи своју оригиналност, делимично се поједностављује, делимично мења разним јефтиним модерним ситницама, које наша сељанка још не уме употребити како и где ваља. Тако, и вунена чарапа, назувица и опанак све више излазе из воље нашег сеоског света. У неким крајевима Херцеговине, (нарочито у околини Мостара), шарене чарапе сасвим је nestало; место ње носи се једнобојна бела, црна или тамноплава. Вуну више не боје

код куће, већ је носе у град. Но сва је срећа у томе што је наша Босанка много спорија и конзервативнија, па се тако лако не раставља од онога, што јој је мајка предала у аманет. Истина и наша Пољка (сељанка из Сарајевског Поља), већ је почела да носи „флор“ чарапе и високе потпетице са гумом; бацила је она старинска чешљања, где се коса мотала око фесова, шешира од крпа и подизала дрвеним обручем (коло), али још носи димије, кошуљу (лети), ђечерму, а убрађује се јеменијом. Овака ношња даје утисак нечег поквареног, штурог. Белина кошуље без икаква опасача (опрежине) сувише је пуста, ничим пресечена, моногона као равница без реке. Но зато је брђанка остала код својих вунених чарапа, мада је већ што-шта бацила. На селу свака девојка и млада чува у сандуку по више пари оних лепих живописних чарапа, које се облаче само недељом и празником и зову „штедне“. Чарапа (старински назив: *сџујала*), каква је некада била, све се више губи. Са ње ишчежава онај прави старински орнамент, који се плео по високим грлићима, сегајући скоро до колена. Шта је истисло оваку чарапу? На то имамо јасан одговор: ципела. Зашто да се плете велика шара, кад је скоро пола сакрије ципела? Чему шарати назувице, приглавке, кад је то непотребно. У опанку све се то видело (пета, назувица делимице). Код нас, у сарајевској брдовитој околини, околу Романије и даље, наше жене поред кратких носе још чарапе до колена, назване „лисе“, док мушкарци носе сада већином „бјелаче“ код којих је шара 2—4 прста широка и доспе управо више ципеле. Најмлађи су прихватили просте једнобојне чарапе (црне или беле) за радни дан, сасвим црне везене накрстицом (србијанске) за празник. Велику шару видимо на чарапама оних старијих људи, који не маре за новотарије, па још у свему „возе ону старинску“, те се тако лако не растају од великих шалова, силава, опанака и дедовских обичаја. Они су мужевни и достојанствени у свом понашању и говору, тип старих јунака, који је све ређи. Сеоски фићфирићи ишли су најдаље у моди, па су претекли женскиње. Устакли су сламне шешире, навукли куповне чарапе, које омотају на сељачку више ципеле поврх шалвара; пошто је трико растегљив, чарапа се сроза и даје целој појави изглед неуредности. Неки имућнији већ се поносе кишним кабаницама, наруквицама са сатом и кожним „комашинама“, које не скидају за највећих врућина. Како која година све више нестаје лепоте.

Баш чарапа, тај мали плегени комадић миниатурног ћилимца, уноси невероватну шароликост у ношњу, употпуњује целокупан утисак хармоније, убија тамне боје или закити белину кошуље. Осим тога, вунена чарапа пристаје уз сукнену мушку робу, а на женској ношњи ствара неку равнотежу са опрежином и ђечермом.

Мотиви са чарапа слабо су покупљени, што није чудо код наше богате ношње. На несрећу они се све више губе, пошто су „старински“, што у нашег сељака важи као: ружни, без вредности. Баш у оваквим старинским, потамнелим, ухараним грлићима наилазимо на ретко лепе

шаре. Невероватна разноликост мотива и боја просто нас задивљује. Шара је сасвим друкчија него на кошуљи, јаглуку, пешкиру итд. и битно се разликује у погледу технике. Форме мотива понајвише су доста оштре, строго омеђене, необично стилизоване. Има их најфантастичнијих из животињског и биљног света, али и разних чисто геометријских орнамената. Пажљиви проматрач наћи ће у тим грлићима, које је плела неука сељанка негдје у забитној осами, књигу живота. И у тим шарама стоји нешто написано, нешто што наш разум не може да обухвати, усвоји, али што је по својој тајанственој привлачности тако лепо и блиско нашим срцима. У неким шарама прелива се живот, боја пева, топла је, сунчана и пуна радости, док у већини превлађује црна боја, која гуши и прикрива светло, баца своју сенку преко боја и линија. У понеким орнаментима крије се нешто хладно, боје су бледе; тешко се пробијају између црнине и уливају у срце страх и бојазан. Шта је та жена осећала, кад је стварала овај чудни орнаменат? Без сумње је била повучена, преплашена и патила под притиском неке тешке судбе. Хладан посматрач оспорио би сва ова нагађања, тврдећи да је жена састављала кукe, кукице, крстове и разне фигуре, како јој је дошло, случајно. Једно је извесно: то је створила *жена*. Жена штогод ради, ради срцем, осећајем. Ко би могао устврдити да је девојка-плетилџа остала равнодушна, кад је свом драгом плела и гиздала чарапу? Бог зна, колико је она лепих нада и љубавних снова уплела у своје плетиво. У том се састоји разлика од машинскога ручног рада. Сваки рад руком рађен, носи нешто од жене, која га је направила, има душу, међутим је фабрички, мада правилнији, много хладнији и пустији. Жена не може да се отресе свог осећаја, свугде га уноси; нарочито су часови крај ђерђефа и плетења, часови лепих снова и тананих визија.

Мотиви цвећа без сумње су највеселији и најневинији. Својом живописности и непосредности приближују се природи. Подекад све затрепери, сав орнаменат као да је жив, па нам се чини, да нам дочарава ливаду у цвату и сунцу. Орнаменти, који приказују лептире и птице већ су загонетнији, да не речем страшнији. Птице су већином чудне, раширених или сломљених крила, изгледају често пута тешке, измучене и кобне, те се већ приближују својим облицима змајевима. Наша жена најлепше и најјасније дала нам је пауна, она показује особиту склоност према тој гордој птици, воли да стилизује његову окату перку из репа. У шари, која се зове „пауника“, дивно је донешен у плетиву паун. Још до недавна постојала су згодна имена за сваки орнаменат посебице. По тим именима дала би се боље и тачније тумачити орнаментика у плетиву, али на несрећу, сељанка је већ скоро сва имена поборавила и забацила. По нека бистра старица изненада ће се у говору сетити некојих шара и тако ми знамо, да су постојале: *ћилимача* (изгледа најстаријег порекла), *окача*, *лејирача*, *једногранка*, *зеленгранка*, *шара на граници*, *шара на велике и мале ружице*, *маказалија*, *велике и*

мале лисе, коле, зелена кола, крушчица, ѓављица ишд. Називи: гласиначка и сребреничка шара, Дрињача и Шумадинка казују крај одакле је шара дошла. Осим набројених шара у плетеним чарапама видимо и чисто геометријске, које делују као мозаик, па би се лепо могле у ту сврху употребити. Иначе још наилазимо мноштво више мање гротесно стилизованих животињских облика: *жабу, ѓаука, кукца* итд. Најобичнији и најчешћи мотив је *кука* (Feuevogel), *крст*, *звезда, зуберићи*, али у сплету чудних вијуга назире се силуете храма, куће, дрвета, барјака итд. У многим шарарама има неке језиве мистике, крваве људске историје дане чудним начином, типично женским. Баш та мистика и симболика даје нашем орнаменту душу, крви и живота, провејава из плетива и речито нам говори; међутим је у недостатку тога свега орнаменат културних народа већ одавно мртав. То је оно, што задивљује сваког странца, то је преимућство неугог од културе неначетог срца народног.

У главном имамо три врсте чарапа, које се међусобно разликују по грлићу. То су: *чарапа на појлеи, чарапа ѓлеиена у главном са 5 игала и крајинска чарапа.*

Чарапа на поплет има приглавак било ишаран или у једнобојној вуни плетен са 5 игала, али се грлић плете само једном иглом са кукицом.

У другу врсту убраја се нарочити тип велике чарапе (лисе) који има строго одређен орнаменат и боје, а плете се кроз од прстију до колена, са 5 игала (осим мале бордире више пете).

Трећа врста чарапе обична је у Крајини, има плетен приглавак, али је грло од чохе, густо извезено везом по ризи. (Везе се ланчићем техником, коју наилазимо на забуну). Поред тога украјинска је чарапа украшена уским сребрним и златним тракама и кратким ресама.

На чарапи разликујемо: *ѓриглавак* (пета, стопало, прсти) и *грло*. Грло привлачи сву нашу пажњу и састоји се из три дела. Горе и доле је „вођица“, прст висока бордире, међу којом се налази такозвана „велика шара“. Вођа или вођица употпуњује велику шару и затвара је као у неки оквир. Шара вођице као по неком утврђеном правилу сасвим је другачија од велике, главне шаре, мада се слаже у бојама с њоме. Ако изоставите те две мале бордире, главна вам шара остане пуста, штура, губећи тако сав чар. Стари примерци чарапа имају вођицу „од више руку“, како сељанка вели.

Наша сељанка почиње плести од прстију (обратно се учи у школама). Кад наврши пету, шара грлић. Малу клупчад разнобојне вуне метне у стопало, које јој послужи као торбица. Она узима обично урнек са чарапе прегледалице. Техника *шареног ѓлеиена* било једном иглом са кукицом (на поплет), било са 5 игала, необично је тешка, јер треба вечито мењати боје и учвршћивати нит неким нарочитим начином. Треба нагласити да ове технике нема даље према западу и сва је срећа да је Аустријанци нису научили и усвојили. Техника шареног плегења *носи чар новине, има дакле будућносћ*, пошто је на западу сасвим непозната.

За дивно је чудо, како наша сељанка својим тврдим израђеним рукама вешто барата с толиком клупчади вуне, а да јој се све не „скушља“. Плете врло брзо, па може да доврши грло од 4 прста за неколико сати. Има плетиља на гласу, скоро у сваком селу нађе се по једна. Она је у неку руку уметница, комбинира, саставља, испушта, надодаје шаре и боје по својој замисли из своје главе. По селима се добра везиља спомиње (мада је већ давно умрла) као добар гуслар. Наравно није доста умети оплести, треба вуну и лепо обојити, а то није лака ствар. Баш због слабих и дречећих боја данашњи орнамент изгубио је своје право лице, лепоту и склад.

Боје у народном плетиву исте су као у везу, само се употребљавају сасвим другачије, пошто је различита техника и шара. Темељна боја у великој већини је црна, мрка. Њоме наша жена ваја. Контраст њезин бело, означаје најсветлије тачке и отвара сплет иначе тешког орнамента. Често се узима за потку смеђе-црвена, ређе бела боја. Боје, особито код оних старинских урнека, необично су отмене, сталожене и уздржљиве. Наилазите на директно рафинирано употребљене ефекте. Нпр. потка црна, осветлења бела, шара изведена у зеленој, плавој и оранж боји. У већини орнамената доминира, поред плаве и зелене, црвена боја, као једна између најтоплијих. То тако иде у бескрај. По саставу боја види се необично разумевање и природјени дар наше сеоске жене. Она није знала за нека правила, нигде није чула за законе хармоније, па ипак је састављала боје по неком утврђеном реду, по правилима, које је црпила из саме себе. Она је упознала природу појединих боја и њихоз међусобни однос. Осим тога ефекат црно-белог употребљен је заиста вуртуозном вештином. Пробајте га избацити, све се расплине у ништа.

Облици орнамента у народном плетиву строго су омеђени, оштри, углати, симетрични, али се ипак умиљавају нашем оку необично сложеним бојама, које прекривају сву њихову оштрину неком треперавом мекоћом. Ту лежи тајна њихове привлачности. Обично су поређане фигуре међу две војнице, па то било стилизовано цвеће или животиња, те стоје равно или нагнуто од десне спрам леве. Код многих урнека најсветлије контуре прве фигуре означене су белом, код друге фигуре жутом бојом. Поред тога се мењају боје, нпр.: где су плохе у првој фигури плаве, у другој су зелене. То су ситнице на први поглед, али баш из тих ситница, не-приметних за лијика, произилази она топлота и поезија, која убија монотонију. Невероватно колико лепоте лежи у једној на изглед грубој сеоској чарапи. Требало би још напоменути да наша сељанка ставља црвену боју покрај плаве и беле. Је ли то пука случајност или особита словенска наклоност до своје тробојне?

Сваком је познато, да у народном везу и плетиву превлађује: црно, бело, тамно-црвено и плаво, јарко жуто (оранж) и зелено. Богату скалу финих нијанса, која је тековина старих културних народа, ми немамо. Истина у народу постоје поједини сретни изрази за неке нијансе, али се

интелигенција не служи њима, што је велики грех. Одомаћени су изопачени изрази: браон, грао, међутим народ каже: медасто смеђе, каваи, кестењасто, сиво, суро (грахорасто за очи). Лепота нашег сеоског плетења и веза састоји се баш у густим одређеним бојама и јаким контрастима. Наша сељанка и дан данас многе нијансе не види, па није чудо, да их није употребљавала. Тако нпр. љубичасте боје нигде у плетиву нема. На појединој шари лебди неки осен, неки љубичасти прелив због једнакомерне поделе црвене и плаве боје, али изгледа то се десило сасвим несвесно.

Но овака лепа чарапа, као да нашу плетињу није посве зидовољила. Из тог разлога она је по плетеној шари везла ланчићем у свили или вуни, како-кад, само главне контуре или целе плохе. Употребљавала је надаље разне врсте убода, па и ситне мерџане, поткићивала бомбацима, ресама итд. Али ипак су овака кићења на чарапи употребљена са мером, опрезно, и досижу свој врхунац на рукавицама, особито „сватовским“. Једноставан орнаменат рукавице плетен је у две боје, али је необично подигнут живописном раскоши. Његове главне контуре извезу се разнобојном вуном (ланчићем), а светло заступају на рукавици низови белих мерџана пришивених уз вез по плетиву. Осим тога свуда трепери мноштво шарених кићанки, златних плочица, које уносе у шару нешто немирно и весело. Рукавице су обично извајредно велике, као да су прављене за шаку Краљевића Марка. Обликом су врло примитивне, имају длан, један прст, косицу или везу. Сељак рукавице, кад му не требају, лепо за косицу обеси на руку попут торбе. Рукавица за сваки дан једноставна је, плетена најчешће у три боје: бело, црно, црвено, (ређе плаво) и необично је отменог изгледа.

Босанка је своје рукавице и чарапе плела дебелом вуном, да се заштити од дугих и сурових зима. У ту сврху обувају се поврх чарапе назувци и подмећу у опанке обојди. Све је плетиво са 5 игала више мање трајно, али су грлићи на поплет плетени са 1 иглом особито чврсти, више се пута потплећу и преживе каткад две генерације. Идући према Херцеговини чарапа је све тања, вуна или кострет фино одредена, има скоро свилен сјај те орнаменат излази чист као умивен. (Гласинац, околина Фоче). Где је порекло ове технике плетења, где је колевка наше лепе сељачке чарапе и рукавице? То питање остаје и надаље отворено.

Милица Мирнова.

Résumé. — Madame Mironova collectionne depuis longtemps des ornements de différents tissages et tricotages, d'après lesquels elle a composé une série d'aquarelles. Ici elle traite surtout des bas (čarape) lesquels rendent le bel habillement bosnien encore plus intéressant. Les bas (čarape) bosniens charment l'oeil par ses motifs et ses coloris. Les motifs sont différents et chacun d'entre eux porte son nom special. Madame Mironova parle des trois genres différents de ces bas, de la manière de leur confécion (mode de commencement par les ortells), de leurs ornements et couleurs (ton fondamental brun-noir).

ОБИЧАЈИ У РЕСАВИ¹⁾

Обичаји су у Ресави слични обичајима у Левчу и Темнићу²⁾. Зато се они овде неће детаљно описивати. Поменуће се само главнији и интересантнији, у колико има разлике.

Пијење „у славу“ и сечење колача. — Пред славу се пију прво по два пића (по два вина), затим се принесе колач, упали воштаница и пије за целу славу. Кад и последњи пије „у славу“, сече се колач. То чини домаћин са главним гостом. После тога се прекрсте и заврше молитву. За овим се пије треће пиће (треће вино) из исте чаше, и том се приликом у чашу досипа после сваког пијења (а кад се пију по два пића, то се не чини). Уз то се говори: „Ово да пијемо три пића за три родне године, за јасне свеће и за беле колаче“. Док један тако пије, други певају по два и два на глас:

Сл ва је твоја, слава је твоја,
Господе, Господе, помилуј.

Пошто се пресече колач, укрсте се пресечене полутке једна преко друге, „да се пшеница укрсти крстинама“. Једна се четвртка оставља на раф, друга у сито (да је сита и берићетна година), трећа се оставља свештенику, а четврта се исече на парчад да сваки од ње окуси. У Вирину, Сењу и Стубици колач прво пресеку на две полутке, затим те полутке саставе (са шарама у поље) и тако састављене три пута окрену, па их после ломе на четвртке и раде исто као и остали. После славе се пије за свеце Божје и тада се пева:

Кој напива ладно вино за свеце Божје,
Помогли му свеци Божји и сам Господ Бог,

У Драммировцу, Сењу, Стубици и Вирину пију за здравље „Свете Петке и Свете Недеље“. И овде секу колач и пију у славу одмах у почетку јела. Румуни и Цигани славе готово на исти начин као и Срби.

¹⁾ Писац је у раду „Ресави“ („Насеља“, књ. 26) обухватио насеља која административно припадају срезovima: ресавском и деспотовачком (Северна Србија). Укупно у оба среза има 54 села, 2 варошице и 1 варош. Среско место среза ресавског је Свилајнац, а деспотовачког Деспотовац. У овоме чланку говори се, дакле, о обичајима у Ресави, обухваћеној у овим границама.

²⁾ Види: Етнографски Зборник Срп. Краљ. Академије Наука, VII, 1-172.

Неке су породице мењале славу; то су чиниле или због мешавине у имању, које би донео уљез (домазет или призетко) или девојка са миразом, или, најзад, да би се сачували од Турака. Тако се може разумети обичај да неке породице славе по две славе. По предању су Ресавци славили само по једну, праву славу. Доцније су узели да славе још по једну, домаћу славу, или по наговору старих свештеника и калуђера, или због примања славе оних цркава и манастира, које су непријатељи порушили и попалили, или због неке недаће која их је задесила. Тако су овде постале *џрекаде* и *мале* или *младе* славе које имају највише досељеници, а староседеоци ретко. За новији њихов постанак говорило би и то, што се прекада или мала слава зове и млада или нова слава, а права слава зове се и стара слава.

Погреб и даћа. — О погребу и даћама (трпезама) Срби чине скоро све на исти начин као и у Левчу и Темнићу. Разлике су мале и незнатне. Пало ми је у очи да се трпезе (столови) о даћама постављају на земљу или сасвим близу земље. То се, кажу, тако ваља, да би умрли могао што боље видети све оно што се даје за његову душу. У многим селима је код Срба обичај, да до прве суботе сва чељад иде гологлава за умрлим. Женске за четрдесет дана носе преврнуте хаљине. Црне мараме на глави и црне хаљине и овде су (код женских) знак жалости. Ако је умрла девојка, или момак, одмах се после сахране, на даћи, дарују сви који су били на погребу (кошуљом, чарапама, тканицама, убрисом и др.). Код Румуна су сасвим различити обичаји о погребу и даћама (*џомана*). То је у неколико запазио и Д-р Тих. Р. Ђорђевић (Кроз наше Румуне, 1907. г.), а ми ћемо навести овде још неке одличитије црте из ових њихових обичаја. Живи људи, који имају више од 40 година, дају *џомане* (даће, подушја, трпезе) три пута за живота. То у опште чини сваки Румун, па био богат или сиромаш. *Џомане* чине на исти начин као и кад ко умре. Ако је умрла девојка, или момак, момци трче напред испред пратње, на коњима или пешке, и пуцају из пушака, гонећи на тај начин „нечастиве“, да се не удруже са духом умрлих. За умрлу девојку ископају омању гранату шљиву, о коју повешају скоро све њене дарове. Тако окићено дрво носе до раке два јака момка, где шљиву посаде а дарове поделе. Ако се шљива згодно извади и посади, прими се, те отуда румунска гробља личе на воћњак. С гробља се после сахране враћају брзо, и на путу се не осврћу. То чине да дух умрлог не би позвао још кога да му буде друг у гробу. На гроб умрлог иде се врло често, нарочито прве године. Негде се иде свакога дана у јутро, а негде и по два пута дневно (нарочито о слави и о већим празницима). Из куће обично иде жена са дететом. На гробу се прво упали свећа, затим се гроб окади и прелије вином или водом. Затим се почне са лелекањем (кукањем). Кукајући (кукање је отегнуто и монотono) моли се умрли да се дигне, и обећава му се да ће му се купити и дати оно

што је за живота највише волео; нуди се да пије, да једе, да се огреје „Помане“ за покој душе дају о првој суботи, после 40 дана, о полуго. дишњици и годишњици, али се и даље сећају умрлих. У Витежеву је до скоро био обичај, да умрлима дају и трогодишњи и седмогодишњи помен. У истом су ми селу причали, да су о тим поменима правили умрле од увезане сламе, крпа и тикава и облачили их у нове хаљине, стављајући им и нове капе, чарапе и опанке како су они за живота носили. Ако су овим фигурама представљени мушки, онда су им стављали чак и ланац са кесом о врат, бритвицу за појасом, шарени кајш преко паса, свиралу па и нешто од оружја. Том приликом су звали свештеника, који је тим „луткама“ читао за покој душе, после чега би око њих настала игранка и весеље уз песму и пуцање из пиштоља и пушака. Данас је овај обичај редак. О слави, о заветинама и у опште приликом сваке свечаности Румуни се сећају мртвих, чинећи им *џомане* за покој душе У очи тих дана, као и тих дана, рано у јутру, Влахиње лелечу и зову мртве да учествују у весељу. Ако игра коло на скуповима, прави се нарочити барјак, окићен цвећем и огледалцима, за душу умрлог, и са њиме се игра у колу (као што чини барјактар на српској свадби). Док тако коло игра, неко из рода умрлога нуди пићем све играче. Кад се одигра коло једном умрлом, за друго коло узима барјак други, који хоће на овај начин да се сети умрлога, и то се тако понавља. Ово се чини с тога, што се верује, да ће душа умрлога најпре стати на барјак, па ће тако и она поиграти. Због тога барјактар наздравља барјаку и на њега проспе пуну чашу пића. Запазио сам да Румуни пропраћају ове помане више весељем (песмом и игром) а мање тугом.

Још се помане код Румуна дају и на начин који се зове *скуџа вода*. Неко од чељади из куће умрлога узима у судове воду са оближњег кладенца и разноси је по околним кућама „за Бог да прости“ (*safiје de la romana*). Домаћица из куће прихвата судове, па преручујући донету воду у своје судове, говори: „Бог да прости“. У току једне године треба овако пренети воду 55 до 110 пута, што зависи од старости умрлога. Ако је умрли млађи, онда мање а ако је старији, онда више пута. Кад се потребан број судова, пуних водом, разнесе по суседству, одлази домаћица из исте куће са још киме на извор, са кога је вода узимана и понесе јело и пиће. Вргом из извора захвати и проспе воду онолико пута, колико је пута вода разношена по селу. Затим се дели помана, тј. онима који дођу на извор даје се да једу и пију „за Бог да прости“.

Румуни гробове побусавају крупним шљунком, а Срби чешће бусењем од траве а ређе шљунком. На гробове се стављају камени „белегови“ у виду крста и плоче са натписима.

Трагови старих *Русалки* као да су се изгубили. Иначе има код Румуна предање, да је тог обичаја било до скоро. Да се овај обичај изгуби доста су допринеле и полициске власти. У Витежеву, у кући старца Илије Одерковића, наишао сам на траг који подсећа на Русалке.

Његова баба Пауна и данас још „пада“ (у несвест, фрас, или неку нарочиту душевну екстазу) сваке младе недеље, и то ноћу. Кажу да је видовита, и да у таквом стању може да види све мртве, па чак и да са њима разговара. Ту особину има од двадесете године. Кад „падне“ укрути се и преврне очи, те изгледа као да је епилептична. Ово је познато женама из места и околине, те редовно о младој недељи долазе код ње. Прилазе је једна по једна, и пошто прво ставе новац на њена прса, питају је за умрле (јесу ли гладни, жедни, голи, боси и у опште како живе). Она која пита мора да стави руку на њу.

О сеоским славама (литгијама) или *завештинама* обично се купе код суднице, цркве или школе, где скоро свако село има нарочито направљен дугачак трем, шупу или заклон који је подупрт дирецима и пајантама и покривен ћерамидом. Сеоску славу обично славе по два дана. Другог се дана бира нови колачар. Иначе је све исто као и у Левчу и Темнићу.

Бачијање. — Бачијање овде траје обично од Видовдана до Велике Госпође. Има га у Горњој и у неколико у Средњој Ресави. Овце залучује (саставља) ко хоће, али то обично чине сродници и чланови фамилије. Која породица залучи највише оваца зове се први бач а која најмање последњи бач. На дан залучивања бачеви се састају код једнога и ту пресеку колач, пију у славу и помоле се Богу, да им овце буду здраве, млечне и вунате, и да их Бог сачува од зверова и хајдука. После овога продуже пиће и весеље, певајући разне, већином пастирске песме („Осу се небо звездама, и равно поље овцама“; „Овце чува три године, јадо Јано, овце чува три године, ој Бојано....“ итд). На крају се договоре, да се код другога тако састану, па се разиђу. Негде, на дан залучивања, сваки бач закоље једно јагње, те га поједе са осталим бачевима и чобанима. То се јагње коље на кућњем прагу, „да се овце не губе“. Кад се овако овце залуче, онда, у присуству осталих бачева, сваки бач помузе своје овце, и колико полока (полока хвата око 640 грама) млека добије од прве муже, толико пуних ведара или ведрица (које обично хватају по десет старих ока) имаће доцније права да намузе од свих залучених оваца. То је правило које овде вреди као закон. Помужено се млеко даје чобанима да га сваре и поједу са удробљеним качамаком или пројиним хлебом. Јаловина и овнови се не залучују. Залучена већа стада чувају нарочито за то погођени пастири, које бачеви плаћају по погодби према помуженој мери млека. Мања стада чува сваки бач кад на кога дође ред. Том приликом они иду на бачије или сувате са по још неким чланом из породице и тамо, у исто време, чувају стадо, музу и прерађују млеко. Најстарији чобанин зове се *чобанбаша* или *ћехајник*, а остали се зову *чобани*, *погоњачи* и др. Овце се музу у близини сталне или привремене (планинске) бачије, три пута дневно, и то увек на стругу. Ако се бачу при једној мужи не би напунило ведро, он га мери рабушом, па белегу оставља за другу мужу, да се по њој допуни ведро. Овце музу више жене но људи. Од људи пре ће их мустити Румуни но Срби. Ако бачеви

немају заједничке чобане, залучене овце чувају обично младићи и млађи људи, а жене стоје код бачија и сређују млеко правећи сир и кајмак, а ређе млеко.

Није правило да се овце за сваку мужу навраћају код бачија, већ их често пута музу у пољу, где се затекну, па помужено млеко носе сталној или привременој бачији. У том случају служе се нарочитим ласама, које се често налазе по суватима и које служе у место струге или тора.

Свадбе. — Свадбе се у Ресави код Срба врше на сличан начин као у Левчу и Темнићу. И овде су обичаји: *гледање* или *бегенисање*, *обележје*, *јабучно* или *прошевина*, *свадба*, *походе* и *поврашак*. У неким селима Горње Ресаве код Румуна је обичај да о венчању младожења држи за појасом два по три корена кукуруза, а млада држи на рукаву округло колач, да би били срећни у берићету и раду. После венчања, кад дођу кући, обичај је да једна баба обуче младожењи очину а млади мајчину кошуљу. Тако обучени се ухвате њих двоје за руке, па их баба води и окреће око шљиве.¹⁾ У неким је румунским селима обичај да на дан свадбе кум побегне од совре и попне се на врх каквог дрвета, а сватови и домаћин јуре га и траже, па кад га нађу, моле га да се скине, нудећи му млека, сира, меса итд. Кад хоће снаша, други дан по венчању, да стави „ђинђал“ на главу, седне на дрвљаник, а младожења јој га принесе на арбији од пиштоља. Она бежи (у шали), јер се стиди ђинђала, хотећи да је још девојка. Сватови је јуре и брзо стижу.

На Беле Покладе (пред велики пост) у местима где живе Румуни, постоји интересантан обичај *привег*. Овога дана, после подне, зају момци од куће до куће, и од свакога домаћина узму по коју глављу дрва, које колима преносе на сеоско заједничко игралиште. Дешава се да имућнији домаћини сами довлаче по неколико кола дрва за привег, а за покој душе својих умрлих. У средини игралишта побие се једно подебље дрво (као стожер) око кога се наслажу донета дрва, остављајући само с једне стране отвор за потпаљивање. Кад је ово готово, момци се разилазе кућама на вечеру. У први мрак један од њих дође и запали гомилу, која у почетку тихо гори, затим се распали и пламен често пута достиже висину од 5 до 6 метара. Велика ватра знак је за скупљање и готово сви домаћини са укућанима долазе на игралиште. Младићи, девојке, млади људи и жене играју око привега скоро целе ноћи (уз гајде, зурле, карабе или свиралу), а старци и старице седе у групама са пријатељима и познаницима, пију вино и ракију и мезете печење или

¹⁾ Том приликом им овако говори: „Децо моја! Сад се окрећете око онога роднога дрвета, а доцније, у вашем великом и лепом животу, да се окрећете око деце ваше и куће ваше. Данас вас је Бог везао, а Бог ће једино и да вас одвеже. Он ће да вам да леп и сложан живот, многу децу и свако добро. Деца ће да вам буду здрава, сточна и богата. Овде ће десет пута да им се иљаде. Ти млада добро да слушаш твога војина. Ткаћеш му сукно и правићеш му клашње, резаћеш му платно и шићеш му кошуље, а он ће теби куповати ђинђале, гривне, минђуше, вуницу, мараму, огледало и све што тражиш. Кад гле поћете, он ће те увек погледати у кецељу, а ти њега у клашње. Тако је, децо моја, нека вам је срећно и са берићетом. Свет, Бог и небо сведоци су данашњој вашој вези“.

гибаницу, разговарајући и шалећи се. Ако би се десило да само један човек прави привег, том приликом дели присутнима јело и пиће за покој душе умрломе. Веселе траје до зоре. На поласку сваки се нагарави на три места по лицу (правећи као крст) угљеном са привега. Верују да таквог после неће снаћи никаква болест у току целе године. Кад се разилазе с привега, иду брзо као и с гробља и не осврћу се. Верује се да на место, где је био привег, долазе душе умрлих, где се и оне мало веселе, па ако би се ко осврнуо њих би нестало, што је грехота. Код привега се још побратими и посестрими.

У јутру рано, на чисти понедеоник, долазе људи код ватришта, те се ту брију и попију по коју ракију, па се разилазе кућама. У неким селима поред Велике Мораве и Ресаве ово се бријање изводи на нарочити начин. Зна се ко је тога дана колачар, као и при осталим сеоским славама и заветинама. Колачарева је дужност да за овај дан спреми доста угрејане ракије, која треба да буде добро зашећерена или замењена. Осим тога, колачар треба да спреми што од јела (нарочито киселог купуса и киселих паприка) и колач. Док се ово спрема, остали оштре бријаче и ножице (маказе). За овим настаје бријање и шишање, што раде они који су томе вешти. Тако се скоро сви узајамно обријају и ошишају. Ошишана се коса покупи и остави на склонито место, а многим сами покупе своју косу, завију је у убрус, ставе је у недра и носе кући. Ово чине због тога, што верују да се на истој могу извршити чини од стране непријатеља. После шишања и бријања седа се за сто, попију се по две, три вруће ракије са здравицом: „Помози Боже! нека је срећан дан и нека су живе наше главе, које су се обријале и ошишале, те да и до године дочекају овај дан. Нека је жив домаћин! Хвала му на части и дочеку!“ Затим одлазе кућама, узимају спремљену „час“ (бардак ракије, врућу погачу или танку врућу проју, мељан пасуљ или кромпир, киселе паприке и др.) и враћају се колачаревој кући сами или са женама (само ако су жене старије; млађе жене не долазе на ову свечаност). Кад сви дођу, попију по две чаше пред славу, а трећа се чаша пије „у славу“. Чим се принесе колач, бира се домаћин (колачар) за идућу годину, и њему се даје полутка од пресеченог колача. При бирању се пази на ред (да је што сигурнији или богатији и да скоро није био колачар). За овим се пије „за свеце Божије“, па се тако продужи с јелом и пићем скоро до мрака. Пред први мрак се разилазе кућама, не враћајући ништа од претеклог јела.

Детету се не казује име све до дана када се позову кум, бабица и остале званице на *кришење* и на гозбу. Званице доносе „час“. Пре јела помолe се Богу, прикажу „час“ (шта је који донео) и кум изломи једну погачу. После овога настаје погађање детињег имена. Сви присутни ређају по неколико имена док не погоде. Ко погоди, даје детету поклон у новцу, па, по његовом примеру, то чине и остали, дајући мање суме од првог. Овај се новац даје с наменом, ако је мушко дете „да купи

девојче“, а ако је женско „да купи момче“. Мајка (породиља) дарује кума, а потом настаје весеље до неко доба ноћи, које се пропраћа честим певањем и пуцањем из пушака.

Оро (коло) се у Ресави купи скоро сваког празника и недеље, обично код суднице, школе, цркве, механе, или на раскрсници, у средини села, и то најчешће пред вече. Играју највише уз свирајку, затим уз кларинет, виолину, гајде, карабе и дипле. У коло се хватају момци, девојке па и младе жене. О Белим Покладама и о каквом домаћем весељу, у коло се хватају и старији људи и жене, па и бабе и старци (нарочито код Румуна). Девојке и момци играју измешано, а не у одвојеним лесам, хватајући се за руке (код Срба) или за појас (код Румуна). Коло може да буде затворено или отворено. У првом случају не зна се ко је коловођа. Дешава се да момак прекине затворено коло, желећи да га тако прегради „пресече“, услед чега настају свађе и туча. Кад су кола затворена, обично се свира у свирајку или гајде. Ако се коло игра уз виолину, оно је отворено и зна се ко је „коловођа“ а ко је „кец“. Коловође су обично момци, ређе девојке. Пада у очи да свет у игри много и живо скаче. Од орских игара уобичајене су: ресавка, поломка, ситниш, четворка, препишора, острвљанка, циганчица итд.

У Дубљу је обичај *шайканица*. Кад неко сагради нову кућу, долазе му момци и девојке из суседства или из родбине, те прво наспу под чистом земљом (здравицом), па после по њој играју и певају, пију, једу и веселе се, да би кућа после свагда певала и била весела. За овај дан се закоље и по које јагње.

У Дубљу не прерађује вуну свака жена за себе, већ се скупе по 6 до 8, па цео дан прерађују вуну, певајући, смејући се и частећи се. Кад тако среде вуну код једне, сутра дан иду код друге, и тако редом, докле се не среди вуна целом друштву. То су *вљачарке*.

Мобе су у Ресави уопште ретке. Мобу ће молити по где-који, само кад прави кућу или кад има посао који не трпи одлагање. *Замена* има и оне су најчешће о копању кукуруза и за време жетве стрмнина. И мобе и замене изводе се скоро на исти начин као у Левчу и Темнићу.

Седељке се „ложе“ од Св. Арханђела па скоро до Божића. У неким селима их ложе по раскрсницама или пред вратницама на путу, а у неким пред стајом или ајатом, или у стасини, подруму, и другим сувотама. На седељке се купе женска деца, девојчићи (чорице или шипарице и чоре), девојке (удаваче), жене, па и по нека баба, која се обично ту нађе да прича страшне, чудне и неистините приче, које све остале („седељкар“) радо слушају и памте. На седељкама се преде вуна или тежина (кудеља), а ређе се ради какав други женски посао. Мала деца и старије жене обично чешљају вуну. Свака седељкара дужна је да донесе за себе бреме дрва или поздера (отпадака од отрњених конопала) за ватру. Која то не учини не прима се у друштво. Да би се отерао дремеж за седељке се доноси што и за јело, најобичније класови не-

дозрелог кукуруза (печењаци), који се пеку и једу. Доносе и јабуке, крушке и друго воће. На седељкама певају по две и две. Певају девојке и младе жене. Певање није хармонично и милозвучно. У певању, смеју и шали седи се и ради до неко доба ноћи. Седељачке су песме скоро исте као и у Левчу и Темнићу. Изузетак је у Дубљу. Ево почетка једне посебне седељачке песме из овога села:

„Наклала Рада сејанка
 Моми, момци насејанка,
 Да седама и да се ђанкувама
 Моми момци да се ђанкувама“.

По румунским селима седељке су ретке.

Лазарке. — У Дубљу на Св. Лазара (Лазарева Субота) и на Цвети, пред Ускрс, иду по селу лазарке, девојке (шипарице) испод 15 година, обично у друштву по шест до седам. Свака обуче *вљеник* (врста вунене хаљине), који се нарочито за ову прилику спрема и облачи. И остало одело мора да је једнообразно. На грлу и на прсима стављају многе ниске старог сребрног новца, те изгледају као оклопом покривене. Вљенике спреда везују пафтама (чампразима) и подвезама преко појаса и каница. Кад се тако обуку и наките, бирају једну која ће бити права лазарка, на тај начин, што бацају грудвице земље у вис. На чијој глави грудвица застане та ће бити лазарка. Ако грудвица не падне ни на чију главу, бацаће се понавља, и то може да буде три пута. Изабрана лазарка треба да је добро накићена као и додолка, и она мора да игра пред свачијом кућом. За овим лазарке иду од куће до куће, и по две и две певају на глас.

Момку:

Моми момки делија,
 На вр' Стара Планина,
 Свакому се ђал¹⁾ падна,
 И Петру²⁾ се ђал падна, игд.

Девојци:

Пргнала мома с крондим³⁾ на вода
 Па си је нашла чашка сребарна
 И во чашка ситан гребендар⁴⁾... итд.

Лазарке добијају као уздарје куклице (јаја у колачу), а негде им се уз то даје и новац, вуна, тежина или што друго.

Сутра дан, рано на Цвети, скупе се све лазарке код најближе текуће воде, ту ставе на трске (гулузовину) по парче од колача, намењујући свакој лазарки, и све пуне да плове низ воду. Чије парче с трском буде највише одмакло, та ће бити кумица, и она је дужна да тога

1) Ђал — део; 2) или већ како му буде име; 3) кондир, крчаг; 4) гребен.

дана спреми ручак за све лазарке. После ручка поделе на равне части све што су добиле по селу, загим излазе на оро и у колу певају:

Закукала кукавица¹⁾
 Ротке леро да убава;
 Зададе се таман облак,
 Пред облако сиво стадо,
 Сиво стадо древно славно.
 Пред стадо то овчар стоји,
 У овчара дренов дудук,
 Па накладе до два огња,
 Па припече вакло²⁾ јагње.... итд.

У колу певају и многе друге орске песме по којима и играју. После ора испрате кумицу кући, певајући јој:

Ој, кумо, кумо, кумице,
 Хајт напрет кумице;³⁾
 Чекај се падна кумице,
 Стана⁴⁾ се падна кумице.
 Нареди редом стлове,
 Размети равне дворове,
 Дати наседају другарке⁵⁾.... итд.

Божић. — Божић се празнује на најсвечанији начин. Може се слободно рећи да се ниједан празник у години не прославља боље од Божића. Празновање почиње још од Св. Игњата. Ко буде полагајник на Св. Игњата, он мора бити и на Божић. Раније је био обичај, ако би који путник или намерник полазио кога Ресавца на Св. Игњата, онда га је он задржавао у свом дому чак до Нове Године, само да не би променио полагајника, у коме се гледа батлија, или домаћа срећа за ту годину.

На Св. Игњата (20. децембра) или на „Кокочињи Божић“, свака кућа вари „варицу“, тј. кува кукуруз, пшеницу и воће (суве јабуке и шљиве). Сваки укућанин мора окусити коју лажицу од варице. Варицу не варе само они домови, који су је варили о Св Варвари (4. децебар), а то су сви они који славе Св. Николу. Остатком од варице нахране се, на Св. Игњата, кокоши и остала домаћа живад. Такав је ред, јер је то њихов дан (за то се и зове Кокочињи Божић). Увече на Св. Игњата *сенча се*, тј. гледају каква је чија сенка. На чијој сенки опазе да нема главе, сматрају да тај неће дочекати идућу годину.

Од Св. Игњата па до Божића спремају се брашно, дрва, пиће, брави за клање и др., а од Св. Игњата па до Туциндана бију се угојени брави („пастрме“). Највише се „пастрме“ потуче на Туциндан. На Туциндан бива друго *сенчање*, и то пре вечере, пошто се помолe Богу. На Бадњидан се сече бадњак, „убија“ се печеница и доноси слама. Жене месе хлебове од пројиног и пшеничног брашна (укисело). Од пшеничног

¹⁾ ово се понавља после сваког стиха; ²⁾ дебело, угојено; ³⁾ ово се понавља после сваког стиха; ⁴⁾ или већ како се кумица буде звала; ⁵⁾ ове су песмице овде истакнуте нарочито због особеног народног говора, којим се одликују сељаци овога села.

брашна месе три колача, који ће се пресећи о пијењу у славу на Бадње вече, на први и други дан Божића. Поред колача, жене месе од истог теста још и: „котарицу за воће“ (да роди воће), „њиву“ (да роди берићет), „ливаду“ (да има сена), „виноград“ (да роди грожђе), „вола“, „свињу“, „овцу“, „зеца“, „гуску“, „пловку“ итд., све да би боље родило, или да би се множило, дајући сваком облик приближан стварном. И на овај дан, рано у јутру, полази дом исти полагајник, који га је полазио на Св. Игњата, и бива почашћен и дариван вуном, тежином, новцем, убрусом или чим другим. Увече се ложи добра ватра. Затим се уноси бадњак (весељак) са гранчицом од дрена, па бадњачица и бадњачићи. Све уноси домаћин у рукавицама, гологлав, корчајући прво десном ногом у кућу и говорећи: „Добро вече и сретње Бадње вече!“, а домаћица га прска окруњеним кукурузом и пшеницом из сита, одговарајући му на поздрав. Други од укућана, док се бадњак уноси у кућу, пред кућом непрестано пуца из пушке или пиштоља. После се простире слама на већ уобичајен начин, и то прво око куће (три пута), па тек после по кући и соби. Носећи сламу домаћин подражава глас квочке, гуске, ћурке, пчеле, свиње, овце, краве, кобиле, козе и других домаћих животиња, а деца, у исто време, подражавају глас пилића, гушчића, ћурчића итд. За овим се сви изују, па везују простру сламу, да завеже родом сваки берићет, и да птице грабљивице не односе пилад. Најзад се окаде и помоле Богу. После овога домаћица стави на бадњак со, колач, мед, новац, масг и др. Пре него што седну за софру изврши се *сенчање* и по трећи пут.

По изобилности и разноврсности јела вечера на Бадње вече може се сматрати као посне покладе. О вечери се пије „у славу“ и вином се прелива бадњак. За ово време младеж пуца из пушака. После вечере сва чељад оде на спавање, а домаћин остаје у кући крај ватришта да чува бадњак да не изгори, као и кућу од пожара, пошто се те ноћи ватра не сме никако гасити.

У јутру на Божић устаје се врло рано. Једни примакну ватри печеницу и то оглашују пуцањем из пушака, други иду да „нареде“ (нахране) стоку, а женскиње рани да донесе „тазе и неначете воде“. Жене носе на воду босиљак и њиме ките кладенац (да окити година берићетом). Кад се који с поља или с посла врати у кућу, узима гранчицу од бадњаковог врха, која се нарочито за то оставља, и улазећи у кућу говори: „Христос се роди, срећан Божић!“ и гранчицом „бута“ по ватри, говорећи: „Оваца, новаца, среће и кесе“ (тј. нека да Бог), затим гранчицу веша за веригу, а домаћица га за то време прска житом из сита. Кад се печеница испече, огласи се пуцњем из пушака или пиштоља. Пре него што ће се омрсити, свако чељаде окуси од вина и дрена, говорећи: „Пијем вино да сам црвен као вино“ и „једем дрен да будем здрав као дрен“. Деца се прво омрсе оном машћу, што је накапала из печенице, и то се увек прво омрси женско (да би се јагњило више женских

јагањаца). Пред ручак се сва чељад љуби преко бадњака, да би се љубила стока између себе. Ловци гледају да овога дана штогод улове, јер ако ништа не улове, верују, да ће их после таква срећа пратити преко целе године. Жене месе чесницу од пројиног (кукурузног) брашна. У чесницу стављају новац, затим мало дрена (знак здравља), дрвце од винове лозе, од шљиве, од јабуке, као и зрна од кукуруза, пасуља, пшенице, затим иверак од јарма ит.д.

Кад ручак буде готов и кад се редовни послови посвршавају и пошто је дошао полагајник који изврши оне исте обичаје као и на Св. Игњата и на Бадњидан, настаје ручак. Негде се на Божић ништа не кува, већ се једу само сир и печење, који се узимају прстима, пошто се виљушкама и лажицама тога дана „не ваља“ јести. У полагајнику, као што је већ поменуто, гледа се домаћа срећа за идућу годину. Свака несрећа и недаћа, као и срећа и напредак, у току наступајуће године, приписују се полагајнику. Ако се деси да је полагајник срећан и берићетан, онда се он не мења за дуги низ година. За полагајника се узимају обично деца, а ређе људи. Жене не полазе. Ручак почиње обично око 8 часова у јутру. Прво се помолe Богу, затим сви седну за трпезу. Домаћин исече, или изломи чесницу и свакоме да по парче. Шта ко буде нашао у своме парчету, то му се приписује као срећа (ко нађе новац, имаће увек новаца; ко нађе дрен, биће здрав ит.д.). За време ручка, на први и други дан Божића, пије се „у славу“ и наздравља бадњаку на исти начин као и на Бадње вече. После „славе“ пију за здравље полагајниково и његових. Негде полагајник, пре уласка у кућу, „убија“ кокошку, а негде доноси и повесмо тежине (кудеље) које растресе и обеси високо о кућни дирек, да толико порасту конопље идућег лета. Кад седне уз огњиште, ките га шљивовом гранчицом, виновом лозом, кукурузовином и сламом, да би био берићетан. Полагајников долазак као и ручак оглашавају се непрестаним пуцањем. Сваки се стара да полагајника опије, а кад полагајник повраћа томе се радују, јер је то знак да ће идуће године бити берићет (тј. да ће тако кукуруз да бљује свилу, пшеница и остала стрмина влаће, воће и цвеће род итд.

На трећи дан Божића износи се слама из куће и спаљује у мањим гомилицама по воћњацима, да би боље родили у идућој години. Дани од Божића до Крстовдана (5. јануар по ст.) зову се некрштени, и у те дане не треба ићи ноћу, јер се може лако намерити, нагазити или превидети

Колеђарке. — На Бадњидан, одмах после ручка, или на први дан Божића, ишле су колеђарке од куће до куће и певале. Раније су то биле девојке или деца из истог села, а данас су обично Циганке гурбетарке. Па и оне се ретко јављају, јер не могу свуда да стигну, а и народ их нерадо прима. Девојке колеђарке (Српкиње) иду на Божић од куће до куће само у неким селима с десне стране Ресаве. Обучене су и накићене што могу лепше. И оне, као лазарке и додоле, оките једну између себе (обично најмлађу) гранчицама од роднога дрвећа и скоре

свима усевима (шљивом лозом, конопљом, ланом, кукурузом, пшеницом, јечмом итд.) тако да она све то једва носи на глави. Свака колеђарка носи дренову гранчицу као знак здравља. Кад дођу пред домаћинску кућу, окићена колеђарка игра а остале, по две и две, певају на глас. Затим окићена колеђарка улази у кућу, љуби бадњак и чара по ватри дреновом гранчицом, говорећи као и полагајник: „оваца и новаца, среће и кесе, живота и здравља по највише, нека да Бог овој кући, амен“! За то време је домаћица прска житом из сита, а остале њене другарице и даље певају пред кућом. Колеђарке добијају као уздарје нарочито за њих умешен колач, вешалицу сува меса, по које повесмо тежине, кудељицу вуне и новаца. При поласку свака колеђарка удара дреновом гранчицом по кући и осталим зградама, као и по стоци и торовима, ако би их ту било. Све се ово чини за добро здравље и напредак. Ево и неколико песама које тада певају:

У долине, коледо, крај планине, коледо,
 Саграђена, коледо, лепа црква, коледо,
 И у цркви, коледо, до две сестре, коледо,
 Анђелија, коледо, и Марија, коледо.
 Да слушамо, коледо, кад певају, коледо,
 Анђелија, коледо, и Марија, коледо.
 Стала, гора, коледо, стала вода, коледо,
 Стало сунце, коледо, стало стадо, коледо,
 Те слушали, коледо, лепу песму, коледо.
 Трепетљика, коледо, није стала, коледо.
 То видела, коледо, Божја мајка, коледо,
 Па проклела, коледо, трепетљику, коледо:
 „Свако дрво, коледо, род имало, коледо,
 Трепетљика, коледо, трепетала, коледо,
 Али рода, коледо, не имала, коледо“!...

Или:

Град градила, коледо, танка Јанка коледо,
 На планине, коледо, у бучине, коледо.
 У граду се, коледо, затворила, коледо,
 Па из града, коледо, говорила, коледо:
 „Ко отвори, коледо, граду врата коледо,
 Нек' обљуби, коледо, танку Јанку, коледо“.
 Отуд иде, коледо, младо момче, коледо,
 Отварало, коледо, клопарало, коледо,
 Није могло, коледо, да отвори, коледо.
 Отуд иде, коледо, стар на коњу, коледо,
 И он носи, коледо, златне кључе, коледо,
 Отворио, коледо, граду врата, коледо,
 Пољубио, коледо, танку Јанку, коледо.
 Љуто куне, коледо, танка Јанка, коледо:
 „Бог т' убио, коледо, стар на коњу, коледо,
 Што отвори, коледо, граду врата, коледо,
 И пољуби, коледо, танку Јанку, коледо“.

Или:

Ветар веје, коледо, са планине, коледо,
 На јабуки, коледо, овчар свира, коледо,
 Под јабуком, коледо, овца блеји, коледо,
 Њу питају, коледо, друге овце, коледо:
 „А што блејиш, коледо, добра друго, коледо,
 Ил' си гладна, коледо, лепе траве, коледо,
 Ил' си жедна, коледо, бистре воде, коледо,
 Ил' си место, коледо, променила, коледо,
 Ил' си јагње, коледо, изгубила, коледо?“
 Одговара, коледо, бела овца, коледо:
 „Нит' сам гладна, коледо, лепе траве, коледо,
 Нит' сам, жедна, коледо, бистре воде, коледо,
 Нит' сам место, коледо, променила, коледо,
 Нит' сам јагње, коледо, изгубила, коледо,
 Већ се нама, коледо, овчар жени, коледо.
 До сада смо, коледо, траву пасле, коледо,
 По планина, коледо, по рудина, коледо;
 До сада смо, коледо, воду пиле, коледо;
 Са извора, коледо, под јавором, коледо,
 До сада смо, коледо, пландовале, коледо,
 На чистини, коледо, на ведрини, коледо.
 Од сад ћемо, коледо, траву пасти, коледо,
 У крај пута, коледо, покрај плота, коледо;
 Од сад ћемо, коледо, воду пити, коледо,
 На љубришту, коледо, у баришту, коледо;
 Од сад ћемо, коледо, пландовати, коледо,
 У стајама, коледо, под стрејама, коледо...

Свети Тријун. — Свети Тријун (1. феб. по ст.) се прослављао као виноградска слава или заветина све док није утврена домаћа лоза. На Св. Тријуну рано у јутру људи су одлазили у своје винограде, где би одрезали коју лозу са чскота и донели код подрума, где им је био и заједнички запис. Ту је долазио свештеник да прочита молитву и да донету лозу прелије вином и окади. Ако не би тога било, сваки је домаћин, у своме винограду, одрезао лозу па ју је сам прелио вином и окадио. Лејари (суседи) из једнога краја винограда скупљали су се код заједничког колачара на „час“ и гозбу. Сваки род или сви лејари једног виноградског брда имали су свога колачара или домаћина, и засебно су ову славу прослављали. Домаћин (колачар) је био дужан да за овај дан спреми довољно јела и пића, а и гости су сами доносили час од своје куће и точили вино. Тако се пило и частило без мере, па се слава продужавала и други дан. Обучена младеж је ту играла, певала и бацала камена с рамена. По сечењу колача и пијењу „у славу“ бирао се колачар који ће да спрема „час“ за идућег Светог Тријуна. Новог колачара китили су лозом и гранчицама од шљива, јабука и другог родног воћа. Нови колачар је примао полутку колача од старог колачара, па је и он одмах после тога, из своје куће и из свога подрума

доносио част и частио госте и пријатеље. Где нема подрума гу се ова слава славила у виноградима или у колачаревој кући.

Тако се ова слава славила док су овде били виноградни са нашом домаћом лозом. Како је ова лоза пропала и обичај је напуштен. Сад се овде у велико поново подижу виноградни на подлози америчке лозе, па су изгледи, да ће се и ова слава обновити.

Станоје Мијатовић.

Résumé. — Dans la région de Resava (Serbie du Nord) la population est d' une origine mixte, et les coutumes y sont variées. Dans le présent article ne sont décrites que les coutumes différant de celles, déjà décrites dans les régions de Levač et de Temnić (Etnografski Zbornik de l' Acad. Serbe des Sciences, I. VII. 1—172). L' auteur commence par la *slava* qui est fêtée dans la Resava par toute la population de la même manière; ensuite il traite du *pagreb* (funérailles) et de la *šaća*, en comparant les coutumes serbes et roumaines et en insistant sur ces dernières qui n' existent point chez les Serbes. Ensuite l' auteur décrit une coutume qui rappelle les *Rusalke*, et traite du *bačijanje* („zalučivanje“ rassemblement des moutons) qui dure depuis le jour de Vidovdan (28-VI) jusqu' au jour de Vejiika Gospodja (28-VIII) et qui est faite ordinairement par les parents. En parlant des coutumes des noces, l' auteur insiste sur leur analogie avec celles de la région de Levač et de Temnić et sur quelques détails nouveaux. Entre autres, il cite surtout le *privog* (coutume dans certains villages avec la population roumaine qui consiste en ce que, le jour de Bele Poklade on allume de grands feux autour desquels toute la population passe la nuit et se divertit en dansant et en causant). Il parle enfin de *tapkanice* (jeux, amusements et danses des voisins et des parents dans une habitation nouvelle) et de *koledjarka* (groupe de jeunes filles qui vont le jour de Badnji dan ou du Noël, d' une maison à l' autre et dont l' une danse pendant que les autres chantent).

НЕШТО О ДУХУ И МЕНТАЛИТЕТУ НАШЕГА НАРОДА ОКО ЂЕВЂЕЛИЈЕ

Душу народну можемо најбоље и најпотпуније упознати испитивањем душевних особина за време мира, када је народ остављен себи, и за време рата, изузимајући оне под заставом, када са муком може човек себе да савлада и да остане на висини, откривајући у даним моментима своју истинску, унутрашњу вредност, која често пута остаје, до смрти, непримећена.

Ми ћемо, у кратким цртама, изнети душевне особине овога дела нашег народа, за време мира, и то пре Балканског Рата. Почећемо са *задружним животом*.

Задругом управља *домаћин*¹⁾, који је уједно и најстарији, најпаметнији и најразборитији члан у породици. Ако је *дамаћин* (*дедо* или *џајко*) сасвим стар, па не може да врши своју дужност, онда се сазива породично веће — *дуговор* и решава се јавно, пред свима укућанима, коме од чланова породице треба предати *домаћинлук*. Дуговору морају присуствовати сви чланови породице, али право решавања и стављања *примедаба* имају само ожењени. И од њих, веће право имају они, који имају деце, него чланови тек ожењени, или ожењени а без порођа. Удовац са децом има једнака права, па била деца мушка или женска, али удовица има право да решава и предлаже само у том случају, ако има мушке деце. Женска деца, па и девојке удаваче, сматрају се као полу чланови, као гости.

Обично се бира најстарији члан после онога, који је већ неспособан за *домаћина*. Али има случајева, да се за *домаћина* бира и млађи, само то бива у случају, ако је старији од њега неурачунљив или болешљив. Телесно нездрава члана никако не бирају за *домаћина*.

Домаћин (о коме одмах сутра дан по избору зна цело село да је изабран) поред тога што се брине о свима кућевним потребама и пословима, у исто време је и преставник целе породице у селу, пред властима,

1) „h“ се изговара више као кј.

на веселу или у неприлици. Када се неки од његових чланова огрешу о нешто, макар био и пунолетан, ожењен, у годинама, с њим се не поступа по сеоском закону. Ако се изрекне казна, или га треба опоменути и томе слично, нико њега не позива да му то саопшти. Позива се домаћин и њему се саопштава, или му се наређује да исправи свога члана задруге.

Све што има да се саопшти, домаћин саопштава дотичном члану *на софри*, и то на овај начин. Када се постави за вечеру (о ручку се ништа не саопштава), и када сви поседају око софре, онда, пре него се домаћин прекрсти и отпочне јести, (а док се он не прекрсти и не отпочне да једе, нико други не почиње), саопштава оно што има саопштити. Сви ћуте, а само домаћин објашњава, шта му је од стране *села* достављено и препоручено. Он не околиши, него одмах каже на кога се ово односи. Објашњења се не примају нити ко покушава што да проговори, јер је и домаћин са своје стране довољно испитао тужбу, и саопштава је само у случају, ако је оптужба испитана. Иначе, ако оптужба није основана, па била она пре тога позната члановима породице, домаћин је неће узети у обзир и несаопштава је. У таквом случају он пред *село* и правда свога члана задруге, и док га не оправда, не престаје радити на томе, јер *срамота*, у том случају, пада на домаћина. Окривљени се члан ни пред ким не правда.

Домаћинова „десна рука“ је *домаћинка* (домаћица). Она не мора бити домаћинова жена. Ако домаћин има живу мајку, онда је она домаћица. У другом случају, скоро увек, домаћица је домаћинова жена. Она нема иста права као домаћин, али има више од осталих чланова породице.

Остали чланови породице уживају подједнако сва права. Али ипак осећа се једна мала, природна, подела између чланова ожењених односно удатих и чланова неожењених односно неудатих. Први имају већа права у предлагањима, као што добију и већу казну за учињене погрешке, док млађи немају права да предлажу. Али зато им се и кривице лакше опраштају. Постоји још једна осетна разлика. Женскадија је у свему потчињена мушким. Жена, па и сама домаћица, несме ништа, без одобрења, сама отпочети. Када тражи и што јој стварно припада, тражи снисходљиво и покорно.

Положај, живот и дужности женскиња тако су прецизно одређени, да и најстрожији државни закони нису томе равни.

О кретању женскадије ван куће строго се пази. Жена сама сме да иде, без одобрења, само до суседа. Кад пође изван села, у њиву, башту, виноград итд., мора казати укућанима и мора повести мушкарца, макар то било и дете од 5 година. Ако свога у том тренутку нема, замоли суседа за помоћ (да јој да пратиоца). И посао може заостати, али сама несме кренути ван села.

Као што смо видели, живот у породици толико је био прецизиран,

да је просто немогуће наћи му и најмању замерку. Овако срећен живот у породици олакшавао је и однос са суседима и осталим задругама у селу. Прве свађе које су настале међу суседима, јављају се тек од пре 40 година. Дотле су сељаци живели као браћа. Случајне мале распре увек су међусобно решавали. До суда, или полицијских власти, никад ствар није ишла. Појавом разних пропаганди однос међу сељацима узео је други обрт.

Уз овакво домаће уређење, које се чувало и пазило као светиња и предавало с колена на колена, иду и ове особине:

Госпољубље. — Госпољубље је било на далеко чувено. Госта је сваки домаћин и члан породице дочекивао са радошћу. И најсиромашнија кућа није хтела одбити путника и намерника. И не само што путника не би одбили, него никада путник не би осетио да је у незгодно време дошао, или, да је то последњи залагај у кући који му се приноси. Машта да је било пре тога у кући, када гост дође, све престане, сви су расположени и сви се утркују да путнику укажу што већу пажњу. Радо је дочекиван не само хришћанин и саплеменик, него су истом искреношћу дочекивали иноверце.

Али је ова лепа особина нашега јужњака у последње време знатно изbledела. Услед посета „залуталих“, „намерника“ и „прогнаника“ *госпољубље је почело бивати ојасно*. Са добром и искреном намером дочекани путник, са вољом угошћени намерник, у току исте ноћи, ишчагуривао се у опасног, нежељеног госта, од кога је не само те вечери трпела породица, него је домаћин сутра дан имао посла и са властима. Због тога се не треба чудити што се данас не пазила на оно раније гостопримство.

Сампоуздање је још од давнина било слаба одлика становника овога краја. Прилике под којима су одрасти, несигурност и непријатељски режим учинили су их мекушним. Та се црта у њиховом карактеру и данас испољава. И када су у праву устежу се то да кажу, бојећи се дали ће угодити или погодити. Само када су у питању част лична или част (р'з, нам'з) неког члана породице, испољава се велика осетљивост и извесна количина самопоуздања са жељом за осветом. У оваквим случајевима становник овога краја је неумољив.

Побожност је знатно допринела те је самопоуздање слабо развијено. У ранија времена се побожност граничила са биготношћу. Она је развила самарићанство до крајњих граница, јер је вера била та духовна сила која је крепила народ. Због тога је било врло ретких случајева турчења. Све су друге вере сматране за нечисте, а особито „турска“ (муслиманска). Да је народ био побожан сведочи знатан број порушених манастира, а и факт да у сваком селу и данас постоји црква, у којој је свештеник, без великих церемонија, али озбиљан и скроман, сваке недеље служио литургију и делио нафору без икаквих поука или опомена упућених пастви. Недељом и празником јутро одседити код куће сматрало се за највећи грех.

Са вером у Бога и са поштовањем народних традиција, са одржавањем дате речи и са унапред одређеном судбином која се примала са актом Свете Тајне Брака, *браколомство* је било искључено из обичаја овог народа. Развод брака није био познат, а о дивљем браку нико није имао појма. Са извршеним чином венчања сваки је супружник примао свој терет и сносио га без роптања, као да му је било суђено: да буде срећан или несрећан. Колико се тајна брака поштовала нека послужи овај пример. Године 1904. удала се једна дивна девојка из наше околине за кршног и здравог младића, који је имао оца и мајку, браћу и сестре, и био врло доброг стања. Девојчина породица је исто тако била многобројна, угледна и доброг материјалног стања. Сви су држали да се zgodнији пар није могао наћи. Сматрало се да је то врло срећан пар. Али после седам година умире младожења а „млада“ се после годину дана преудаје. Приликом ове поновне удаје открива се „младина“ несрећа, коју је она сносила седам година: поред мужа, са којим је „проживела“ седам година, остала је девојком. Своју судбину није никоме казивала, па ни мајци. Сносила ју је без гунђања, и што је карактеристично, за све време је са првим мужем живела тако лепо да нико није могао ништа приметити.

Колективна одбрана и колективна казна су у овоме крају давнашње и увек су на време и правично примењиване. У почетку су примењиване само према насилницима и кабадахијама, као и према ноћним дравацијама и качацама. Понеки Турчин имао је обичај, да ноћу потајно нападне на неку породицу због пара, или због какве лепе девојке или младе. У таквим случајевима, ако дотични домаћин није био у стању сам да се заштити, село му је притицало у помоћ. Било је и таквих случајева, да је девојка, опчињена разним обећањима, траговољно пристајала да пође за Турчина. Без обзира да ли је њена породица на то пристала (а то су били ретки случајеви) или не, село се јављало као заштитник вере, морала и обичаја, и против тога је устајало.

Увек се налазило начина да се преступницима стане на пут. Радито се тако опрезно, да власт никада није била у стању машта сазнати пре извршеног чина. Са извршавањем казне није се хитало. Заједничка казна није примењивана само према иноверницима, већ и према хришћанима, мештанима, и према њима су казне биле строжије и драстичније. Ево једног примера. Западно од Ђевђелије, на огранцима Маријанских Планина, је село Серминин. Изнад села, један час хода уз Сермининску Реку, налази се велика и стрма стена, која се зове *Ајдамакова Сџила*. Стена је име добила на овај начин. Село Серминин је било чифлук, чији је бег становао у Цариграду. Једном приликом бег, који није био бог зна како богат, али доброг срца, обишао је свој чифлук. Сељаци су га лепо дочекали и угостили и том приликом замолили да могу откупити земљу коју обделавају. Бег је пристао и пошто сељаци нису били у стању да му одмах све исплате, обећали су да ће прикупити новац

и послати му у Цариград. Мештани се задуже код пријатеља, прикупе одређену суму новаца и изаберу најокретнијег између себе, некога Ј. К., који је имао надимак Ајдамак, и упуте га са новцем у Цариград.

После два месеца Ајдамак се врати из Цариграда, али у место да им донесе тапије, изјави да је на путу новац изгубио. Сељаци су посумњали, али Ајдамаку нису ништа казали. Читаву годину дана проверавали су да ли је збиља Ајдамак новац изгубио. Најзад су наишли на траг. Сазнали су да је Ајдамак код једног кујунџије у Ђевђелији заменио три прековане (удушене за ниску) лире за три здраве, исправне, плативши колико су оне биле оштећене. Сељаци су откупили од кујунџије (златара) те прековане лире, и на Аранђеловдан, после службе Божје, у присуству целога села, позову Ајдамака на одговор. Када је на послетку Ајдамак и сам признао да је новац сакрио и изјавио, да ће све до паре вратити, нарочито одређени људи оборе га на земљу, свежу му руке и ноге, понесу га на стену, и са ње га баце у понор. Од тада је ова стена добила име Ајдамакова Спила. Власт о овоме ништа није знала, а Ајдамакова породица није се властима жалила. После извесног времена месни свештеник је поднео властима извештај, као што је то увек чинио када је подносио извештај о умирању и рађању, да је Ајдамак умро.

Стеван Тановић.

Résumé. — Dans la région de Gjevđelija (Serbie du Sud), le chef de la zadruga („dedo“, „tatko“) est le membre aîné et le plus sage, qui est nommé par les membres mariés de la zadruga. Le chef s'occupe de toutes les affaires et des besoins de la zadruga; il décide les différends et punit les coupables; il représente la zadruga devant les autorités. Les autres membres n'ont pas tous des droits égaux: les mariés et les mariées ont davantage de droits que les jeunes gens et les jeunes filles. L'hospitalité a été très développée; cependant la foi en soi-même a bien faibli pendant les temps de l'esclavage sous les Turcs. La dévotion était très étroite et allait jusqu'au bigotisme; le mariage était considéré comme sacré. Les jeunes mariés acceptaient sans protester toutes les difficultés de la vie commune. Une jeune femme a vécu pendant sept ans à côté de son mari tout en restant vierge, ce qu'on a appris après la mort de son époux, et après son nouveau mariage. Elle ne se plaignait jamais de son infortune, pas même à sa mère. Cependant elle vivait en bons termes avec son premier époux.

Dans la même région existaient jadis une *défenſe* et une *punition collectives*.

НОШЊА У КОСМАЈУ¹⁾

Космај је област у северном делу Шумадије. Обухвата тридесет насеља која по данашњој административној подели припадају космајском срезу Подунавске Области. Среско је место Сопот, а главнија су насеља: варошице Младеновац и Раља, обе на главној прузи Београд—Лапово—Ниш. Са северне стране, према селима Београдске околине, граница области је линија повучена од Мале Иванче преко Ковионе, Равног Гаја и Гуковца. Од Гуковца до Кундака настаје западна граница према по-савским и колубарским селима. С јужне стране се Космај граничи Крагујевачком Јасеницом, и с те стране је граница линија Кундак—Трново Брдо—река Милаговица. Од ушћа Милатовице у Велики Луг настаје источна граница, која иде преко Маковице, Варовница и Прилепца, да се заврши код Мале Иванче. Овако повучена линија била би источна граница Космаја, према Смедеревској Јасеници и Подунављу.

По подацима које имам за 914 родова, односно за 5506 кућа, Космај је насељен највећим делом динарским становништвом. Изузимајући родове који не знају своје порекло, као и „старинце“, којих заједно има 16,3% од родова а 26,4% од кућа, највећи број досељеника је из динарских крајева (24,5% од родова а 38,1% од кућа). Косовско-метохиских досељеника има 4,6% од родова, односно 11,1% од кућа. Остале су струје слабије заступљене (вардарско-моравска са 3,9% одн. 4,9%; шопска са 3,6% одн. 4,1%; тимочко-браничевска са 1,1% одн. 0,4% и, најзад, досељеници из „прека“ и они који су учествовали у унутрашњем сељакању заступљени су са 43,7% одн. 9,9%).²⁾

Када се узме у обзир, да је највећи број оних који су учествовали у унутрашњем сељакању, тј. који су се премештали из једног у друго село у самој области, пореклом из динарских и косовско-метохиских крајева, онда излази да Космај има компактно динарско становништво,

¹⁾ Проучавајући космајска насеља, обраћао сам пажњу и на ношњу. *Г. Милић Мајсторовић*, школски надзорник, описао је ношњу у с. Влашкој а према „Упутству за прикупљање градива о ношњи у нашем народу“ од *Д-ра Тих. Р. Борђевића*. У овоме сам чланку, поред своје, употребио и грађу којој је дао г. Мајсторовић.

²⁾ Види детаљније: *Д-р Бор. Дробњаковић*, Космај (Насеља, књ. 26.).

после кога на друго место, по јачини, долази косовско-мегахиско. Остале струје, као што смо видели, слабије су заступљене. Према томе, дакле, може се рећи, да је Космај област са претежно динарским карактеристикама и као таква, он је, са суседном Крагујевачком Јасеницом, прелазна област између чисто динарских области на западу и југозападу с једне, и области мешовите етничке композиције на северу и североистоку с друге стране. Прелазећи северну границу, почев од Рипња, у селима околине Београда, као и у суседним селима грочанског среза, у којима је становништво мешовитије у погледу етничке композиције, пада у очи да ношња није онако једноставна као што је то случај у Космају и Крагујевачкој Јасеници. Истина, и у Космају је раније било извесних разлика у ношњи, и то поглавито у селима са измешаним становништвом (нпр. у Ђуринцима и у Бабама; у Ђуринцима превлађује шопско становништво, док је у Бабама шопско становништво заступљено са 25%), али се данас те разлике не могу приметити. Ако се и нађе каква незнатна разлика, она је таква, да не утиче на једнообразност.

Фот. 1. — „Децуширци“ среза космајског за Велику Народну Скупштини у Крагујевцу 1868. године. 1) Павле Васић из Ропочева; 2) Димитрије Марковић из Пружатовца; 3) Василије Петровић из Раниловића; 4) Јанко Лазић из Влашке; 5. Андреја Пантелић из Стојника; 6) Илија Јанковић из Рогаче; 7) Живан Атанасковић (Јелић?) из Бељине. (Делови одела: Фес; антерија са рукавима а преко ње черма; око појаса славистови; на ногама дубоке чакшире потурије и полуципеле-јеменије).

Посмаграјући космајско становништво, испитивачу падају у очи многе његове карактеристичне црте. Али оно што одмах падне у очи, јесте ношња. Пада у очи да се данас готово сасвим изгубило оно обележје, које је некада давала женска ношња, док су се у мушкој ношњи очували трагови који је карактеришу.

Старинских аљетака данас нема; изгубили су се и новим су замењени. Распадање задруга, данашњи начин занимања, повољније цене фабричким производима и утицаји са стране, из су седних вароши и варошица, допринели су те се старинска ношња потпуно изгубила. Старинска се ношња данас у опште не може видети. Једва да се још где-где пронађе по који старински аљетак. Старинска народна ношња у Космају данас живи само у успомени.

У Космају још има старијих људи који памте да су мушкарци носили дугачку косу. У Ропчеву ми је старац Мајсторовић причао да се сећа старих Радовановића, који су „плели кике“. Исто сам слушао и у Поповићу и у Влашкој, где су такође старији носили перчине. Али и млађи су носили перчине. Описујући једну свадбу у Немењикућама, Милован Видаковић помиње брата од стрица Милисава „крупног и здравог младића од 21-22 године, с великим низ леђа перчином, са црвеним панџлимама ојгешеним, момак да му је мало пара било“ (Гласник С. У. Д. XXX, 98-99).¹⁾ На главу се стављао фес са или без кићанке. Одело је израђивано од белог сукна, које је доцније замењено црним²⁾. Чарапе су такође

Фот. Б. М. Дробњаковић.
Фот. 2. — Никола Марић, из Ропчеве (10. год) (одело: черма од сукна, „канице“ преко дубоких чакшира („птурлија“), подвезе испод колена и опанци „ђонаша“ са великим „носем“).

¹⁾ Перчин је плетен од трп „струке“. У жалости су га расплетали и позади везивали црвеним концем. Мртваци су са перчином сахрањивали.

Сада се сви мушкарци шишају. Старији обично „до главе“, а младићи и млађи људи остављају с преда дужу косу, „шишке“, или се чељају као варошани. Коса и брада се једино у жалости остављају да расту (за шест недеља).

Лецу су, од увек, шишали. Прво шишање врши детињи ујак прве године, и и ње скопчано ни са каквим обичајем.

Бркови су пуни и ређе се поткресују изнад уста „да не улазе у кашику“. Само млађи поткресују и бријају бркове. Пунји се бркови сматрају за лепше, а старији их много цене. „Ако те преварим, каже се, „ово (дужи се бр) оисекао да Бог да и метнуо у псеће д...“. Брада се брије, осим у жалости. Ретко се виде људи са дугом брадом.

²⁾ Бело је одело замењено црним из практичних разлога. У Поповићу су ми причали, да су се бело одело (гуњ и чакшире) украшено црним гајтаном, затим беле чарапе и тозлуци могли видети још до пре 50-60 година.

биле беле. Опанке су градили од пресне коже. Имућнији и угледнији носили су полуципеле (јеменије). Преко лета нису ношене чакшире, већ само гаће и кошуља, са *чермом* преко леђа и *позлуцима* око ногу, што се данас врло ретко види. „Стојаће“ одело се састојало из дубоких чакшира („потурлије“) од сукна или чоје, које се данас врло ретко носе (фот. 2.). Потурлије су испод колена везиване лепим *подвезама*. На леђима су ношени *гуњеви* „*крџалинци*“ са широким и разрезаним рукавима и *антиерије*, затим *џемадани* без рукава, од плаве или црвене чоје, богато срмом украшени, који су се закопчавали на левој страни. Опасивали су се широким појасевима („*каницама*“), преко којих су стављани *силави* (*лиштови*). Силави су служили да се у њих држи дуванкеса, кресиво, труд, нож итд., док су неки стављали и пиштоље. Има и данас

Фот 3. — Сима Николић из Рање (као младић) (одело: фес са кићанком, гуњ и гуњица-черма, силави, чакшире, подвезе, пресни опанци).

нијој у селу Вланкој, постојало само једно одело „*измеђ' себе* („стојаће“) које су, кад се укаже потреба, носили сви мушкарци, па било оно за њих или не.

тоље. Има и данас људи, који су као младићи, а то је било пре четрдесетак година, носили фес, потурлије с печалуцима и силаве (фот. 3.). Док су виђеније личности имале китњаста одела, богато оружје и коње са лепом опремом и са „гривама окивеним“ (Јанко Катић се богато одевао и јахао дивног ђогата коме је, од велике дике, стављао кану на гриву: „Катић Јанко из села Рогаче, на ђогату гриве оквивене“. — Милићевић, Поменик, 243.) дотле су остали у одевању били скромнији. Г. Мајсторовић, школски надзорник, слушао је од свог деде, да је у задрузи Буквића, некада најимућ-

Девојке су косу плеле у кике сплетене на десно уво. На две-три године пред удају на главу су стављале *фес* без бареша, који се носио само празником. На главу су га тако стављале, да се с преда видело мало више косе, и око њега су обавијале кику која се причвршћивала чиодама. С леве стране се обично стављао цвет (купљен). Ниједна се девојка без феса није хтела венчати. Стављање феса је имало и свога значаја: њиме се показивало да је девојка, која га носи, спремна за удају, да је удавача. Одмах по венчању, први дан, младе су се убраћивале. Док се раније коњга носила од удаје па до смрти, сада се све више губи и нестаје је, нарочито код млађег света.¹⁾ Женскиње се око врата китило низовима сребрног новца. Преко *кошуље*, која је била врло дугачка, стављане су две *кецеље*: *предња* и *задња*, лепо извезене и са ресама. Увек је предња кецеља била лепша од задње. Док су жене носиле и предњу и задњу, девојке су носиле само предњу кецељу. На леђима су ношени *зубуни*, дугачки до колена, од белог сукна и богато украшени.²⁾ Зубуне је носило женскиње од кад се „задевојчи“ па до смрти. Зубуне су градили мајстори. Нису имали рукаве, досезали су до колена и нису били постављени. Нису били широки и нису се закопчавали. Лети су ношени преко кошуље, а зими преко ђуде. Зубуни

¹⁾ Да би се ставила коњга, коса се мора чешљати у две витице: с преда се глатко зачешља и раздели на средини темена: На јакко удешену косу ставља се елиптичан липов обруч пречника 10—12 см., и то на врх главе. Са стране обруча висе два канала од тежине, који се везују испод браде и тако везани остану док се коњга не удеси. Коса се испод коњге мало подрже, нарочито ако је дугачка и густа. Кике се уплићу „уплитњаком“ који је обично дужи од кике. Кике се око коњге омотавају два пута и „уплитњацима“ добро учвршћују за коњу. Затим се коњга прекрива белом марицом („доглавачом“), која се везује позади. После стављања „доглаваче“ учвршћује се „кумањ“, врста пантљике од црног сомота постављена сатином. Ставља се тако да долази испод гуше, иде поред ушију и преко „доглаваче“ се везује на врху главе. Кад је стављен „кумањ“, одвезују се они тежињави канали и завлаче под коњу да се не би видели. После тога се преко коњге ставља шамија која се везује позади, и преко ње се ставља марама „убрадича“, обично свиљена, која пада преко коњге и низ леђа. „Убрадича“ се ставља тако да се врло мало види шамија испод ње. По ивици коњге, а преко „убрадиче“, забатају се чиоде са малим дукатима, а на средини се ставља велики дукат или неколико мањих. За коњу је причвршћиван и „побрањик“ који је ишао од оба ова и испод гуше а састојао се од сребрних новаца пришивених на једну пантљику. Младе су носиле коњу са „побрањиком“ обично док се не зароде, када су „побрањик“ скидале, и остављале га у наслеђе другим младима које су у кућу доведу. Сада се „побрањик“ у опште не носи (По подацима М. Мајсторовића)

²⁾ Ево како изгледа један зубун из села Влашке (по опису М. Мајсторовића): Колир око врата обложен је црвеном чојцом (ширине сантиметар и по) преко које долази „покрстица“ од белог конца. Ивице чојце на колиру су опшивене плавом и црном рудицом. Пољејина зубуна је од једноставног сукна са три реда „буња“ — реса од црне рудице које су поређане у размаку од 20 — 30 см. Између првог и другог буња има веза који је урађен црном, црвеном, плавом, и зеленом рудицом, са орнаментима који се у народу зову „колад“. Између другог и трећег буња орнаменти су гране са по једним божуровим цветом у средини. Од пољејине десно и лево ушивен је по један клин и на шавовима клинова се налазе „покрстице“ (укрштени црвен и зелен конач). По клиновима има веза који је урађен шиком (срменим концем). По шавовима, од врха до дна крила, ретко су разређени по један бућ од црне рудице. На пољејини, почев од доње ивице зубуна па до пола леђа, има урађена симетрична грана, а лево и десно од ње по једна мања. Све три гране су урађене од црвене чојце, по средини украшене плавом чојцом и по ивицама плавом и црвеном рудицом. Два предња дела зубуна — пешеви — састављени су из једноставних сукнених комада. И пешеви су украшени са по неколико грана урађених црвеном и плавом чојцом и везом од беле и црне рудице.

су, као што смо видели, украшавани чојицама, шиком, шљокицама итд., и нарочито су младе морале имати лепе зубуне.¹⁾

Раније у употреби као „стојаћи“ женски аљетак, *ђуда* је данас готово изобичајена и замењена је кожухом. Ношена је испод зубуна, имала је рукаве, израђивана је од разнобојне свилене материје, била је постављена платном и испуњена памуком.

Најзад, на ногама су ношени: вунене *чараје*, *назувице* и *оџанци*, а кашто и *циџеле*.

Ово је ношња прошлости. Данас је она, нарочито код женскиња, потпуно измењена. Запажа се општа тежња, код женских као и код мушкараца, код богатих као и код сиромаша, да се што лепше одену. Сваки о оделу води рачуна, и према средствима и могућности стара се да „не изостане од других“. Богатији праве лепша одела, од финијих материја, са више „израде“, јер хоће да предњаче и да одскачу од оних који су „такши“ стањем. Нарочито се имућнији труде да њихово женскиње предњачи у оделу. Али има и сиромашних, који подражавају богате. У Америћу су ми причали како је општински служитељ својој ћерки купио „варошки капут“ и ако није имао у својој кући где да га склони, већ га је суседу давао на чување. Има случајева да ће и сиромашак направити лепо чојано одело, па ће због тога после дуго оскудевати. На одело се обраћа пажња. Док су мушкарци у погледу одевања скромнији, са женскињем није такав случај. Док мушкарац пази на лепоту, али води рачуна и о практичности, женскиње, нарочито девојке, нису такве. Мода је у велико узела маха. Близина вароши и варошица, чешће везе и додири са овим центрима, учинили су да у одевању готово нема разлике између сељачких и варошких девојака.

Пада у очи да се на уредност и чистоћу обраћа пажња. Старо се одело крпи, чисти и пере. Ређе се може видети неуредан и прљав човек или жена. Таквима се подсмевају и називају их „ложама“ (улежани).²⁾

1) Данас се младе облаче као и девојке, само на главу стављају вал и венац.

2) *Веровања и врачања у вези са оделом* (забежио у селу Влашкој Милић Мајсторовић). Осим терзија, људи уопште не крпе одело, „што је то женски посао“ и што држе да је испод њиховог достојанства. Верује се да одело не ваља крпити не само недељом, већ и петком. Не само да је то грехота, него и „ради здравља“. Ако се деси да женско мушкарцу нешто од одела мора хитно окрпити, док је оно на њему, онда мушкарац треба да држи сламку у устима „због звериња“ (вукова). Но нарочито не ваља крпити одело и градити ново на Св Андрију, на „средопосну среду“ (Велики Пост), на „девети уторак“ (после Божића) и на Св. Лачара (у очи Цвети). Не ваља због мушких „да их не бије пушка“. Осим тога, верује се, да се не смеју просецати недра на кошуљама онога дана кога се дете родило. Одело не ваља прати петком и празником „через здравља“.

Одело се и сада употребљава при врачању. Украде се кошуља онога кога мрзе, па се однесе на „незнани гроб“. Ту се баје, па се после неколико дана та кошуља подбаци ономе од кога је украђена. Верују да ће такав да полуди, а то чине из освете. Данас се ово врло ретко чини. — Жена, која нема деце, а жели да их има, стави мужевљеву и своју кошуљу на волујски јарам да преноће (у очи младе недеље или младе петке), па се муж и жена још пре сванућа окупају на месту где је „растурена кућа“. Затим скину кошуље с јарма обуку их и иду кући. — Да човека или жену не би морила горушица, изува се и обува прво лева чарапа. — Кад се хоће први пут да обуче нова кошуља, онда се кроз њу провуче жива жишка и каже се: „У ватри бејамо не изгоремо, болест дође не бо-

Данас готово нема разлике између празничког и свакидањег мушког одела. Ако се о разлици у опште може гозорити, она је у томе, што је „стојаће“ — празничко одело новије и чистије, док је одело за сваки дан — „ношаће“ старије и поабаније. Разлика може бити и у томе, и то поглавито код момака и млађих људи, што имућнији о празницима носе чојана одела са богатом „израдом“, док сваког дана носе простија. У погледу кроја и облика готово нема разлике.

Мушкарци лети носе на глави *шајкачу*, *чешир* и *шубару*; до себе носе *кошуљу* и *гаће* а преко њих, на леђима, *черму-гуњицу* или *фермен-јелек*; око појаса „*канице*“, на ногама *панталоне* или *чакшире*, затим *чарапе*, *назувице* и *опанке*.¹⁾ Зими, поред побројаних аљетака, носе још и *кожу(х)* с рукавима и *гуњ* односно *антиерију*.

Раније уобичајен, данас се *фес* потпуно изгубио. У целој области, за време путовања од неколико месеци, видео сам само два старца са фесом на глави, који они носе једино празником. Данас је у Космају опште распрострањена *шајкача*, кроја и боје војничких шајкача. Упо-

Фот. Б. М. Дробњаковић
Фот. 4. — Група сељака у селу Младеновцу.

ловамо“. Кроз децу се кошуљу провлачи и сламка, да дете израсте танко. Тек се после тога кошуља облачи. — Пре тридесетак година је у селу Влашкој владала срдобоља. Једна баба је тада окупила девет девојчица од тринаест година, које су ћутећи, по њеним упутствима, изаткале и сашиле кошуљу, кроз коју се многи свет провлачио, да се неби од срдобоље разболео. Та је кошуља доцније употребљавана и као заштита и одбрана од свих заразних болести. Г. Мајсторовић напомиње, да му је једна старица испричала случај који се десио у Влашкој, и који је истоветан с оним о ткању кошуље и провлачењу кроз њу а против колере (Види: Миљшевић, Кнез Милош у причама, 64).

Само се код „ложа“ могу, поред других неуредности, видети дугачки и прљави нокти. Уредне особе их чешће режу. Верује се да људи треба нокте да режу (то чине ножем) само суботом „да их не дере горушица“.

1) И деца се, чим мало поодрасту, облаче скоро на исти начин као и старији, само се њима прави мало комотније одело „да им не би отешњало, јер расту“. Богатији, кашто, својој деци на капу зашивају дукат, а остали чешањ белого лука и паприку. То чине од „урока“.

требљавају се и штофани а ређе сламни (куповни) *шешири*. Сламни шешири, које су раније, до Светског Рата, сељаци сами израђивали и носили, данас се у опште не виде. Обично зими, ређе и лети, носе и *шубару* (махом старији).

Све мушке аљетке израђују мајстори; једино гаће и кошуље израђују жене. *Кошуље* и *гаће* се израђују поглавито од памучног платна. Раније, а то је било пре двадесетак година, када су преко лета ношене само гаће и кошуља, кошуље су биле знатно дуже, до ниже колена, од финијег платна и лепо урађене. Данас, пошто се не виде, јер се увлаче у чакшире односно у панталоне, краће су и само на грудима украшене порупчићима („ворметама“). И гаће су обичног кроја и везују се „на учкур“.¹⁾

Лети се преко гаћа носе *панталоне* од простије материје и шајка, или *чакшире* од сукна.²⁾ И једне и друге израђују абаџије. Разлика између панталона и чакшира у томе је, што се панталоне закопчавају с преда, док су чакшире расечене са стране, онде где треба да су џекови (којих нема), а с преда су затворене. Осим тога, чакшире се закопчавају „ковчама“ које дођу по среди листова (имају „ковчалуке“) а панталоне се закопчавају са стране и то дугмадма. У целој области је обичај, да се „до себе“ (испод панталона, односно чакшира) опасују „каницама“ тако, да се оне не виде; преко каница се ставља каиш. Ређе се може видети мушкарац са „каницама“ преко панталона, односно чакшира. Мушке су „канице“ дуже од женских, лепше су и израђене су у разним бојама.

Преко кошуље, на леђима, лети се носи *черма-гуњица* или *фермен-јелек*. Носе се сваког дана а и празником. Черма-гуњица је аљетак без рукава, дугачак до струка и не закопчава се. Израђују га абаџије од сукна или шајка. Ако је од сукна, онда има врло мало поставе и то само око колира и џепова, док је черма од шајка постављена шаренкастим порхетом а при ивицама црвеном чојом. Черма-гуњица је украшена гајганом ми унутра има један или два џепа, доста велика, у које се ставља марама, дуванска кутија и друге потребе. Черма-гуњица израђена од чоје, у Косијају обично од угаситије плаве, зове се *фермен* или *јелек*. Он је увек са више „израде“ тј. богато је извезен гајганима око јаке (колира), по пешевима и леђима. Иначе је истог кроја као и черма гуњица и постављен је. У неким космајским сел има (Раниловић, Рогача) затим у суседним јасеничким селима овај се аљетак зове *џока*.

Зими, а кашто и лети, нарочито кад је свежије, испод черме (односно јелека-фермена) носи се *гуњ-антерија*. Гуњ и антерија су поглавито зимски аљетци. Гуњ је од сукна или шајка, има рукаве, а постављен је као и черма. Закопчава се дугмадма или копчама. Нема онолико

1) Кошуља има ове делове: *колир* (јака), *нарамци* (рамењаче), *недра*, *полеђина* и *скуши*.

2) И данас има породица богатих стоком. Жене из тих породица саме израђују сукно и дају га у ваљарије (у јасеничку Азању и у качарске Јарменовце) да се „уваља“. Урађено сукно дају мајсторима да „скроје“ — израде одело.

„израде“ као на черми (односно фермену), већ је само леви „пеш“, који долази с поља, гајганом украшен, а има „израде“ и при дну рукава и око јаке (колира). На гуњу с поља, на левој страни, има мали џеп гајганима украшен, а у унутрашњости има повећи џеп. Антерија је по кроју иста као и гуњ, само је урађена од чоје и са лепшом је „израдом“. У новије време, у место гуња и антерије носи се *блуза*, облика затвореног капута, урађена од простије материје или од шајка. Поред черме-гуњице и гуња антерије зими се носи још и *кожу(х)*. Облачи се преко кошуље и досеже преко крста. *Кожу(х)* без рукава зове се „обушки“ (село Влашка) и закопчава се с леве стране, а на десној, с поља, има мали џеп. *Кожу(х)* са рукавима закопчава се с леве стране. Док је женски *кожу(х)* са више украса, мушки их има врло мало. Осим кожуха, зими се носи и *грудњак*, без украса, који се закопчава под левим пазухом. Преко кожуха-грудњака се облачи черма-гуњица, а кад је хладније онда најпре гуњ па преко њега черма.

Обућа је и зими и лети иста. Чакшире, односно панталоне, увлаче се у *чарапе*, које имају краће „грло“ и досежу до испод колена тако, да се, кад се ставе каишеви, виде од прилике у ширини једне шаке. Космајске чарапе се разликују од чарапа у селима околине Београда, које су простије урађене и дуже. Комајске су чарапе обично „вране“ и са „поплетом“ при врху. На поплету су најчешћи орнаменти грање и цветићи. У неким селима носе и беле чарапе, са врло кратким грлом и без „поплета“. Ове су чарапе тако кратке, „грло“ је тамац толико, да се готово и не види испод каишева, који се око чарапа омотавају. *Опанци* су „ћонаши“ са великим „носем“. Млађи носе нарочито лепе опанке, лепо урађене и са ситним и збијеним „преплетом“. Такве опанке, који се раде на калупима за ципеле, зову „ципелаши“. Опанци се за ногу причвршћују кожним малим каишевима. Младићи и млађи људи носе и лаковане каишеве. Опанке и каишеве, нарочито о празницима, „виксају“.

Фот. Б. М. Дробњаковић.
Фот. 5 — Младићи из Космаја у празничком оделу. (Фермен-јелек и антерија од чоје са богатом „израдом“, шајкане панталоне, врне чарапе и опанци „ципелаши“).

Највећи део женских аљетака се данас израђује од куповних материја. Махом се све купује осим кошуље. *Кошуље* шију жене од платна

које су саме изаткале.¹⁾ Данас се женска кошуља не ради на начин како је то раније било. Раније су женске кошуље биле нешто краће од мушких, док су данас, нарочито код девојака, које носе кратке сукње, још више скраћене. Колири су раније били извезени. Вез је рађен рудицом и свилом поглавито црном. Шаре су биле „покрстачке“. Ако је колир имао више орнамената, звао се „олаки колир“. Данас женскиње готово не везе кошуље, већ их само на недрима изруби (имају порупчиће-„вормете“, а око врата и на рукавима се ставља чипка 2—3 см. широка). Рукави се, више лактоза, везују с иленим пангликама (з. фот. 8).

Сукње су данас, код млађих па и старијих, урађене од куповних материја (циц, порхет, штоф) и раде их сеоске или варошке кројачице. Али женскиње носи, истина све ређе, и сукње које је само изаткала. Код тканих сукња основа је памучна (обично „врани“ памук) а потка је од разнобојне вуне (црна, алена, зелена, кафена).²⁾ Ткана сукња је састављена из више пола (пола је ужа од аршина) које се обично рукама ушивају; у горњем делу, око појаса, мало је убрана и ту је и узид

Фот. Б. М. Дробњаковић.

Фот. 6. — Група девојака, жена и младића, на сабору у Лучини.

1) Платно се тка од жутог памука, са основом и потком од истог памука. Такво платно се зове „садено“. Платно, чија је потка од тежине а основа од памука, прањем се „убели“ (ставља се у пећ да преноћи, па се у хладној води испира и то се понавља неколико пута). „Бељано“ платно може бити „тријешњак“ и шесетњак“. Платно са основом од жутог памука (Н. 12 и 14) а са потком од тежине зове се „подутачно“. „Свилено“ платно се тка као и бељано („са уснивком“ — са наизменичним уздужним пругама) и то са основом од памука Н. 60 а са потком од свиле. „Дебело“ платно је од тежине, и то основа од повесма, а потка од кудељице.

2) Вуна се боји анилинским бојама и то раде обично бојачице. Али жене боје и природним бојама. За добијање „циметове“ боје употребљава се орахово лишће, црна се боја добија употребом жестице (жешља) чији се лист кува, па се добивеној чорби додаје галица. Раније се бојило и броћем и тако се добијала црвена боја. За жуту боју се узима трава „српка“ која се кува на исти начин као и жестица.

којом се везује. Доњи део сукње нема никаквих украса, осим што је по ивици опшивена и порубљена. Старије особе носе дужу сукњу, која обично досеже знатно испод колена, од прилике до каишева, док је код девојака сукња кратка (прелази испод колена) Дезојачке ткане сукње су данас поглавито једнобојне и лепше су урађене („писиране“).

Преко леђа се облачи *реклија* (старији назив „визигла“), од цица или порхета, коју израђују кројачице. Око струка се женскиње „до себе“ опасује тканим *појасом* (основа од тежаног конца а потка вунена). Женски је појас краћи, ужи од мушког и обично у једној боји. Широк је обично са судланице, дугачак до три аршина и служи ради стезања стомака при раду. Девојке, које носе народно одело („писирану“ сукњу, „кадивни“ прслук и опанке), опасују се уским и шареним појасом („каницама“) тако да се он види (фот. 8).

Преко сукње се опасује *кецеља* или *кецељац*. Кецеља је ткана, док се кецељац израђује од куповних материја (циц, сатин)¹⁾ Кецељац се носи сваког дана; кецеља се ређе носи сваког дана и може се узети као празнички аљетак. Раније уобичајене, данас се *клевачне кецеље* ређе виде. У месту њих се, као празнички аљетак, улотребљавају *сомотске кецеље*, украшене орнаментима од вуннице.²⁾

Осим ових аљетака женскиње носи још и *прслук*. Прслук може бити „ношаћи“ (који се носи сваки дан) и „стојаћи“ (празнички). Ношаћи прслук је од вунене тканине, облачи се преко кошуље, нема рукава, досеже до испод појаса и постављен је платном. По ивицама је украшен гајтаном, закопчава се с преда и напред има мали разрез. Док „ношаћи“ прслук носи све женскиње, „стојаћи“ носе само девојке, младе и млађе жене. Па и оне га данас све ређе облаче. Израђују га терзије од разнобојне кадифе, махом у затвореним бојама. И он је без рукава, закопчава се с преда копчама које су заклоњене срменим пулијама. „Стојаћи“ — „кадивни“ прслук има дубљи разрез, више је усечен и постављен је. По ивицама и леђима је украшен везом од беле или жуте срме; орнаменти су ређефни и обично су заступљени цветови са грама и плодови.

1) Код тканих кецеља је основа црни памук, а потка од вуннице разних боја. Ево како изгледа једна ткана кецеља: дугачка је 77 см. а широка 46 см. По ивицама има црну чипку широку 2 см. Почев од појаса најпре има црна пруга ширине 6 см., затим се ређају пруге ширине пола сантиметра и то у овим бојама: „јоргован, обично зелено, затворено зелено, најотвореније зелено, алево, затворено љубичасто, беловинкасто, розе, алево, зелено, најотвореније зелено, беловинкасто, бордо, алево, бордо, беловинкасто, зелено, алево, розе, беловинкасто (беловиња), љубичасто, бордо, зелено (најлихтије), затворено зелено, обично зелено, јоргован (виолет)“. После ових је опет црна пруга широка четире сантиметра, па се истим редом три пута понављају наведене пруге. (По подацима М. Мајсторовића).

2) Клевачна кецеља је била празнички аљетак. И код ње је основа памучна, а потка од вуннице и то највише од црне која се радила чунком „да држи правац“. Са вунницом других боја рукама су рађени *пошарци* и *клевче*. У место чипке, која се ставља по ивицама ткане кецеље, код клевачне се по ивицама стављају мале ресе од вуннице (по подацима М. Мајсторовића).

Сомотске кецеље, којима су замењене клевачне, израђују се обично од црног сомота на коме су разнобојним вунницама израђени разни орнаменти, поглавито цветићи и гране.

На ногама су *чарапе* од вунице, обично у једној боји и без шара. Знатно су дуже од мушких и досежу до колена. Преко чарапа се стављају *назувице* и *опанци*, исти као и код мушкараца; опанке утежу каишима. У новије време опанци се све више замењују ципелама које се носе поглавито о празницима. Код девојака и млађих жена све више превлађују куповне чарапе и ципеле.

Фот. Б. М. Дробњаковић.
Фот. 7. — Девојка из Сојаша
(одело: „кадивни“ прслук, „канице“,
ткана сукња, ткану кецеља, „врапе“
чарапе и опанци).

Фот. Б. М. Дробњаковић.
Фот. 8. — Девојке из Велике Иванче (исто
одело као и на фот. 7, само имају сомотске
кецеље).

Ово су, у главном, свакидашњи женски аџетци и обућа, који се и данас у Космају виде, осим клечане или сомотске кецеље и „кадивног“ прслука, који спадају у групу „стојаћег“ (празничног) одела. Док је код старијег женскиња „стојаће“ одело исто као и „ношаће“ или свакидашње, код девојака и млађих жена није исти случај. Има млађих жена које у место „реклије“, коју носе сваки дан, празником облаче „кадивни“ прслук; у место кецељца стављају ткану кецељу, а у место сукње од куповне материје облаче ткану. Исти је случај и са девојкама. Али се запажа да се све ово нагло губи и да се поменути аџетци замењују

новим, „модерним“. Утицај вароши такав је, да се млађе жене, а нарочито девојке, данас одевају на исти начин као и варошанке. Разуме се, да се ово односи само на празнично одело. Почев од модерних и скупочених ципела и свилених чарапа, па до варошког начина чешљања, све је као у вароши. Данас се ретко може видети девојка са лепим „кадивним“ прслуком и лепом кошуљом, са „плисираном“ тканом сукњом и сомотском или клечаном кецељом, са опанцима на ногама и витицама око главе. У место тога се носе модерне хаљине од скупочених материја, лаковане ципеле и свиле чарапе; шминка се употребљава као и у варошима. Колико има шаренила у погледу одевања код млађег космајског женскиња, најбоље илуструје приложена фотографија (в. фот. 6).

Поред побројаних аљетака, женскиње зими носи и *кожу(х)*. И женски је кожух „обушки“ тј. без рукава, ставља се преко ректије (визитле) а закопчава се с преда, преко средине. Израђују га мајстори кожухари од јагњеће коже. Украшен је шарамом од вунице и другим ситницама, обично је бео, кашто је и жуто обојен (боји се дудовом печурком). Најзад, зими се носи и *бундица*.

Начин повезивања главе није онакав какав је раније био. Девојке се чешљају и плету косу у витице које обавијају око главе, или сплићу пунђу.¹⁾ Забрађују се обичним марамама и то махом радним данима, док празником

Фот. Б. М. Дробњаковић.
Фот. 9. — Старица из Међулужја (ношаће одело: „реклија“, кожу(х), сукња од куповне материје, кецељац, опанци).

1) Витице се плету од по три „струке“ и обавијају се око главе. У кике се упиће конач „уплитњак“ да се не би развезале. Женскиње које има малу косу наставља је туђим перчином. Коса се у опште не сече, осим испод коњге, о чему је било говора. Цени се више црна коса, због чега се плава боји. Раније се коса није бојила, па и сада старије женскиње то не ради. Коса се боји шишком, која се ситно стуча и стави у шољицу, натопи се ракијом и дода се мало стипсе. Ова се смеша затим мало прокува, па се прохлади, и њоме се са једном четкицом маже коса. Овако обојена коса у црно, кад се осуши, мије се да се не би лепила и да би се могла боље очешљати.

Женскиње мије косу сапуном и умом. Коса се чешља свакога дана осим петка. Петком косу не мију и не чешљају „јер неваља“. Сестре врачају због браће, „јер браћа умиру, ако сестре петком расплићу косе“. Да би се коса после измивања могла лакше „расправити“, мажу је машћу или гасом. Коса, која је после чешљања остала на чешљу, баца се у ватру или се ставља на грану дрвећа.

Сада се врло ретко виде природни пужићи у коси код женске деце. Деци се раније плела кикица у трећој а данас у шестој години. Раније су куповане „урочнице“ и девојке су их носиле до удаје; сада се не носе.

иду и незабрађене.¹⁾ Жене се увек забрађују; то је данас уобичајено, док се коњга све више губи.

Фот. П. Ж. Петровић.

Фот. 10. — Млада из с. Влашке (на глави коњга; на леђима „стојаћи-кадивни“ прслук).

Поменули смо, да се у старије време, нарочито женскиње, китило. Такав је случај и данас. Раније је женскиње око врата носило огрлице од сребрног новца, који је данас замењен златним. Огрлице са златним новцем данас се чешће виде. Овакве огрлице служе као накит, а њима, у исто време, девојке указују и на своје богатство. У колико је девојка богатија у толико је њена огрлица дужа и са већим бројем златног новца.²⁾ Огрлице се стављају око врата. Поред овакве огрлице виде се и ланчићи са медаљонима (обично од дубле злата) или ниске од перли и ђинђуза. Жене стављају златан новац и на коњгу. Женскиње носи и минђуше.³⁾ Људи и жене на рукама носе прстење.⁴⁾

Бор. М. Дробњакковић.

Résumé. — L'auteur constate que l'ancien costume national a complètement disparu dans la région de Kosmaj (Sumadija, Serbie du Nord). On ne rencontre plus aujourd'hui les anciens costumes (phot. 1 et 3). La disparition des zadrugas, les occupations actuelles, les prix moins élevés des produits confectionnés, enfin les influences des villes voisines sont autant des causes ayant provoqué le changement du costume. Ce n'est que dans les traditions que le costume national ancien s'est conservé, et l'auteur décrit en détail cet ancien costume d'après la tradition. Il décrit ensuite le costume actuel et insiste sur les restes qui se sont conservés dans le costume masculin actuel et qui le caractérisent (phot. 4 et 5). Ces mêmes restes ont complètement disparu dans le costume féminin actuel. La mode chez les femmes est aujourd'hui moitié celle de ville moitié celle de campagne (phot. 6 et 9). Le costume national typique se rencontre très rarement chez les femmes (phot. 7, 8 et 10).

1) Кхери, кад им умре мати, носе црну шамију, а исто чини и мати за умрлом јединицом. Ако мати има још деце, онда она за умрлом ћерком носи „зејтинли“ шамију. Остало женскиње не носи црнину. Мушкарци, кад су у жалости, носе црну мараму око врата, а у новије време флор око шешира или око руке.

2) Има девојака које на врату носе читаво богатство. М. Мајсторовић је видео једну девојку са ниском од 60 малих дуката.

3) Женској деци буше уши чим се роде, а доцније им стављају минђуше. Уши се буше иглом која се претходно дезинфикује усјавањем. Кроз пробушене рупице се провлачи свилени конач, чији се крајеви саставе воском да се не би извукли. Када уши преболе, стављају се обичне минђуше.

4) Обичај је да жена без прстена не сме умесити хлеб, а нарочито славски колач, јер, веле, ако се без прстена умеси, онда „то није славски колач већ стрвина“. Обичај је да се накит у жалости скида, а и мртваца не сахрањују са накитом, већ га са њим донесу само до гроба.

ТРИ СРПСКЕ ПОСЛОВИЦЕ

1. „Ко умије, тому двије“.

У песми „Мујо и Алија“ (Вук, Песме 2, 10) узела је на себе нај-млађа од три виле да завади браћу, Мују и Алију, који су спавали у шуми под јелом. Она се спусти и стане поред Мује. Кад су се браћа пробудила, и Алија видео вилу поред свога брата, обузме га љубомора: „А не, Мујо — каже он — рђа те убила, Тебе двије а мене ни једна!“ Браћа се заваде, и Мујо убије Алију.

Уз стих „тебе двије а мене ни једна“ примећује Вук: „Ваља да је Мујо био ожењен, или се Алији привидјело да код Мује стоје двије дјевојке“.

Вуково објашњење није добро. У стиху се несумњиво парафразира позната пословица „Ко умије, тому двије“, коју је баш сам Вук унео у своју збирку пословица (№ 3034, издање 1900; у петињском издању, стр. 159, погрешно стоји *дваје*), и која се налази и у његовој збирки приповедака као наслов 46. приповетке. Коју реч треба допунити уз *двије*, није јасно (П. Будмани мисли да је тај облик дошао због слика, в. Речи. Јсл. Акад. 2, 917), упор. ипак Вук, Посл. 2911 „Ко рано рани двије *среће* граби“.

2. „Боље је попа везати, него за њим натезати“.

Уз ову пословицу (која треба да гласи: боље је попа везати, него с њим натезати, упор. Карацић 4, 1903, 127, где је саопштен текст који је забележен у *Лешници* — дакле у истом крају у коме ју је чуо и Вук. У тој форми употребљава се она и по осталим српским крајевима и данас, примећује Вук (№ 441, издање 1900): „Ваља да су Турци некаква попа водили, па им утекао“. Поред овог Вуковог објашњења постоји још једно, такође рационалистичко. „У једном селу живео је некакав поп Сима, који се није баш најбоље пазио и слагао са својим парохијанима. Деси се да се у једнога сељака који се са попом није слагао, нађе мушко дете; после недељу дана пође он на колима и понесе дете да га поп крсти. С њим је била бабица и још два сељака. Кад су били спреам попове куће, устане онај човек и викне: Оче Симо...

нашло ми се мушко дете, хајде цркви да га крстиш! Поп изиђе на улицу, дође до кола, и каже да не може ићи. Онај се човек наљути, позове га још неколико пута, па кад поп не хтеде, он викну: Па и не мораш, ја идем другом попу да ми крсти дете. Она друга два сељака само су се смешили; док један од њих не рече другоме: Знаш шта? Да ми попа силом попнемо у кола, па ако хоће да искочи а ми да га вежемо. Овај други се осмехну па рече: Па добро, можемо; боље је да ми њега вежемо, него да с њим натезежемо“... (Караџић н. м.).

Није тешко увидети да ни једно од ова два објашњења, која су силом извучена из текста, није добро. До правог објашњења, међутим, није тешко доћи. У шaljивим народним приповеткама — то вреди, може се рећи, за народне приповетке свих европских народа — представљени су попови као велики љубавници, в место остале литературе, Adolf Thimme, *Das Märchen*, Leipzig, 1909, 142 ид, и Antti Aarne, *Verzeichnis der Märchentypen*, Helsinki, 1910 (F F Communications № 3). стр. 59. И код нас има много и приповедака и пословица са овим мотивима, упор. нпр. Српски Етн. Зборн. 41 (Српске народне приповетке књ. I) № 108 „Пет пута убијен“; № 210 „Враг научио жену њемачки“; такође и № 201 „Поп и ђак“; па онда стр. 460 № 25 „Лакоми попо“; стр. 461 № 34 „Лукави слуга“; Вук, Посл. 7165; 7486, итд. В. и André Mazon, *Contes slaves de la Macédoine occidentale*, Paris, 1923, стр. 122 идд и 176. Према томе објашњење треба тражити на овој страни: пословица хоће да каже како везан поп неће представљати опасност по своју околину.

Мазон наводи једну пословицу која наше мишљење потврђује. Та пословица гласи: везан поп, мирно село.

3. „Дуговање Ћир-Мики“.

„Дуговати Ћир-Мики“ у београдском говору значи исто што и „бити луд“. Пословица се може често чути, а забележена је и у књижевности. У четвртој глави Сремчевог „Вукадина“, тамо где је реч о „Каскаловом дућану“, каже Вукадин, ругајући се, сељаку: „А он се (тј. Каскало) и већ Бог зна како вали с вама... Добре сте му, вели, платише; истина, вели, много дугујете Ћир-Мики, ама њему добро плаћате, вели“.

Како је ова пословица постала? О томе, колико ми је познато, не постоји никакво објашњење, сем што се Ћир-Мика везује за Земун, и што се по имену даје закључити да је Цинцарин или Грк. Ако бисмо у том правцу истраживали, дошли бисмо до неочекиваног резултата, јер и ако пословица изгледа да је чисто српска, београдска, ми ћемо наћи за њу паралеле у зборницима *грчких* пословица. Три модерна грчка скупљача, Веретас (стр. 22 бр. 3), Аравантинос (стр. 135, бр. 1478) и Венизелос (стр. 340 бр. 53, цитати по Bernhard Schmidt, *Das Volksleben der Neugriechen und das hellenische Altertum*, Leipzig, 1871, 51²) забележили су пословицу $\text{Χρῶσται τῆς Μιχελῶους}$, која значи исто што и „бити луд“. У речнику Joh. K. Mitsotakis, *Taschenwörterbuch der neugriechischen*

Umgangs—und Schriftsprache, Berlin, Langenscheidt, s. v. Χρῆσταῑ стоји: »Χρῆσταῑ τῆς Μιχαλοῦς bei ihm ist's nicht richtig im Oberstübchen, er ist nicht ganz richtig in Kopfe“.

Бернхард Шмит, који, на наведеном месту, спомиње ову пословицу, не уме да је објасни. Објашњење, међутим, није тешко. То је, разуме се, *Свети* Михаило, или Арханђел Михаило. Он је био најважнији међу арханђелима — арханђел по превасходству, и о његовом великом значају и угледу лепо нас обавештава Wilhelm Lenken у својој књизи Michael, eine Darstellung und Vergleichung der jüdischen und der morgenländisch — christlichen Tradition vom Erzengel Michael, Göttingen, 1898. Сасвим у супротности са својим првобитним карактером као светац — ратник (упор. Lucius — Anrich, Die Anfänge des Heiligenkults in der christlichen Kirche, Tübingen, 1904, стр. 266), Свети Михаило је, кроз много столећа, био на Оријенту и у Грчкој познат као светац — *лекар*. Нарочито су биле чувене и спасоносне *инкубације* по његовим црквама, о којима је често реч код византијских писаца (упор. E. Rohde, Psyche 7—8 I 1870, и Ludovicus Deubner, de incubatione capita quattuor, Lipsiae, 1900, стр. 65 и сл.); у томе погледу са њим се могу упоредити једино познати свеци, Кузман и Дамјан. Инкубацијом су се најчешће лечиле *душевне* болести — довољно је подсетити на значај манастирске инкубације код *нашег* народа. Према томе, постанак горње пословице лако је замислити: дуговати (Светом) Михаилу, жртву или молитву, значи имати потребе за лечењем у његовом храму, тј *биџи* *луд*. Модерни Грци имају још једну сличну пословицу, са истим значењем: то је εἶναι γὰρ τῆς Τίμῃς или γὰρ τῆ Βαγγελάστρα (в. В. Schmidt, о с. 51), а стари Грци имали су познату пословицу Ἀντίκυρας σε βετ, или navigara Anticyram (Hor. Sat. 2. 3, 166), и сл.

Откуда да од Светог Михаила постане Ђир-Михаило? Можда је постајао и какав локални разлог, који ми не знамо. Али не треба заборавити ни то да народ не познаје Светог *Михаила* (он се код нас редовно назива Свети *Аранђео*), и да се, шта више, у грчкој пословици чак и не каже да је Михаило светац. Пословицу су Срби чули од својих цинцарских или грчких суграђана, и превели је и протумачили како су најбоље знали. Она је, по свој прилици, постала у Земуну, који је, као што нас лепо обавештава Д-р Душан Поповић (О Цинцарима, Београд, passim), кроз дуго година био најјача цинцарско-грчка колонија у целом Српству, па се отуда популарисала и у Београду.

Веселин Чајкановић.

Résumé — Dans l'article 1 l'auteur constate que le vers de Vuk, Pesme 2, 10, 35 doit être interprété en rapport avec le proverbe de Vuk № 3034 (édition 1900). — Dans l'article 2, on corrige le texte du proverbe de Vuk: „Il vaut mieux ligoter le pope que de s'embêter avec lui“, de même qu l'interprétation donnée par Vuk ad № 401 et M. Isaković dans Karadžić 4, 1903, 127. Le proverbe doit être interprété en rapport avec les histoires amusantes sur les popes amoureux; il faut ligoter le pope parce que dans ce cas il ne sera pas dangereux pour son entourage. — 3. Le proverbe: „Il doit à Cir-Mika“ n'est pas de l'origine serbe mais bien une traduction du grec. Cir-Mika, dans le proverbe grec, est en réalité l'Archange Michel qui est particulièrement renommé de ce qu'il aide les hommes dans les maladies, notamment dans les maladies mentales.

НЕШТО О ДОМАЋЕМ ПОСУЂУ

Раније је наш народ (у Србији) употребљавао поглавито земљано посуђе (лонце, котлајке, каленице-панице, ћасе, тестије, ћупове, црепуље, сиришњаче и др.) или дрвено (заструге, вагане, кашике-лажице, софре, лопаре, наћве, ступе с тучком и др.). Употребљало се и бакарно посуђе као: бакрачи, тепсије итд. Али, осим овога, народ је употребљавао и посуђе израђено од тикава. Како се ово последње губи и све га више нестаје, описаћемо га у овоме чланку.

Од зрелог и осушеног рода врежастих тикава грађени су вргови, натеге-хајдуци, шућурци, тикве (дулајке или загрљајке), котураче, напањци (крдо) и др. Пре 60—80 година ниједна кућа није била без овога посуђа, док се данас све више губи а неких уопште и нема.

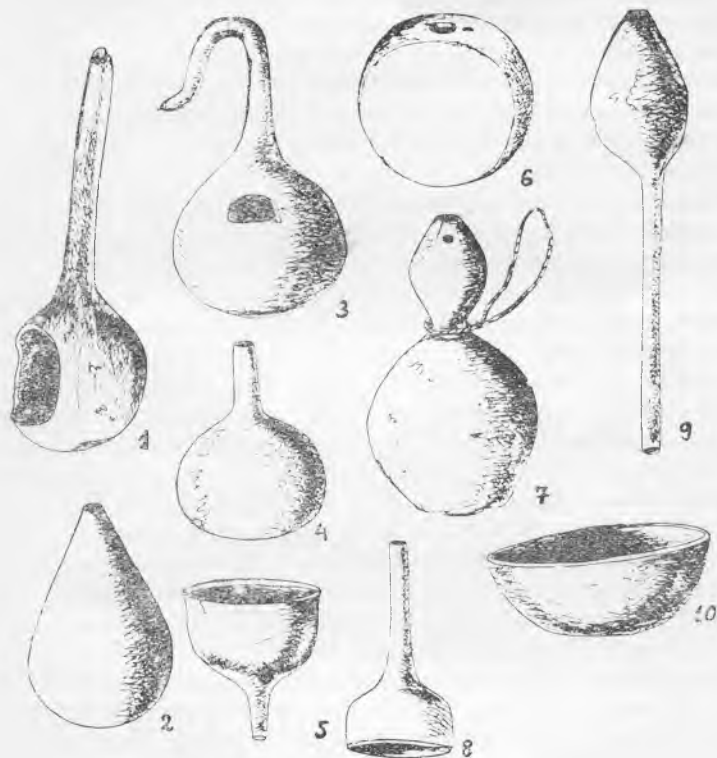
Тикве се сеју и гаје по баштама, по бостаништима и купусарама (с крајева), обично уз плот или живо дрво, а ако то није случај, онда се уз њих побадају јаке и ниске притке (розге). Једино шућурци (шућурак) расту при земљи као и бостан, а у неколико и тикве или дулајке.

Шућурци су тиквице величине и облика кокошињег јајета¹⁾. Имају жутињаву кору, доста тврду и јаку. У горњем, шиљатом делу, кад се осуше, бушени су, и пошто им се извади семе и „сало“ („пуждра“ у којој је било семе) употребљавани су за ношење соли. У оваквим шућурцима су обично путници и чобани држали со. Озго, на проваљеном делу, стављан је дрвени чеп (затварач). Данас се не употребљавају јер су их заменили дрвени застружићи или солири, које израђују Цигани (бр. 2.).

Вргови су заузимали важно место међу посуђем, јер су били најпотребнији. Без њих није била, па готово и данас није ни једна кућа на селу. Служе за захватање воде са извора и река. Имају главу, дршку и уста или гротло. У глави може стати од $1\frac{1}{2}$ до 2 литра воде; ако су мањи или већи, нису zgodни за употребу. Дршка може да буде без отвора а може имати отвор. Кад вргови добро сазре или „затврдну“, покидају се и ставе под стреху, да се осуше. Добро осушени вргови имају тамно-

¹⁾ *Шућур* — некаква тиква (може бити тутлић), н. п. у дјетета глава као *шућур* (или шућурица). Вук, *Рјечник*, 1898., с. 879.

жуту боју. Кад се укаже потреба узимају се са склоништа и проваљују. Оштрим ножем се овално опсече једна страна главе (пречник 5—10 см., што зависи од величине врга), па се из ње извади семе и „сало“, док се у дршци „сало“ остави, пошто ту нема семена. Тако урађене врге употребљавају водоноше, редуше, станаре-панинке (за сипање врелог млека из котла у карлице), а употребљавају се и за сипање вина („за-

1. врг (са непроваљеном дршком); 2. шућурак; 3. сланик са кривом дршком; 4. најанак (крдо); 5. левак; 6. кошурач (увршач); 7. шиква (дулајка или загрљајка); 8. свейњак; 9. најтег (хајдук) и 10. ладага (ладка).

црвенео се као вински врг“) (бр. 1.).

Врг са већом кривом дршком употребљавао се као *сланик* (бр. 3). и у њега је стављана туцана со. Отвор се на глави изрезивао на противној страни од кривине, и то ближе дршки; није овалан као код врга за воду већ полукружан са хоризонталним пречником у доњем крају.

У недостатку тикава дулајки или загрљајки за ношење воде и и држање пића употребљавао се прав и чист врг. У овом случају глава му се није проваљивала, већ је само дршка пресецања преко половине и згодном шипком се извучило семе и „сало“. Пошто је овако удешен

и опран, врг је употрeбљаван. Да би био згоднији за ношење обично је „уамљиван“ или „зауздаван“ упреденом ликом, која се доле у данцету укрштавала у 6—8 звездастих кракова који су се код дршке скупљали и упредали у два крака за ношење. Овакав се суд звао *најанањак* или *крдо* (бр. 4.).

Од разбивеног или од нарочитог врга праве се *левци* (бр. 5) који служе за сипање воде или друге течности у бурад или други суд. Ово је управо половина врга чији је горњи део главе хоризонтално одсечен, онде где је био најшири, а дршка скрећена више од половине, очишћена и мало зашиљена или одељана. Оваквих левака има већих и мањих, према величини врга од кога су направљени. Мањи се стављају и на бурад, цбан или чобању, у коју се, код казана, из луле слива ракија.

Тикве, дулајке или загрљајке (бр. 7) имају три дела: трупицу, врат и главу. Трупица је највећа. Она је округла, широка и више спљоштена, са широким данцетом, згодним да увек лепо и усправно стоји. Врат је узан и одваја трупицу од главе. Глава је јајаста. На врху ње је отвор за сипање течности или за пиће. То су уста. Над устима, с једне стране, проваљена је рупица. То је одушке или носак. Око врата се везује узица или лика, о коју виси тиква. То је управо оно што је код тестије-крчага дршка, и она се држи у руци кад се тиква носи. Раније су ове тикве биле у великој употреби. У њих се држала вода и друго пиће (вино и ракија). Тако су оне замењивале тестије (крчаге) и ибрике (бардаке). Наши народни војници од Карађорђа (можда и пре) па до 1877. год. обавезно су носили тикве за воду, које су везивали за опасачи каиш, са стране или позади. Тикава или дулајки има мањих и већих. Најмања може да „ухвати“ до пола литра а највећа до десет литара. Али данас је ретко видети тако велике тикве. Да би имале што равније и шире данце, при рашћењу се још пази да буду на равном и чистом земљишту. Зато се и не дозвољава да висе као вргови и хајдуци, у ком случају би биле лијокукасте (једностране) и не би имале равно данце. Свака тиква има свој затварач од дрвета (обично врбовог), који је везан за врат. У Северној и Јужној Србији већ се ређе виђају, али су напротив још доста добро очуване и чешће виђене у Срему, Бачкој и Банату, Славонији и Хрватској. Неки тикве аме или зауздавају сарачким каишчињима, јер се тако могу згодније носити. Тикве могу дуго да служе (теже се разбијају пошто им је кора више еластична, особито кад је влажна). Народ верује да се у њима пиће теже загрева, те тако може дуже да остане хладно.

Ако би се од тикве хоризонтално одсекао доњи крај трупице, онда се добија суд у виду каленице или панице, који се у Левчу звао *ладаја* (бр. 10) а у околини Тимока *ладка*. Нарочито су чобани носили собом овај суд, када би овце музли, те би неварено млеко у њих сипали, па дробили и јели. А и по кућама их је било и из њих су јела обично.

мала деца. Ладаје или ладке су данас замењене дрвеним ваганима, које праве и продају Цигани коритари.

Кошураче или *увршаче* (бр. 6) су нарочито округле а спљоштене тикве (сличне дрвеним чутурама — буклијама или земљаним пљоскама). Бушене су на периферији круга и вађено им је семе и „сало“. Због јаке коре и спљоштеног облика згодне су биле за метање у торбу, те су тако путници најрадије у њих носили течност (воду, вино или ракију). Могле су да „ухвате“ до једног литра. Због округлине није било згодно да се из њих пије на проваљену рупу или уста, услед чега су многи углављивали проваљен чепчић од зове, те је тако било згодније за пиће. Одушка или носак била је одмах ту до рупе или уста. Неки су их амили и тада су потпуно личиле на данашњу дрвену чутуру — буклију. Данас их нема.

Нашег или *хајдук* (бр. 9) је врста врга са мањом и дугуљастом (управо јајастом) главом а са танком а дугачком дршком. Буши се на два места: на врху главе и на дну дршке. Кад се глава и дршка лепо очисте од семена и „сала“, онда се употребљује за вађење пића (вина и ракије) из буради, ако се неће да точи на чеп или славину („шајтов“). По запремини има их од пола до два литра. Још су у великој употреби.

Од разбивеног или нарочито за ово узетог натега, у старо време су прављени *свећњаџи* или *чираџи* (бр. 8) у којима су гореле лојане свеће. Свећњаџи су прављени на тај начин што је глава од натега хоризонтално пресечена горе ближе дршки, а и дршка је такође сечена до ширине или шупљине у коју би могла свећа да стане. Овакав светњаџ је личио на мањи левак са дугачком дршком. Данас оваквих светњаџа нема јер су замењени металним и др.

Станоје М. Мијатовић.

Resumé — On employait autrefois en Serbie, à côté de la vaisselle en terre cuite ou en bois, la vaisselle faite des courges. Cette dernière disparaît actuellement. On parle dans cet article de la vaisselle des courges et on décrit le vrg — pour puiser l'eau (n. 1), le *šucurak* — pour porter le sel (n. 2), le *slanik* — salière de cuisine (n. 3), le *napanjak* ou *krdo* — pour porter le eau et les boissons (n. 4), le *levak* — entenoir pour verser les boissons dans les tonneaux (n. 5), le *koturač* (uvrtač) et *tikva* — pour porter les boissons (n. 6 et 7), le *svetnjak* — bougeoir (n. 8), le *nateg* (*hajduk*) — siphon pour puiser le boisson des tonneaux (n. 9) et la *ladaja* (*ladka*) — servant comme plat (n. 10).

ВЕТРЕЊАЧЕ У СЛОВЕНИЈИ

Оскудица сталне воде у равницама и у планинама наметнула је питање: како млети жито? Као одговор на ово питање човек је дао ручни или домаћи млин — „жрвањ“ (словеначки: *жрмље*).

У Словеначкој налазимо жрвањ у вишим планинским пределима по усамљеним насељима, тј. тамо, где су сталност и трајност воде услед климатолошких, геолошких и морфолошких прилика неједнаки и нисигурни, а саобраћајне везе због теренских прилика врло тешке. Ови су чиниоци у Словенији најизразитији у Словенским Горицама и на Дравском Пољу, у Халозама и у Кобанском Погорју, као и на Похорју. Сви ови предели, а нарочито Словенске Горице, имају изразито континенталну климу¹). Оштро се изражавају позне летње суше, због чега потоци пресуше, а зими се смрзну због велике хладноће. Услед пролетњег или ранолетњег и јесењег максимума водених талоба и услед карактера самог терена, у пролеће и у јесен потоци и поточићи набујају и изливају се из корита. Миоценски и плиоценски лапорци Словенских Горица за воду су непропустљиви. Вода отиче по површини и извори су ретки. Поплава има после сваке веће кише, а извори за време летње суше брзо усахну. Због тога су честе цистерне. Услед глинастог карактера земљишта, за време кише, а делимично и зими, немогућ је сваки већи саобраћај. Халозе су сличне Словенским Горицама, док Дравско Поље пропушта воду у толикој мери, да се потоци у опште на њему нису могли развити. Из географских разлога се у Словенским Горицама, на Дравском Пољу и у Халозама, није могло развити редовно и трајно млинарство као занат, изузев млинарства на чамцима или лађама на Драви, и то низ Драву од Марибора и на Мури (на Мурском Пољу). На Шчавници, Песници и Дравини, поред поплава, млинарство онемогућава још и врло мали пад речних корита. На овим рекама млинарство, као продуктиван занат, није се могло никада развити. Поред *млинова на лађама*, жрвњи су распрострањени по Похорју и Кобанском Погорју, у Халозама и Словенским Горицама и на Дравском Пољу. Преисторијске

¹) Прим. осим *Klimatologie von Steiermark* Географски Вестник. I. Љубљана, 1925, 33-39.

ископине у овим крајевима, а нарочито на ивицама Дравског Поља, показују да је жрвањ био већ преисторијска културна тековина. Жрвањ се одржао као домаћи млин скоро у свакој сељачкој кући и на њему се, за време киша, руком меље жито, осим пшенице. Пшеницу мељу дравски и мурски млинови на лађама, а у већини случајева сељаци замењују пшеницу за бело брашно код млинара и трговаца у Марибору и у Птују, а ређе код млинара у Горњој Радгони, Љутомеру, Орможу и Средишчу.

Дравско Поље и суседни брежуљци су прелазна зона из Алпа у средњедунавску низију. И као што је човек ручни жрвањ заменио рационалним искоришћавањем ветра на прелазном таласастом пределу Градишчанске и даље према Нежидерском и Блатном Језеру, на прелазној зони између Судета, Карпата и средњедунавске низије, на рекама Хани и Морави, тако је учинио и становник Подравља североисточне Словеније. Вековно померање ваздушних маса између Алпа и средњедунавског басена изражава се нарочито на ниским брежуљцима, као што су Словенске Горице, или у крајевима са појединачним лонгитудиналним долинским и котлинским браздама, као што је долина Драве. У оним крајевима Словеније, где на истоку нема планина, већ су изразито равне плоче, као што је случај у области између Саве и Драве, искоришћена је енергија ветра за покретање жрвња, и тако је постала *ветрењача* (словеначки: млин на ветер).

Осим ветрењача на ивицама Дравског Поља, у Словенији има још једна ветрењача у Копривнику, изнад Бохиња,¹⁾ коју овде не узимамо у обзир. Прва нама позната ветрењача је она која се помиње у Немачкој у XI веку. О најстаријим ветрењачама у Словенији немамо података, а можемо тврдити, да је у Словенији најстарија она ветрењача која се налази у Сакошаку (из год. 1867). Али је традиција утврдила још читав низ старијих ветрењача на гребенима Словенских Горица, између река Песнице и Шчавнице, дакле у крају који је највише удаљен како од Муре тако и од Драве. Ове су се ветрењаче развиле паралелно са малим воденицама. И једне и друге међу сезонски само за властиту потребу. Ветрењаче се искоришћују за време повољног ветра, а воденице за време повољног стања воде.

Ово су главни центри Словеније у којима има ветрењача: *Словенске Горице* (Св. Лозренц, Марија Снежна и Св. Барбара), *Дравско Поље* (околина Словење Васи и Св. Кунготе са средиштем у Хајдини) и *Предео Боца* (југозападно и западно од Боца) са селима: Св. Михаел, Долга Гора, Хошница и Лапорје. Делимично их има и југоисточно од Боца у пределу Св. Ане.

Словеначко-горичка зона ветрењача је још у 19. веку била више према истоку у Прлекији, у пределу Шчавнице и од Доње Песнице до Међумурја. Одавде су се ветрењаче, тек у 20. веку, распрострле

¹⁾ Планински Вестник VII. Љубљана, 1901, 25.

и даље на запад у крајеве између Марије Снежне, Св. Барбаре и Св. Ловренца, који је остао као центар, из кога су се ветрењаче шириле на све стране. Ветрењаче су пропале код Ореховаца, Ситароваца, на Моравском Врху и код Св. Миклаужа код Орможа, а одржале су се код Св. Ловренца и нове појавиле на Велки, Плодершници, Сенарски и Зимици. Св. Ловренц је у 19. веку био југозападни кут у зони словенско-горичких ветрењача; данас је међутим југоисточни кут. Као што је Прлекија матица из које су се шириле ветрењаче, исто тако другу матицу чини област југоисточно од Боча, Долге Горе и Св. Михаела, изнад Слатке Горе, која је од Прлекије одвојена Дравским Пољем. У овој су се области ветрењаче појавиле у почетку друге половине 19. века. Ветрењаче на Дравском Пољу су се развиле по угледу на ветрењаче из обе матице.

Ветрењача служи сељаку за млевење свих врста жита, осим пшенице, и захтева особу која њоме уме управљати. Пошто у исхрани становништва Прлекије главну улогу игра пшеница, ветрењаче се нису развиле у великом броју. Ветрењаче нису у опште никада могле ући у употребу код богатих сељака на Мурском Пољу, већ само код оних сељака, који имају поседе на гребенима брежуљака и код којих кукуруз, раж и просо имају првенство над пшеницом. Услед побољшања исхране код мање имућних сељака, затим услед утицаја модерних млинова, као и млинова на лађама (на Мури), који су због повољнијих комуникација крајем 19. и почетком 20. века били сељаку знатно ближи, ветрењаче су пропале. Осим тога, одсуство мушкараца за време рата имало је за последицу да се оштећене ветрењаче нису поправљале. То је био узрок те су за време Светског Рата пропале и последње прлешке ветрењаче, осим оних код Св. Ловренца.

У пределу Св. Михаела исхрана је на знатно нижем ступњу. За развитак ветрењаче врло је важна чињеница што у исхрани игра главну улогу кукуруз, раж и јечам, а пшеница споредну. Услед кречњачког терена нема јаких извора и плодност је земљишта мала. За новац од продате стоке, виноградских производа и шуме, сељак купује жито и то у првоме реду кукуруз, који меље код куће на жрвњу. Ређе, и то само о свечаним приликама, купује се пшенично брашно. У непосредној близини нема великих воденица и модерних млинова, као што је случај у Прлекији. Услед брдовитог терена отежан је сваки саобраћај са долином. Зато се овде јавља ветрењача, примитивног и интересантног облика. Док је Светски Рат био узрок пропадању ветрењача у Прлекији, дотле је, с друге стране, проузроковао појаву ветрењаче тамо где оне раније нису биле познате (на Дравском Пољу и у околини Птуја, код Хајдине) или су биле ретке (на пр. у Словенским Горицама, западно од Прлекије и у Лапорју код Словенске Бистрице). Многи Пољанци са Дравског Поља, више сељака из околине Словенске Бистрице, као и неки из северо-западног дела Словенских Горица, били су у Русији као ратни

заробљеници. Ту су упознали ветрењачу, и кад су се вратили, под утицајем онога што су у Русији видели, заменили су домаћи ручни жрвањ ветрењачама, којих данас има на Дравском Пољу, у Словењи Васи, Скорби, Св. Кунготи, Ходоши Васи, а највише у Спорњи и Горњој Хајдини. На исти начин се повећао број ветрењача у Лапорју и Хошници, јужно од Словенске Бистрице.

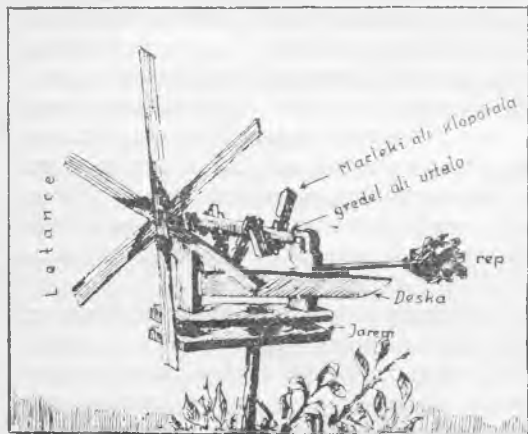
Словеначка се ветрењача састоји из три главна дела; то су: *жрвањ*, *крила* (словеначки: *леђанце* или *вејтрнице*) и *оклој*, односно *кућица* (где је смештен жрвањ) која га чува од временских непогода. Жрвањ се састоји из *града* тј. из једне горе и доле отворене и на ужи део постављене пресечене пирамиде, чије су максималне димензије: $\frac{1}{2}$ метра висока, а толика је и њена најдужа горња страна. У ову пирамиду, која личи на левак, сипа се жито и из њега пада, због потреса проузрокованих од погона, кроз просечени ужи део *града* у отворену средину камена. Два млинска камена са нормалним димензијама 50—60 см. у пречнику, висока 10—20 см., стоје као низак ваљкаст цилиндер који је горе у средини отворен под градом, или доле, у неколико на страни. Све је ово наслоњено или лежи на темељу или на ногама. Доњи камен мирује; окреће се само горњи око осовине коју покреће рука, ремен (каиш) или што друго. Тако меље само горњи камен на доњем. Услед обртања горњег камена брашно пада испод камена у отвор, а одавде у врећу или скрињу. Обичан жрвањ, који је висок $1\frac{1}{2}$ — $2\frac{1}{2}$ метра, нема сита, помоћу кога би се брашно одвајало по квалитету. Ово и јесте узрок те се жрвањ не употребљава за млевење пшенице. Код ручног жрвња покрет се изводи помоћу кваке, вретена или полуге. Суштина словеначке ветрењаче је баш у томе што ветар покреће жрвањ. Многе ветрењаче: Хајдина, Долга Гора и Зимица тако су саграђене, да се жрвањ може покретати и руком. Каткад, а нарочито лети, када нема ветра, уклони се ремен (каиш) или оно што преноси покретну снагу ветра на камен, а на усправну осу се стави квака или полуга, која омогућава да се жрвањ руком покреће.

Уопште жрвањ окреће ветар помоћу крила. Број крила је различит, између 4 и 18. Крила стоје и крећу се вертикално. Код Св. Јожефа, код Словенске Бистрице и на Долгој Гори крила стоје хоризонтално и то у првом случају у висини од 8 м., а у другом сасвим при земљи. Крила крећу жрвањ индиректно, трансмисијски; директно само тамо где се крила налазе и крећу хоризонтално при земљи, али и у овом случају жрвањ се покреће помоћу хоризонтално положеног конопца, ремена или ланца. У већини случајева ипак је потребан трансмисијски пренос снаге са висине од најмање 5 метара; ово се постиже помоћу ремена или директно помоћу зупчастог точка, који се у овоме случају мора обртати око исте осовине, која преноси покретну снагу са крила доле.

Облик крила, начин кретања и пренос снаге на жрвањ, одређују типове ветрењача; кућица не долази у обзир. Димензије кућице су:

дужина 3—4 м., ширина 2—3 м. и висина $2\frac{1}{2}$ —3 м. Кров се обично спушта на две стране, ређе nailазимо на кров у облику четворастрани пирамиде (Зимица, Виничка Гора). Висина крова је 1— $1\frac{1}{2}$ м. Кућица је саграђена од јеловог или боровог дрвета. Обично је покривена сламом, црепом или дашчицама од меканог дрвета. Кућица може бити и округла, са кровом у облику конуса (Зимица), и то је нарочити тип ветрењаче. Ређе се види зидана кућица (Долга Гора), изузев случајева кад се крила, као точкови код воденица, налазе уз сами зид куће (у којој се станује, и то на тавану), или уз зид које друге зграде (први случај је у Св. Михаелу а други у Долгој Гори). У вези са питањем типова словеначких ветрењача поставља се и питање како су се развила крила.

Као што је речено, ветрењача се састоји из жрвања и крила. Археологија нам казује да је жрвањ преисториска културна тековина у овим крајевима. Речено је да кућица није главно, већ је само услед метеоролошких прилика потребна. У литератури нема података којима би могли утврдити да су чегрталке (словеначки: *клопошец*) старије од ветрењача. Али постоје три чињенице, ксје указују на факат, да су чегрталке старије од ветрењача, као и да се ветрењача развила из чегрталке: 1) Главни делови ветрењаче су жрвањ и крила, а споредна је кућица; 2) сељаци, који граде ветрењаче, тврде: да су се при

Клопошец (чегрталка).

подизању, усавршавању и оправци ветрењача увек обазирали на чегрталку (клопотец) и 3) пример (Св. Михаел „код Межнрја“) да је сељак, који никада није видео ветрењачу, али је познавао клопотец (чегрталку), саградио ветрењачу која је послужила за углед другима у околини. Има више примера да су сељаци, и ако су видели ветрењачу на другом месту, крила на својој градили по угледу на клопотец а не на крила ветрењаче коју су видели. Најзад, треба нагласити, да ветрењача има највише тамо где су многобројни клопотци. Можемо, дакле, са сигурношћу тврдити, да су крила и све што је са њима у вези, постали по угледу на клопотец. Прва ветрењача, која се појавила још пре пола века код Св. Михаела, постала је на тај начин, што је сељак (Межнр) са лица куће саградио велика крила, слична крилима клопотца, која су се кретала вертикално у правцу север-југ или обратнo. Осовину

овога великог клопотца продужио је и удесио тако, да је покретала жрвањ који се налазио на тавану.¹⁾

Ветрењаче се постављају скоро свуда на исти начин. Наш сељак, који живи у природи и са природом, интуитивно је одредио положај ветрењаче. У брежуљкастим пределима стављају их испод гребена и то тако, да крила вире изнад висине самога гребена. У равници, као на пр. у пределу Хајдине, ветрењаче су окренуте тако, да су стране, одакле најчешће дувају ветрови, а то су југ и југозапад, као и стране куда ветар одлази, потпуно отворене.

Најстарији тип ветрењаче је *џрлешки*, који истина не представља ветрењачу у првобитном облику, али је сам по себи израз дужег развоја у најстаријој словеначкој зони ветрењача. Као што се види из прилога (фот. 1.) *џрлешки* се тип састоји из два у целину састављена дела, и то: од предње кућице за жрвањ који одавде прелази у задњу кућицу, где се вертикални погон преноси у хоризонтални. Дрвена целина је дугачка више од 4 м., ши рока је 2 м., а висока 3 м.; тран смисиски простор у нацрту представља квадрат са странама од 2 м. Приближно 6 м високо, на четири стуба, који стоје један прама другоме мало нагнуто (услед чега је доња кућица дупла — двојна) лежи четворо-

Фот. 1. — *Ветрењача из Пloedернице**.

1) *Клопотец* (чегртаљка) је дрвена направа коју виноградарци у североисточној Словенији у својим виноградима углављују на бар 4 метра висок стуб или на дрвеће, и то у времену од Св Јакова до Велике Госпојине (од 26 јула до 15. августа п. н.). Некада су клопотци служили за плашење птица док данас наговештавају почетак сазревања грожда и певају славу свога господара (Mohovič Fr., Kralj Slovenskih goric, Mladika IV 1925, 309. Исти, Iz krajine klopotev. Nova doba VI 1924, št 98 c. s.). Клопотци се стављају увек на видним местима, одакле служе околини као временски пророци. Цео клопотец са јармом је на стубу. На њему се налази ваљак (*гредел* или *вртало*) са крилима (*летанце*) која су главни део клопотца. На једној страни ваљка су крила а на другој је *реп* (од граница са лишћем или чега другог) који се управља према ветру тако, да је увек паралелно са правцем ветра, због чега су крила, која стоје према ваљку под углом од 90°, окренута ветру. Крила има 4—16 (односно 2—8) и дугачка су до 4 метра (односно 8 метара). На једном крају ваљка (вртала) су углављена *клопотала* (2—4). Клопотала су од грабовине или дреновине и она, услед кретања крила и ваљка, ударају о даску од кестеновог или јаноровог дрвета и проузрокују звук. Клопотец се помиње у свој литератури која се бави штајерско-подравским виноградарским пределима. И он је, као и жрвањ, поникао на рођеној земљи и срастао је за њу. Као саставни део клопотца, односно постала по угледу на њега, и ветрењача је аутохтон израз источно-штајерске области и њеног становништва. Ова област у географском погледу чини крајњу јужну зону ветрењача, које су из великих северних и источних европских низија распрострањене преко Шлезије, Моравске, Градишчанске и Мађарске до наше Прлекије и Боца.

*) Снимио Волмајер.

страни кров, који се помоћу висећег стуба може по потреби покретати према правцу ветра. Испод њега је хоризонтална осовина са четири крила, која су дугачка 2 а широка $\frac{3}{4}$ м. Стуб који покреће кров истовремено покреће и крила у правцу ветра. Прзвац ветра и вертикална раван, по којој се крећу крила, стоје, осим кад је јак ветар, под углом од 90° . У случају јаког ветра крила се поставе косо према његовом правцу, да би се на тај начин снага ветра ослабила, и да би се крила и жрвањ спорије кретали, пошто се при брзом кретању жито крупно меље. Да сувише јак ветар не би срушио крила и кров, кров се ланцем причвршћује за стубове. Мана ветрењаче овога типа, као и већине ветрењача је што немају регулатора, који би једномерно регулисавао сувише јаку брзину ветра, елиминисао његове ударе и тако омогућио равномерно кретање жрвња.

Точкови преносе снагу са крила на жрвањ. Осовина, око које се крећу крила, у својој другој половини има дрвен зупчаст точак, који под правим углом хвата други зупчаст точак. Овај точак чини врх нове вертикалне осовине, на средини под кровом. И ова вертикална осовина има у доњем делу точак, који је са жрвњем у вези или помоћу ремена или помоћу једног другог точка, који директно, као и ремен, покреће жрвањ, односно камење у жрвњу. Ова врста ветрењаче је домаћи млин и меље за потребе једне породице. При средњем, не сувише брзом ветру, она може дневно самлети 100 кг. кукуруза, ражи, зоби или јечма. Оваквих ветрењача има у Загорцима, Сенарски, Плодершници и Велки, а пропале су код Св. Миклаважа код Орможа, на Моравском Врху, у Ореховцима и Ситаровцима.

По постанку и развоју најмлађи и због тога по крилима најсроднији је клопотцу *шентмихелски шип* (фот. 2.). Суштина ветрењаче овога типа је у томе, што се или на кућици за жрвањ или поред ње диже 5 до 6 м. висок стуб, на коме су крила. Крила, дакле, нису на више стубова, као што је случај код прлешког типа. Код ветрењача шентмихелског типа није потребно да се крећу цео кров и крила, као што је случај код прлешког, већ се крећу само крила. Конструкција и начин рада ветрењаче овога типа, исти су као и код ветрењача прлешког типа. Разлика је само у томе, што су код шентмихелског типа трансмисијски точкови већином гвоздени и услед тога мањи. И осовина, која преноси снагу са крила на жрвањ, у већини случајева је гвоздена, због чега отпада кров, који је иначе неопходан за дрвене трансмисијске делове ветрењача прлешког типа. Идејно је, дакле, шентмихелски тип примитивнији од прлешког, док је технички савршенији. Регулисање ветра код ветрењача овога типа боље је спроведено но код прлешког. Кретање крила за време рада регулише се најпотпуније тамо, где је овај тип постао такорећи самониклим путем, т. ј. код Св. Михаела изнад Слатке Горе. Овде се у кућици дугачкој 3 а широкој 2. м. налази жрвањ, који се покреће хоризонталним ременима, а ремен је на точку

који се обрће хоризонтално. Сам је точак на доњем делу гвоздене полуге, коју покреће трансмисиошки точак, а њега крила. Систем крила се регулише из кућице помоћу гвозденог ланца, који се навија и одвија на гвозденом ваљку. Из досадашњих примера смо видели, да крила власник регулише споља помоћу полуга и то на тај начин, што их уклони од стране с које дува ветар. Али пошто се у случају јаког ветра не може са сигуношћу крилима управљати, то је регулација помоћу полуга велики напредак. У случају неповољног ветра и временских непогода сељак ипак може радити покрећући жрвањ руком. Етнографски је интересантније регулисање споља (на Долгој Гори). Ветрењача има два паралелна система крила, која се окрећу око исте осовине. На осовини је, између оба система крила, мањи точак, изнад кога је на једноме крају утврђена полуга. Полуга се наслања на точак између крила, а другим је крајем утврђена за столицу, која је на земљи уза сами зид. Ако је ова полуга јако причвршћена ланцем за столицу, онда ветар не може покретати крила; али, ако је ветар за нормални покрет жрвња и сувише јак, онда се помоћу не тако јако причвршћене полуге точак толико одупире, да је покрет најповољнији. С обзиром на то како је причвршћена полуга, крила а с њима и жрвањ крећу се по жељи. И ветрењаче шентмихелског типа при повољном ветру могу самлети око 100 кгр. жита. Ветрењача шентмихелског типа има на Дравском Пољу у околини Хајдине, у Лапорју, Хошници и Долгој Гори са Св. Михаелом.

Фот. 2. — Ветрењача из Лајпорја.

Из шентмихелског развио се *долгогорски* тип, најинтересантнији тип словеначких ветрењача (фот. 3.). Карактеристика ветрењача овога типа је што се крила окрећу хоризонтално. Изразит је пример на Долгој Гори (Добник) где, поред уобичајене кућице за жрвањ, лежи точак који се окреће око две осовине са четири крила, која се обрћу хоризонтално. Доња осовина причвршћена је за земљу, а горња се окреће на брвну које стоји управно на стубу и кућици. У доњем делу је причвршћен дрвен обруч пречника 1,5 м. Овај зупчасти обруч на спољној страни има жљоб по коме се креће ланчић, који је у истој хоризонталној равни и у директном додиру са жрвњем. Тако је жрвањ ланцем директно везан за крила. Крила су од усправне осовине удаљена

1 м., и има их четири. Регулисање је лако: ланац који везује обруч за жрвањ заустави се у жљебу, а покрет крила помоћу полуге. Крила су отворена према југу и југозападу, док су према северу и западу заклоњена плотом од дасака, који има исту висину као и сам систем крила. Жрвањ се може покретати само на једну страну. Када би се крила отворила северу, окретача би се у супротном правцу. Услед величине и скоро квадратног облика, крила су јако осетљива и за најблажи ветар. Најсавршенија ветрењача овога типа је код Св. Јожефа изнад Словенске Бистрице (Пољанец). То је највећа ветрењача у читавом крају. Крила која се крећу водоравно, на висини су од 8 м. и слична су раније описаним. Састоје се из усправних дашчица, које се саме отварају и затварају према ветру, и то аутоматски, с обзиром на брзину ветра. Жрвањ, односно унутрашњост млина, тако је удешен, да овај тип ветрењаче меље сва жита заједно са пшеницом, и у стању је да меље не само за властиту потребу већ и за ујам.

Фот. 3. — Ветрењача из Долге Горе.

Код прлешког и шентмихелског типа окрећу се на разне стране, према грађи ветрењаче, само крила а местимично и кров. После рата и под утицајем Русије појавио се код нас *йокре-џан* тип ветрењача, који стручна литература назива холандским. Развио се без утицаја холандског типа и без утицаја разних североамеричких система, као модернизована долгорорска ветрењача. Карактеристика ове врсте ветрењача је што се не крећу само крила већ све заједно: кућица, жрвањ и крила. Оваква ветрењача (пример у Зимици-Шамперл) захтева да власник сам удеси крила према ветру а тиме и целу зграду. Супротно овоме имамо пример у Сподњој Хајдини (Скок) где су крила ветрењаче слична оним у прилогу (фот. 4). Код овога типа, на супротној страни од крила, налази се полука дугачка више метара и са лопатастим репом, који је сличан крилу долгорорске ветрењаче. Цела је зграда (кућица, жрвањ и крила) на јаком стубу, приближно 3 м. од земље, око кога реп окреће целу зграду према ветру. У зимошком примеру је цела полигона зграда на бетонској подлози. Модернизовани жрвањ је чврсто утврђен у средини овог темеља. По ивици је у облику круга изведена једна трачница, на којој се окреће цела зграда. Ову врсту ветрењача налазимо у Зимици, а затим, заједно са ветрењачама шентмихелског типа, на Дравском Пољу и у око-

ливи Хајдине. Становништву служи као и остале немодернизоване ветрењаче и врло је погодна за централно Дравско Поље где су стални ветрови.

Побољшањем конструкције и задржавањем старог облика дугоргорске ветрењаче с једне стране, а задржавањем старе конструкције и стављањем многих гвоздених делова с друге стране, створен је самосталан тип *модернизоване* ветрењаче (фот. 5.). Кућица је квадратног облика са странама од 3 м., висина је 2.5 м., а на врху је четворострани кров облика пирамиде, покривен дашчицама. Покретач крила је на висини од 8 м. Систем крила чини група од 18 дасака, од којих је свака дугачка 1.5 м, а шири крај има димензије од 25—28 см. Пренос снаге се врши гвозденим точковима и гвозденом осовином, док друга гвоздена осовина служи за кретање крила. При великим непогодама код тран-

Фот. 4. — Ветрењача из Зимице

Фот. 5. — Модернизована ветрењача.

смисије се употребљава кочница, а точак крила се уклања од стране с које дува ветар. Ако трансмисија није са кочницом, онда сам реп регулише точак са крилима. У крајевима са недозвољним и променљивим воденим стањем, ветрењаче олакшавају снабдевање брашном, и оне су, према томе, нередовни млинови у близини воде која тече кроз горичке долине. Снабдевање брашном помоћу ветрењача могуће је само тамо, где је животни стандард релативно низак. Месеца септембра наишо сам на кућу, у којој већ три седмице није било хлеба, и то због тога, што за то време није било погодног ветра. Снабдевање брашном помоћу ветрењача је, дакле, несигурно, као што је случај и са снабдевањем помоћу воденице. Разлог што су се и до данас одржале ветрењаче и воденице јесте, што сељак има жита само за своју неопходну потребу, и што

ујам, који би дао за млевење жита у млиновима на лајама, за њега значи губитак, који се тешко може надокнадити. „Ако мељем код куће“, вели сељак, „излазим на крај са житом; ако пак возим у млин на лајама, жита нестане већ у почетку друге половине године, у пролеће“.

Етнографски ветрењача није интересантна само као обележје покрајине, већ је пре свега интересантна због тога што је она дело најпрактичнијих и интуитивно најсамосталнијих становника. С друге стране она указује и на патријархално гледиште човека, који због географских прилика свога краја опортунистички тежи за аутархијом. Осим тога код усавршенијих типова види се не само оригиналност, већ и утицај људских кретања и модерне индустријске технике. И као што сељак физички регенерише варош, исто тако взрош оживљава и технички усавршава село. За ово нам је најбољи пример модернизовани тип ветрењаче. У опште, дакле, ветрењача представља самониклу грану материјалне културе сељака североисточне Словеније.

Фрањо Баш.

Résumé. — Die Hauptzentren, wo sich in Slovenien die Windmühlen (*mlini na veter*) befinden, sind Slovenske Gorice, Dravsko Polje und die Gegend von Boč. Die slowenische Windmühle besteht aus drei Teilen: der Mühlestein (*žrnjle*), die Flügel (*letance* oder *vetrnice*) und der Harnisch oder das Hauschen, in welchem der Mühlestein steht und das ihn vor Ungewitter schützt. Die Hauptbestandteile der Windmühle sind die Flügel und der Mühlestein. Auf Grund der Tatsache 1) dass die Hauptbestandteile die Flügel und der Mühlestein sind, 2) dass die Bauern beim Aufbau, Vervollkommnung und Reparatur der Windmühle die Ratsche (*klopotec*) sich zum Muster nehmen und 3) dass der Bauer, der niemals eine Windmühle gesehen, doch aber die Ratsche (*klopotec*) gekannt hat, dieselbe (die Windmühle) nach dem Muster der letzteren gebaut hat, kommt der Verfasser zum Schlusse dass die Ratsche (*klopotec*) alter ist als die Windmühle und dass diese nach dem Muster der ersten entstand. Der Verfasser unterscheidet fünf Typen slowenischer Windmühlen: der älteste *prlekische* (Fot. 1.), der *st. michaelische* (nach der Entstehung und Entwicklung der jüngste, dagegen aber nach der Form der Flügel der ähnlichste zur Ratsche — Fot. 2.), der *dolgorische*, dessen Charakteristik das horizontale Umdrehen der Flügel ist (Fot. 3.), der *bewegliche* — wo sich das Hauschen, die Flügel und der Mühlestein zusammen umdrehen (Fot. 4.) und der *modernisierte* (Fot. 5.).

МУШКА НОШЊА У БЕОГРАДСКОЈ ПОСАВИНИ¹⁾

Старао сам се да утврдим постанак и развој мушке ношње у Београдској Посавини. Ради тога пропутовао сам готово сва села у Посавини и распитивао старије људе и жене, а нарочито оне старије од 80 година. Сви подаци и разматрања резултат су мојих личних и спитивања. Према томе како се ношња мењала рад је подељен у четири дела. У првом делу се говори о ношњи до педесетих година 19. века, у другом од педесетих до осамдесетих година 19. века, у трећем од осамдесетих година до Светског Рата и у четвртм о данашњој ношњи.

Београдска се Посавина простире, као огромно платно, од Београда до реке Колубаре, а благо је нагнута према Сави. Граница између посавске и подунавске ношње иде од села Жаркова, код Београда, у правцу Авале, захватајући села: Жарково, Кумодраж, пола Белог Потока и Зуце, а изузимајући села Бањицу, Јајинце и Раковицу. Од Авале граница иде између шумадиске и посавске ношње развођем Топчидерске Реке и Врчинског Потока до границе села Раље и Рипња. Даље иде, у главном, развођем између река Раље и Бељанице, затим границом између села Барајева и Баћевца, а одатле према реци Колубари, захватајући села: Божидаревац, Борак и Шиљаковац. Између ваљевско-колубарске и посавске ношње граница иде правцем иза села Вранића и Барича у Саву. Ово би била и најјаснија граница Београдске Посавине према Подунављу, Шумадији и Ваљевској Посавини. Према Шумадији наведене границе нису данас јасне у етничком смислу, пошто је ту становништво у тесној вези, а Шумадија као већа етничка целина намеће своје особине Посавини. Границе Посавине су одређене према ношњи, поглавито женској, пошто се она јасно разликује од ношњи суседних области. Појам Посавина у етничком смилу је познат код суседних етничких области, као и у самој Посавини. Етнички појам *Посавина* слаже се у главном са распрострањањем ношње, док се географски не слаже и то у изворном делу реке Бељанице и код Авале, јер села Зуце и Бели Поток припадају сливу Дунава.

¹⁾ Ово је део студије о ношњи у Београдској Посавини.

Шумадинци и становници брдских крајева Посавине називају становништво у сливу Топчидерске Реке, као и оне поред Саве, у близини Београда, *Доњоселци*. Посавци, од Умке до Београда, називају сељаке у околини Београда, који су у сливу Дунава, *Дојноселци* и *Дојничани*. За Посавину од Умке до Београда је познат назив *Београчићи*. Али назив Београчићи протежу Шумадинци и њихови суседи на сва села око Београда, у сливу Дунава и Саве. Назив „Пилићари“ се односи на све оне који „пиљаре“ — тргују намирницама свакодневно с Београдом, а он је у неколико и подруглив назив. Пилићарски начин занимања не сматрају њихови суседи домаћинским, па се многи вајкају да даду девојку Пилићарима, да се не би мучила, пошто продаду све што ваља.

Доњоселци у сливу Топчидерске Реке издавају се по неким душевним и језичним особинама од осталих Посаваца. Они се приближују Моравцима и Тимочанима, а Посавци према Шумадији Шумадинцима, а они према Колубари Ваљевцима.

Познато је да је становништво у Посавини већином досељено као и да старог становништва има мало.¹⁾ Међутим је тешко утврдити да ли посавска ношња припада најстаријем становништву Посавине или су је донели досељеници. Мушка се ношња доста подудара с ношњама у суседним областима, али се женска знатно разликује од ношњи суседних области. Поред тога из литературе, као и личних истраживања, није нам познато да постоји таква женска ношња у неком другом крају наше домовине. Према томе би се могло рећи, да се женска ношња, која најјаче карактерише Посавину, развила самостално.

I. Ношња до педесетих година 19. века.

А) *Леиће сџајаће одело*. — Празнично, или свечано одело се зове обично *сџајаће*, а ређе *доглавно*. Старији људи су носили дуге косе, сплетене у једну или две „кике“, које су падале обично низ леђа. Понеки су косу скупљали са свих страна на врх главе и покривали је капом. Млађи људи су потсецали косу која је падала на рамена и звала се „перчин“, а неки су извлачили праменове косе поврх ушију ка јагодицама, па је засецали у ћубице. Тако удешена коса се називала „зулуви“. Коса се мазала обично свињском машћу или маслом, а чешљала се чешљем од дрвета или кости, који је купован у градовима. Старије људе су чешљале (и кике им сплетале) обично снахе или одрасле девојке. Мушкарци су се обично у недељи једанпут највише двапут чешљали.

Према казивању најстаријих људи, у Посавини је најстарија мушка капа „вес“. Неки старци фес називају „капа“. Биле су две врсте фесова, плитки и дубоки; и један и други су били доста широки, повисоки и са равним дном. На фесу је била велика модра или црна „кићанка“, која је падала низ леђа, или преко рамена на прса, а досезала је до

¹⁾ Р. Николић. Околина Београда („Насеља“ књ. II).

средине леђа или прса. Кићанке су биле од свиле или памука, према имућству и жељи појединца. Кад се момак ухвати у коло и заигра, кићанка му се ширила и летела тамо амо око главе; то је био највећи украс и понос за момка. Фес сматрају и данас стари људи као неку „свету капу“, јер се до пре 20—30 година морао сваки мушкарац сахранити у њему. За оне, који нису имали фес, купован је, иако га до тада нису носили. Са потискивањем феса долази и отсецање дуге косе. После педесетих година 19. века фесови су били права реткост као и дуга коса.

Међу најглавније и највидније делове мушког одела спадала је кошуља. Она је покривала тело од врата до изнад колена. Рукави су били доста широки и дугачки до шаке. Кошуља је била доста широка и у пасу набрана, није имала колир, него обичан *поруџ* место њега. Низ прса је била расечена до близу појаса, са поруђеним ивицама. Под вратом се кошуља закопчавала *зайећљачем на замку*, који се састојао из дваalebела конца, привезана за ивице поруба. Кошуље су радиле жене од домаћег „кудељног платна“; такве су кошуље називане *кудељаре* или *кудељне кушуље*. Кудељно платно је било доста дебело и врло јако. То сведочи и казивање старијих људи: „Често се дешавало да момцима, прескачући високу ограду, кошуља загне за врх коца. Том приликом они су остајали висећи на плоту, јер се кошуља није поцепала“.

Доњи део тела, од паса до чланака, покривају *гаће* од кудељног домаћег платна, које су жене саме кројиле и шиле; оне су биле доста широке и без икаквих украса, са широким ногавицама и туром између њих. Везивале су се гатњиком исплетеним од вуне, који је протурен кроз *венац*, око паса, и то увек испод кошуље, тако да су се гаће виделе од колена до чланака.

Дорамак је аџетак од мрког или сигавог домаћег сукна, без рукава, спреда овално исечен тако, да се виде цела прса; досеже до појаса и облачи се поврх кошуље. Дорамак је опточен око отвора за руке, око врата и низ прса са два црна и доста дебела вунена гајтана. За дорамак постоје и ови називи: *гуњић дорамак*, *дорамењак*, *гуњић* и *обушак*. Име обушак се односи и на друге мушке и женске аџетке, као на кожух без рукава и на сличне аџетке од платна.

Најстарији је појас ткан од беле вуне, па се бојио у броћу, који даје црвену боју. Појас се завршавао на крајевима подугачким ресама, на којима су стајале „буће“ (ките), величине обичног лешника. Појас је био дугачак од три до четири метра, а широк преко 20 см; опасивао се поврх кошуље раширен и доста утегнут, те је око њега била кошуља набрана. Појас се назива најчешће „каница“, а ређе *појас*. Поврх каница опасивали су старији људи тешке и широке кожне *силаве*, који су се звали још *силај* и *колан*. У силав се носило оружје, нож, дуванска кеса, кресиво, машице за ватру и готово све оно што се данас носи у џеповима. Силав је по народном тврђењу потребан, јер штити врло

осетљив трбух од хладноће и од случајног или хогимичног удара. Вероватно из тих разлога носили су се готово свуда у нашем народу велики и тешки појасеви.

Много чешће, или редовно, носио се поврх канице бели „пешкир“ дугачак око један метар, са дугачким ресама на крајевима, које су се завршавале округластим бућама. („бућке“). Ресе са бућама извлачиле су се на леву страну и висиле низ бедро. Кад се играло, буће су се лепршале на све стране и тим су се поносили момци. У близини крајева пешкира биле су „кљечане“ уткане шаре, које су се звале *замей*. Између замета и реса пешкира пришивене су парице и разне шљокице. Исте пешкире са бућама, заметом шљокицама и парама, чији су крајеви падали низ леђа и прса, многи су носили око врата. По неки су их стављали на десно раме, па их презлачили преко прсију и леђа, а везивали их на појасу доле.

Обућа. — *Чараје* су биле од наизменично плетеног црног и црвеног плетива. Оне су дохватале преко гаћа до колена и завршавале су се дебелим *јойлешом*. Везиване су испод колена *јодвезама* исплетеним од разнобојних вунених конаца, а завршавале су се бућама сличним оним на појасу и пешкиру. Буће су служиле као накит и падале су низ чарапе и то са спољне стране ногу.

Називице су се носиле поврхчарапа, и покривале су стопалу од врха прстију до близу чланака. Оне су плетене од неколико врста разнобојних плетива. Поврх ноге, између чланака, називице су биле извезене разнобојном вуном.

Једини су опанци у овом крају били од пресне свињске коже, а ређе од говеђе. Опанке су правили увек мушкарци, за себе и за жене, и то најчешће чобани. Опанци су прављени подебљом „*ојушом*“ од исте коже, од које су и опанци. Опанци се у врху шашију тако, да се направи повелики врх, који се зове *шиљак*, па су опанци називани „*шиљкаши*“. Опута се провуче ивицом око целог опанка, па се протури преко лесице по неколико опута унакрст. На опанке су се навезивале дебеле *врџце* од тежине или *узице* од козине, па су се омотавале око ноге поврх чланака. Израз за израду оваких опанка био је *сашишти* или *наојушти*. Слични се опанци носе и данас у Поморављу, Источној Србији и Јужној Србији, само су им врхови мањи.

Б) *Свакидашње летње одело.* — Свакидашње летње или зимско одело се зове *ношаће*. Мале разлике постоје између ношаћег летњег и стајаћег одела. По облику не постоје разлике, већ само у начину украшавања и лепоти израде. Свакидашње одело је обично изношено и крпљено стајаће. У радним данима се нису носили пешкири око паса ни око врата, а силав се носио и при раду, јер се држало, да је здравије и много лакше радити, кад је човек добро опасан.

В) *Стајаће зимско одело.* — Ово одело је као летње, само се неколико аљетака облаче више зими него лети.

Коса и капа су као и код летње празничке ношње, само се зими замотавала глава црвеним пешкиром, од кудеље. Стари људи причају,

да се и зими носила дуга кошуља као и лети, само је била од дебљег платна. Неки памте, а други тврде по причању старијих, да су мушкарци о Божићу, Св. Сави и осталим зимским празницима долазили манастиру Раковици и другим црквама у Посавини у дугим кошуљама и гаћама од кудеље. Старци причају, да су људи из Шумадије пролазили кроз њихова села за Београд, по највећим хладноћама, обучени у кудељне гаће и кошуље. У Жаркову су ми причали да су они, који нису носили дугачку кошуљу у свечаним приликама (лети или зими), сматрани сиромасима, и о њима се говорало са сажаљењем: „Сиромах, ни кошуље нема, него носи чакшире“. Према томе чакшире су морале бити просте и само за сиромашније.

Не може се утврдити тачно, кад су се почеле носити чакшире¹⁾, али свакако то није било давно. Да ли су чакшире донете из вароши, или из неке суседне области, не можемо ни то утврдити, али према свему изгледа, да су донете из вароши. По казивању старих људи, у Шумадији, Колубари, Ваљевској Посавини, Подунављу и околини Пожаревца дуже се одржала кошуља као зимска хаљина, него у Посавини. Лука Ђурић, председник сибничке општине, дошао је у Београд, после Ивањданског атентата на краља Милана, у дугој кошуљи, без чакшира, да и он као и многи други изрази радост краљу за срећно спасење. Тадашњи окружни начелник из Београда приморао га је, да купи чакшире, јер му није дао да изађе пред краља у дугој кошуљи. Кад се Ђурић вратио с чакширама у село, његови су се сељаци чудили, одакле на Ђурићу чакшире, кад их није носио никад, па ни зими. Природно је, да су чакшире, које су дале човеку други изглед, биле у почетку одвратне, поред дугачке и као снег беле кошуље. Да су чакшире донете са стране у Посавину, преко вароши или мајстора, сведочи донекле и сама турска реч чакшире. Људи су раније лакше могли провезти зиму без чакшира него данас, јер су зиме биле, по казивању старца, топлије, пошто су њихова села у потоцима и долинама била обрасла густом шумом. Осим тога, прилике су биле такве, да су људи врло мало путовали, па нису били толико изложени природним непогодама.

У прилог оваквог облачења иде и то што су сви одрасли мушкарци носили зими на уд *накурњак*, исплетен од вуне. Везивао се око паса са две узице. Њега је доносила млада младожења, а обично су га плеле мајке за своје синове. Ово је била обична ствар и није изгледала смешна, као што би се могла данас протумачити. О њему постоји прича (данас доста шаљива) како је син питао мајку за поменути аљетак, а она му није знала казати где је него му је рекла, да узме бабов.

Појас и начин опасивања је као и под А.

¹⁾ Г. Костовић, абаџија из Београда, испричао нам је причу о постанку чакшира: Неки сељак донесе сукуно код терзије да му скроји чакшире, али ни један ни други нису знали шта су то чакшире. Сељак је показивао терзији шта треба да направи: око чланака узано, а на горе, *чак-шире* (све шире), а око паса *чак-шире* (најшире). Тако су вели постале чакшире и добиле данашње име..

Гуњ је био од белог или сивавог сукна, с *јакирицом* (капуљачом) на врату за покривање главе; дохватао је до близу колена, спреда је био отворен, а рукави су били пошироки и дугачки до шаке. Свуда около и око отвора на рукавима и на јакирици био је опточен црним вуненим гајтанима. На врху јакирице је била повелика кита од вунених конаца.

„*Црвена кабаница*“ је била свечана зимска хаљина, а прављена је од домаћег белог сукна, па је бојена у броћу. Дугачка је била до колена, а имала је широке рукаве, који су досезали до шаке. На врату је била јакирица као и код гуња. Опточела је гајтаном као и гуњ, само мање. Црвене кабанице и гуњеве су правиле жене, а ређе сеоски мајстори, којих је било веома мало.

Понеки људи, који су путовали у градове, а били су имућни и хтели да се истакну и оделом, куповали су у градовима *џемедан*, *гуњ крџалинац* и *чакшире* од мрке или плавотамне чохе.

Џемедан је био обично без рукава и дохватао је до испод појаса, а био је низ прса расечен, и закопчавао се средином груди златним или свиленим петљама и дугмадима. Око врата је имао повисок колир, који се закопчавао спреда двема копчама. Облачио се поврх кошуље, а око врата, низ прса и по колиру је био украшен златним или свиленим гајтанима.

Поврх џемедана се носио гуњ крџалинац. Он је имао широке, дугачке рукаве, који су се завртали за шаком. Поврнути део рукава био је постављен црвеном чохом. То је био украс и понос засукати рукаве, да се види црвена постава. Гуњ је био спреда отворен толико, да су се виделе целе груди, а обадве су предње поле, од рамена ка појасу, биле кружно исечене. Гуњ је био дугачак до испод појаса, а појас је ишао испод њега, поврх џемедана. Око врата, рукава и низ прса био је украшен златним или свиленим гајтанима. По причању старијих људи, најчешће су се џемедан и гуњ крџалинац носили са дугом кошуљом, а ређе уз чакшире. Ова два аљетка одговарају оним, који се виде на сликама многих војвода из Првог и Другог Устанка у Србији. Џемедан и гуњ крџалинац су служили као саставни делови зимског и летњег свечаног одела. У почетку друге половине 19. века правило се гуњ од сукна по угледу на крџалинац, па се и он звао *гуњ крџалинац*.

О чакширама, које смо поменули као просте, не зна се ништа више него што смо рекли, али се зна за чакшире, које су дошле из вароши. Оне су биле веома ретке и носили су их они, који су имали највише додира са варошима. Чакшире су имале широк *џур* између ногавица, па су се звале „потураче“. Како су биле доста широке и на гатњик око паса набране, звале су се и „набранице“. На предњој страни, испод појаса, са леве и десне стране, имале су чакшире два усправна отвора, звани „ркмаче“. Ти прорези су служили да се чакшире у пасу могу раширити при облачењу, а и као украсне шаре, пошто су биле опточене гајтаном. Око чланака су имале гајтанима украшене *пачалуке*. Гатњик за чакшире је била куповна трака и звала се *учкур*. По угледу

на ове чакшире прављене су доцније сукнене и звале су се такође потураче и набранице.

За зимску стајаћу обућу вреди све оно што смо рекли за летњу, само што су се поврх чарапа носили „завијачи“, или како су их неки звали *обојци*. Завијачи су два правоугаона комада сукна, често са разним шарама, који се увију око прстију на ногама, затим око стопале и ноге до колена. Испод колена су завијачи везивани подвезама, широким око два сантиметра, а дугим толико, да се два до три пута омотају око ноге. Оне су ткане од разнобојних упредених конаца, и на њима се истичу највише беле црвене и модре пруге. Подвезе су се завршавале бућама, које су висиле са стране низ завијаче.

Г) *Зимско свакидашње одело*. — Оно је као и стајаће зимско, само што је простије урађено, или је изношено стајаће служило као свакидашње. У свакидашње зимско одело спада *кожсу* („кожун“) без рукава („обушак“) и кожух с рукавима. Кожухе су правили обично чобани од овчијих кожа које су сами штавили, или су их онако пресне кројили. Кожух обушак је ношен испод гуња до кошуље, а кожух с рукавима се често носио и место гуња. Као права зимска свакидашња хаљина је била *кабаница*, од белог домаћег сукна, а ређе од *враног*. Она је била доста широка, а дугачка до чланка и са дугачким и широким рукавима. Неке су кабанице без рукава и без отвора за рукаве. Такве се кабанице ставе на рамена, а на прсима се завежу са два гајтана. На врату су имале јакирицу за покривање главе. Понеке су биле украшене црним гајтанима око врата и низ предње поле и око јакирице. Закопчавале су се на грудима „шепуткама“ — направљеним петљама од гајтана или дебљег конаца.

II Ношња од педесетих до осамдесетих година 19. века.

Лейње и зимско стајаће одело. — До педесетих година прошлог века очувала се ношња о којој смо говорили као о најстаријој. После тог времена запажају се промене у ношњи. Између педесетих и осамдесетих година 19. века формирала се ношња, која се знатно разликује од оне, коју смо описали.

Коса се кратко шишала, само се остављата над челом подужа хуба, звана „*кркмета*“. Неки су кркмета намазана машћу враћали уз главу, а неки су извлачили праменове косе из кркмета над челом и *коврцали* их онако масне. Понеки су чак топлим гвожђем правили те коврце. Сплетену косу у кике носили су само неки старци, за чију се косу причало у целој Посавини. Јаков Аџија из Рушња умро је око 1860. године са киком, а Ђура Спасеновић из Жаркова је умро око 1890. године са сплетеном киком. За читавих 30 година Ђура је био једини и последњи старац са дугом косом. Сви старији људи од 60 година причају, да су њихови оцеви и дедови носили дуге косе. Зашто су се почеле носити кратке косе сигурно има више разлога, али

су два главна. Прво што дуга коса није нимало практична, а друго, што је настало време, кад дугачка коса није служила као украс, него напротив као нешто што човека понижива.

Брада се бријала као и раније, али се врат „подбријавао“ врхом, од уха до уха. Бркови су још чувани као најлепши људски украс и одлика. Мушкарци су шишали и бријали један другог пред празнике. Зато су куповали у варошима „бријачице“ и „маказе“. Тај су посао вршили млађи људи који су имали зато извесне вештине.

У ово су време још понеки старци носили фес а остали шубаре. По казивању најстаријих људи шубара се почела носити тек око 1860. године. Њих су правили сеоски „кожуари“, пошто су почели у то време да раде по селима. Сељаци су обично доносили јагњеће коже кожуарима, и само су плаћали израду шубаре. Понеки су куповали шубаре и у Београду. У време кад се јавља шубара, почели су се носити сламни *шешири*, а плели су их обично мушкарци. Они су били боје сламе, са повисоким дном и узаним ободом (стрехом). Сличних куповних шешира има и данас у Посавини и Шумадији¹⁾. Шајчкача се јавља од кад се почела служити војска и тешко је народ усвајао. Као најновија и најређа капа је био шешир од „филца“, купован у варошима. Он је био доста мали, црн или зеленкасто-тамне боје. Свака од поменутих капа се носила обично на врх главе и изнад чела, да би се видела кркета.

Кошуља је задржала стари облик, али је ипак у неколико измењена. Она је од тањег платна и звала се *сада кошуља*. Тим именом се називала што је основа у платну од лана („ћетен“) а потка од памука. Кошуља је имала поширок колир на коме су били за закопчавање кука (*мужјак*) и петља (*женка*). Мужјак и женка су се звали *којче*. Кошуље су биле везене код млађих мушкараца по прсима, око врата и на скутовима поврх колена. Шаре на скутовима су се звале такође *скући*. Кошуље су кројиле, шиле и везле жене, као што су и платно ткале за њих.

Гаће су остале готово непромењене и правиле су их жене од платна од кога и кошуље, само је било мало грубље.

Дормак је измењен у толико, што га праве сеоске терзије, па је лепше скројен и сашивен.

У ово време је постао гуњ, који је по облику у главном једнак данашњем, а био је с једним или два гајтана украшен. Дугмади није имао, него се везивао са стране гајтанима. Он се облачио поврх кошуље и стављао се у чакшире.

Кожух је био доста ретка хаљина, без рукава, сасвим бео и без икаквих украса. Њега су почели правити сеоски кожуари кад и шубару, а у варошима су ретко куповани. Он је био права зимска хаљина са рукавима или без њих, а закопчавао се као и гуњ, обично са опутом.

У ово су време били ретки они с дугом кошуљом и гаћама, пошто

¹⁾ У Моштаници још и данас плету шешире (за време жетве) од пшеничне сламе.

су почели сви одрасли мушкарци, који нису носили чакшире набранице, да облаче доста просте чакшире, уже од набраница, нарочито у туру. Оне су биле од танког, белог или сигавог сукна, а везане су вуненим гатњиком. На њима није било пачалука. У то време имали су чакшире набранице само они, који су се „лепо носили“, као и бољи домаћин, а оне простије носили су сви. Чакшире су правили сеоске терзије, и они их изгледа први унесе у Посавину, пошто се око педесетих година 19. века знало врло мало за чакшире. У то време долазе и абаџије у села, да израђују сукнена одела.

Појас се опасује по гуњу и чакширама. Од седамдесетих до осамдесетих година почињу понеки мушкарци да носе канице, са уздужним разнобојним пругама. Колан је изобичајен, а црвени појас је све ређи.

Место дорамка и гуња многи су носили *ђуду-ђударују-ђудницу* са рукавима до шаке, која је дохватала до испод појаса. На грудима се преклапала тако, да је затварала цела прса. Испод врата је била кружно исечена. Њу су правиле варошке абаџије од мрког дебелог платна са уздужним, белим, модрим и зеленим пругама. Изнутра је била постављена памуком и белим платном и лепо испрошивана. Ђуда је могла бити и без рукава, па су је звали *обушач* и носила се место кожуха.

Анџерија је прављена у Београду, као и *ђуда*, само није постављена памуком, него белим платном; она је прављена од сиво-мрког платна са разним пругама. Антерија је била са рукавима, а носила се ипод гуња.

Тек око 1860. године почеле су се носити доколенице (*шозлуци*, *дизлуци* и *дозлуци*). Стари људи памте кад их није било уопште. Милоје Баковић из Рипња, старац од 80 година, прича да је видео прве доколенице на Алекси Терзи, који се доселио у то време из Далмације. Он је први, каже старац, почео правити доколенице за сељаке у Рипњу. Ово су потврдили и други старији људи у осталим селима у Посавини. Доколенице су се носиле само лети, поврх гаћа, од чланака до колена. Оне су прављене од мрког или белог домаћег сукна. Неке су доколенице биле продужене, над лешицом од ноге, у облику капка и тај продужени део се звао *пачалук*. Оне су биле украшене црним вуненим или свиленим гајтанима, особито око пачалука. Доколенице су се закопчавале копчама, од чланака ка колену. Испод колена су подвезиване подвезама о којима смо раније говорили. За све време су доколенице правиле сеоске терзије, као и остале делове сукненог одела.

Обућа. — Чарапе су биле обично црне, а ређе беле. Оне су дохватале до средине ноге, испод колена, а подвезиване су узицама. На прстима, поврх чарапа су се носиле назувице, исплетене од разнобојног плетива, а спреда извезене. Испод колена поврх чакшира носиле су се познате подвезе с китама. Од како су се јавиле доколенице, носе се краће чарапе, а завијачи су врло ретки. У ово се време праве бољи опанци него раније. Многи домаћини су носили домаће говеђе коже опанчарима („чаругџијама“) у Београд, да им праве опанке за целу

породицу. Те су коже мало штављене, па су и опанци били мало бољи од домаћих, који су прављени од пресне говеђе или свињске коже. Многи су куповали *црвене опанке*, које су правили такође опанчари у Београду. Они су били слични данашњим, само слабијег квалитета; врхови су били мањи, а опута тања. Место некадашњих узица, или врпца, омотавају се око ноге каишеви, од беле коже. Понеки су носили кратке, црне *ципеле*, с кајишићем испред ноге. После су усвојене дубоке ципеле, на *власици*, зване *штивлеи*. И једне и друге ципеле су веома мало употребљаване.

Довде смо описали летње и зимско стајаће одело, пошто је мала разлика између једног и другог. Лети су понеки носили дуге кошуље, док су други имали широке или мало уже чакшире. Поврх кошуље се облачио дорамак или антерија, а на рамену или преко руке се носио гуњ или ђуда. Начин опасивања је исти лети и зими. Бели пешкир, који се носио раније око паса или врата, у ово се време сасвим изгубио. Чарапе су се носиле преко чакшира, а никад доколенице.

Зимска свечана ношња је само мало топлија од летње. Кад је било хладно, глава се завијала од ушију на горе белим пешкиром који је на крајевима био везен. Зими су се носили редовно гуњ или ђуда и чакшире, а испод гуња антерија или кожух. Преко гуња се облачио дорамак. У ово се време изобичавају завијачи. Црвене кабанице су биле веома ретке, а беле су замењене сигавим или мрким. Остало је одело исто

Свакидашње летње одело је дугачка кошуља, гаће, дорамак, појас и доколенице. Од обуће само опанци и чарапе. Све оно што смо изнели за зимско свечано одело вреди и за зимско свакидашње, само је оно изношено стајаће или ново простије израђено. Било је људи који су целе зиме носили кудељне гаће и кошуље, али су они били ретки и често су служили за потсмех.

III Ношња од осамдесетих година 19. века до Светског Рата.

После проширења Србије 1878. године, па до пред Светски Рат, формирала се ношња, која се знатно разликовала од оне из педесетих до осамдесетих година 19. века. Раније су били гуњ и дорамак сиромашни везом, а данас су и сувише утрпани, док је у овом времену нађена златна средина. Поред тога је вез био у складу са сукном и чохом и није било дречећих и упадљивих боја.

Коса се шишала кратко, само су млађи људи, нарочито они од 20—30 година, остављали над челом подужу косу као и раније, која се сада зове „шишке“. Брзду су бријали као и раније, а најчешће уочи празника, или кад се иде на вашаре. Бркове су неговали као и раније.

Права празничка капа је шубара, што су је правили сеоски кожуари, или је мало лепша купована у Београду. У ово време почиње да се носи шајкача као део народне ношње, пошто су је многи ратници упо-

требљавали и видели у ратовима од 1876—78 године и 1885 као војничку капу и на њу се навикли. Сламни и филцани шешири се купују али доста ретко.

Кошуља је од домаћег платна као и пре, само је тање и лепше урађено; знатно је тешња, а дугачка је до изнад колена. Рукави иза шаке имају *зайонке* (колире) са по два дугмета. У почетку кошуља има прости узани колир око врата, а доцније је уобичајен онај у облику крагне и закопчава се са два дугмета. Прорез на грудима спушта се готово до појаса, а испод њега је пришивен у водоравном правцу узани комадић платна, звани *пасац*. Од пасца до колира на врату пришивена су два комада платна са обе стране грудног отвора и зову се „*ђоруби*“. Са обе стране поруба прса су „*намрскана*“ (набрана) тако, да је платно од кошуље увијено, од колира до пасца, степеничasto, у више бора. Око набора и поруба су извезени цветићи и гранчице. Тако израђена прса зову се „*вормета*“ (Vorhemd). Вормета су првобитно била само извезене груди кошуље, која су се стављала преко кошуље на прсима, па се доцније то име пренело на извезена и набрана прса која чине део кошуље. Вормета су се везивала око врата, са две узице од платна, а на грудима су се закопчавала иглама или су зашивана концем. Кошуља је била везена, поред веза на прсима, још и по колиру и на запонкама иза шаке. Најобичније су шаре цветићи и гранчице. Везло се разнобојним памуком, златом и свилом. Вормета су била често украшена округлим, сјајним, шљокицама. Везене су кошуље носили сви мушкарци до тридесетих година. Кошуља се састоји из *сџана* (платно које покрива груди и леђа), *рукава*, *скуџа* (део кошуље од паса па доле) и четири *клина* (по два испод оба пазуха). Клинови су под пазухом ужи, а у дну шири, те је и кошуља око трупа ужа, а око ногу шири. На раменима, од колира на врату до рукава, пришивају се два правоугаона комада платна и зову се *рамењаче* или *ђорамње*. Под именом „*недра*“ подразумева се отвор кошуље на грудима. Кошуље су до пред Светски Рат шиле саме жене на рукама.

Гаће су од платна од кога и кошуља, а измениле су се у толико, што су уже и краће него оне из ранијих година.

Поврх кошуље се носио гуњ. Он се састоји из *леђа* (сукно које покрива леђа), *пјешева* (две предње поле), *рукава*, *колира* (*јака*) и четири стризе, зване *колџуци*, које се ушивају по две између првих пола и леђа. Гуњ дохвата до испод појаса, а његови рукави до шаке. Десна пола се стави преко кошуље, а поврх ове се навуче лева, преко целих прсију и закопча се на десном рамену и још на једно или два места ниже. На рамену се закопчава „*пјешљом*“ од гајтана која се зове још „*илиг*“, а испод пазуха завезивао се гајтанима. Обе су поле засечене испод врата и ти засеци се зову *ојме*. Иза врата се стави понизак колир који дохвата до леве и десне ојме. Око врата, врхом колира и ивицом првих пола, стави се у усврдњеном облику црн гајтан, звани *бурма*. На левој поли,

почевши од њеног дна, до краја леве ојме, пришије се пет до шест гајтана најмање, а одатле око врата и ивицом десне поле гајтана је мање за једну трећину, пошто се та пола покрива левом. Дном гуња су два до четири гајтана. Сви гајтани око гуња зову се *ојшока*. Рубом где је пришивен колир, дође онолико гајтана колико их је у врху колира. Од места где се колир везује за ојме, спуштају се низ обе прве поле, у правцу појаса, траке од гајтана звани *дикиши*, са онолико гајтана колико их је обично у оптоци. Средином левог дикиша иде набор усукан од два подебела гајтана и зове се „*крме*“. На левој поли, а врло ретко на десној, између дикиша и оптоке, стави се у водоравном положају шара, која се зове „*ћреко*“ или „*ћреко ћесме*“ или просто „*ћесме*“. Шара преко може бити простија и сложенија. Најпростија је ако има средином гајтан звани *крме*, а са једне и друге стране по 4—5 тањих гајтана. Сложенија је на гуњевима са више „*израде*“ („арча“) и може да има по три *крме* и 15—20 гајтана између њих. Оптока, дикиш и *ћреко* уоквирују се са спољних страна гајтаном — *бурма*. Рукави су расечени од малог прста ка лактовима 12—15 см. и закопчавају се са 2—6 копча. Прорези на рукавима се зову *лампаџи* или *кашалџи*. Неки зову кашалук ону страну рукава што се увлачи унутра испод горње, а други зову *мушки кашалук* ону страну, на којој су куке, а *женски кашалук* ону са петљама. Цео отвор рукава са лампаџама опточен је са два гајтана, а иза шаке са онолико гајтана, колико их је у оптоци. Гуњ има на појасу према куковима два *ојшора* да би био шири у појасу. Од прореза на рукавима иде гајтан шавом низ цео рукав, па испод пазуха рубом до отвора на појасу. Гуњ је везен све до краја 19. века само црним гајтаном, а тада се почело, за млађе, да везе гајтаном црвенкасте боје и то само шаре у облику цветића и гранчица, на рукавима иза шаке и на прсима око шаре преко. Око 1850. године било је гуњева са отвореним прсима, док у ово време сви имају затворене прси. Поле које се преклапају на прсима биле су постављене чохом, а тако и рукави иза шаке. Рукави су се увек завртали тако, да се види црвена чоха. У ово се време јавља и чохани гуњ, сасвим једнак сукненом, само је имао више веза и звао се *анђерија*. Сукнени и чохани гуњеви су се стављали, до деведесетих година прошлог века, у чакшире, испод појаса. Од тог доба па до пред Светски Рат све више се носи гуњ поврх појаса и чакшира, тако да од 1900. до 1912. године само је понеки старац носио гуњ по старом начину. На средини прсију, између пазуха и левог дикиша је џеп срцастог облика, направљен од тканине од које и гуњ, а опточен је и украшен гајтанима.

Доромак је као и онај што је већ описан, само је много више везен и у ово време се почео правити од шајка и плаве чохе. Доромак од шајка је задржао име као да је од сукна, а онај од чохе се назива „*вермен*“, а ређе „*јелек*“. Доромак се састоји из „*арка*“ (леђа), „*ћешева*“ и „*јак*“. Свуда окол, и, око отвора за рукаве, опточен је гајтанима, који се као и код гуња зову оптока. Колико се стави гајтана у оптоци,

толико се рачуна „каџа“. Са обе стране оптоке је гајтан — бурма. Јаку чине гајтани од оптоке и низ гајтана испод њега. Јака је нижа него код гуња и стоји готово водоравно на раменима и леђима. Поред јаке, на леђима је гајтан врло искривудан и зове се „мосџре“. Оптока се састоји обично од 6—10 ката (гајтана) и две бурме с крајева. До оптоке на прсима је „игретија“ (гајтани 6—8 ката), а може бити и дупла игретија, са крмом у средини и са по 6 гајтана са стране. У Крушевцу и Чачку игретија се зове *џоке*. До игретије је гајтан са многим кривинама, сличан речним меандрима и зове се *џујке*, између оптоке и игретија је увек гајтан крме. Неки називају цео вез на пешевима сем оптоке „ишлеме“. Гајтани широки као оптока, што иду од колира преко рамена до рукава зову се *олмузи* или *нарамнице*. Низ леђа иду, од рамена ка средини појаса, две траке од гајтана, које се зову *велики дикиши*, а од пазуха се спуштају ка појасу две траке, зване *мали дикиши*. У дикишима има онолико гајтана колико и у оптоци. Између малих и великих дикиша су две шаре, у облику слова *М* и зову се *џиризи*, а тако се зове и простор између леђа и предњих пола. За тиризе постоје још и ова имена: *мислеша*, *мулија* и *казјаџи*. Од великог до малог дикиша је шара *велико преко* и у свему је једнака оној на гуњу. Изнад великог преко је шара *мало преко* и нема средином крме (гајтан). На сред леђа су две шаре, једна при врху, а друга при дну, од гајтана званог бурма и зову се „*џекерлуци* или *џекелуци*“, — зато што су од гајтана (грана текелук). Ове се гране састоје од паралелних кружића, звани „*џројке*“ (три кружића), „*двојке*“ (два кружића паралелна првим) и „*завришки*“ (три гроздасте гранчице). Овакве су шаре понекад и на гуњу, са обе стране шаре преко. Гајтани од оптоке се савијају на угловима предњих пола, на појасу, под правим углом, а у шари званој тиризи у облику латинског слова *V* и на тај начин направљена шара се зове *сиврија*. Доромак је постављен по првим полама црвеном чохом или црвеним платном. На левој поли, са унутрашње стране, налази се доста дубок џеп.

Око ђеведесетих година прошлог века почели су неки млађи људи да носе доромак, звани „*џрекрсијач*“. Он је био такође без рукава, а дохватио је до испод појаса. Предње поле су се преклапале као и на гуњу, само су на грудима, од врата до ложичице, биле кружно исечене. Он је украшаван слично дорوماку, а прављен је обично од шајка. Доромак прекрстач се није дуго очувао, јер није усвојен као практичан, а ни као лепа хаљина, па је изобичајен.

Кожух је био све до око ¹⁸⁵⁰десетих година прошлог века природне беле боје, па после жућкасте, а тек од тог времена почели су се носити *везени кожуси*. Прво су украшавани гранчицама црвене боје, које су изцртаване на нарочитој дасци, па се стављао на ту даску део кожуха, што се жели украсити, још док је цртеж свеж и тако се она гранчица пренесе на кожух. После тога се почео куповати у градовима кожух са сјајним комадићима лима или са стаклом, а око једних и других су

— црвени комадићи коже као овални листићи. Доцније су се почели кожуси вести разнобојном вуницом. Вез је био обично на средини груди у облику гранчица и листића. Овај начин украшавања кожуха је унешен из Срема, јер се на сличан начин украшавају кожуси, не само у Срему, него у Хрватској, Словенији и Војводини, а у Србији само у најновије време, у Посавини и Подунављу (околина Београда). Кожух је обично без рукава, а било их је и са рукавима и носио се зими испод гуња. Онај без рукава закопчавао се од пазуха ка појасу са два дугмета и петљама од исте коже, а онај с рукавима средином груди. Кожух је покривао целе груди па се зове често и *грудњак*.

У ово су се време носили ђуда и антерија, али врло ретко и као остаци изобичајених аџетака.

Многи младићи су носили на рукама *навлаке* (наруквице) које покривају руке од корена палца до запонка на рукавима од кошуље. Навлаке су плетене од вуне или разнобојног памука, у облику грла од рукавице. Оне су често окићене ђунђувама и перлицама. Њих плете мајка или сестра за мушкарца, а често их млада доноси младожењи као и колан.

У ово су време чакшире¹⁾ од домаћег сигавожутог сукна, а по кроју и изради разликују се од оних од пре 1880. године. Оне су сада богато везене и украшене гајтанима. Чакшире су од стопала до колена доста узане, а од колена на горе су све шире. Њихов тур између ногавица је уздигнут, а саме су ногавице доста широке. Око појаса је „*венац*“ за гатњик, а то је увијени горњи део чакшира. У новије време венац може бити од платна и зове се *насићава*. Ова врста чакшира се зове *чакшире са ђеи џејова*, Два су џепа исечена испод венца, управо на куковима, а испред ових, са предње стране друга су два џепа. Између два предња џепа, управо у средини, је пети џеп, звани *армудија*; он почиње са врха венца, а спушта се до изнад половине осталих џепова. Два џепа су са стране прави џепови, док остали служе као украси и да се могу чакшире око појаса што више раширити. Сви су џепови богато украшени гајтаном, од 10--20 ката. У средини гајтана, што иду око џепова, а ниже отвора за џеп је шара, која се зове такође *шекедук*, као и оне на дорамку. Она је направљена од гајтана званог бурма, спирално увијеног у круг, а изнад тог круга је исти гајтан савијен у у облику меандра. Гајтани који су око џепова, као једна велика шара, спуштају се до близу колена. Од чланака ка коленима ногавице су расечене за 10 до 15 см. и ти разрези се зову по копчама *мушки и женски лампаџи*. Лампаџи и цели отвори око ногу су опточени гајта-

¹⁾ По казивању једног старца из Посавине, узане чакшире су постале сасвим случајно. Неки сељак однесе терзији сукно, да му скроји чакшире. Кад је мајстор узео меру и видео да нема довољно сукна за чакшире потураче, каже то сељаку. Сељак га замоли да му направи чакшире од толико сукна, колико има, па какве буду. Мајстор га послуша и изради чакшире много уже него што је до тада правео. Нове чакшире су биле прикладне и практичне, па су по угледу на њих многи сличне чакшире наручивали. Исту причу ми је испричао један старац из околине Аранђеловца.

нима звани дикиш, што се спуштају од венца шавовима низ обе ногавице. Многе чакшире су имале пачалук као и тозлуци. Пачалук је био багато украшен гајтанима, као и цепови. Поред оптоке на пачалуцима ишле су по две или три кривудавае линије од тањих гајтана. Гајтани (дикиши) који иду шавом, од венца низ крста, зову се *ћоџлук* или *кусун*. Неки мајстори називају туром део чакшира који покрива крста, а два клина што се стављају у туру, између ногавица, *ћредњице*¹⁾. Чакшире су се везивале поврх гуња, све до деведесетих година 19. века.

У ово време потисла је каница са пругама онај стари црвени појас, а силави су сасвим изобичајени. Место старих силава усвојили су млађи људи везени појас, звани *колан*, који се опасивао преко канице. Колан је каница затворено црвене боје са извезеним гранчицама и цветићима од разнобојне вунице, а поред тога искићен ђинђувицама разних боја. Он је дугачак толико да опсегне струк око паса, а закопчава се са две копче. У последњој десетини 19. века мења се начин опасивања у толико, што се појас опасује врхом чакшира и по кошуљи, а гуњ покрива појас. Само су понеки старци задржали стари начин опасивања кроз све ово време, па и до данашњих дана.

Обућа. И код обуће запажају се знатне измене, као и код осталог одела. Чарапе имају место дебелог поплетта листиће у облику чипке, зване *кресне* или *кресће*, од истог плетива. Испод кресне су чарапе украшене везеним гранчицама и цветићима од разнобојног памука. Назувице се изобичајавају, а једнаке су оним из ранијих година, у колико се одржавају. Завијачи се сасвим губе, а тозлуци се све ређе употребљавају. Има свега неколико стараца који још носе шарене подвезе поврх чакшира испод колена. У ово се време јављају први пут данашњи опанци и потискују оне од црвене коже, као бољи и подеснији. Опанци су од дебеле, штављене, жућкасте коже, с великим и широким „*кљуном*“ (врхом). Опанци су „*заојућени*“ подебелим кајишом — „*ојућом*“ — од исте коже. Раније описани опанци су били такође са доста дебелим кајишићима („*ојућама*“) преплетени поврх ноге, а средином је био само један преплет. После су се опанци дотеривали и правили са више „*израде*“. Поред преплетта у средини дошла су још два преплетта са крајева и пред ногом поширок кајиш (*кресће*), украшен нарецканом и избушеном танком кожом. Најпре се продужавао око ноге онај кајиш, којим је опанак био наопућен, па је доцније уобичајен дугачки црни а пошироки каиш који, кад се умота око ноге, дохвата готово до врха чарапе. Каиш је закопчаван за чарапу куком, која је причвршћена за крај каиша.

Ми смо говорили о свечаној ношњи уопште, пошто нема готово никакве разлике, као што ће се видети напред, између летњег и зимског

¹⁾ Имена делова гуња, дорамка и чакшира, као и имена шара и гајтана, којим су украшени, дознао сам од сеоских абаџија. По казивању београдских абаџија (Костовића, Гужанина, Вранића и других), који су раније радили сељачка одела у Чачку, Крушевцу и Крагујевцу, сви ти називи, које су донели Турци, познати су готово у целој предкумановској Србији.

стајаћег одела. Лети се носе више шешири, у колико се употребљавају, а зими шубаре и шајкаче. Многи младићи не носе лети гуњ, него само доромак преко кошуље, а зими се поред свега осталог носи и кожух. Кад се носи гуњ лети, обично се не закопчава, док је зими стално закопчан. Зиме се носе двоје чарапа, или само једне са назувицама. Свакидашње летње одело је најчешће: дугачка кошуља, гаће, појас, доромак, чарапе, тозлуци, у колико су се очували и опанци. Чарапе и тозлуци су се носили увек поврх гаћа.

Зимско ношаће одело је по кроју и облику као и свечано зимско, само је врло мало везено и украшено, или је само изношено свечано. Знатан је број оних, којима је једно исто одело служило као свечано и свакидашње; у том случају се десна пола, од гуња, претури преко леве, да би се сачувала, пошто је она увек више и лепше везена. Доромак се понекад носи испод гуња, или се у опште не облачи, само да би се сачувао. Појас остаје увек исти, само се колан (везен појас) не носи као део свакидашњег одела.

IV. Данашња ношња.

После Светског Рата, иако је прошло мало времена, мушко се одело у неколико изменило. Оно се мења помало сваког дана. Сви старији људи, од 40 год., носе се и данас готово као и пре рата, док се млађи одевају мало друкчије. Начин шишања и код старијих и код млађих је као и пре Светског Рата. Млађи носе шишке, а старији се шишају кратко. Многи мушкарци данас поткресавају помало бркове, а старији их брижливо чувају. Дуги бркови, средње пуноће, сматрају се као најлепши. Бркови се обично увијају на крајевима и остају у водоравном положају. Понеки их „завиљаше“, тј. усукане крајеве окрену горе.

Старији људи носе шубаре, а ређе шешире, док млађи носе већином шајкаче, мање шешире, а врло ретко шубаре.

Млађи носе обично по две кошуље. Она шта је до тела закопчава се на рамену и таква се кошуља зове „кошуља без недара“. Колир и прса („вормета“) горње кошуље се мало рашире, да се виде вормета доње кошуље, која су јако набрана, често везена и дугмићима украшена. Колири данашњих кошуља су доста високи и утегнути око врата. Данас је мањи број везених кошуља него пре рата. Често се купи везена трака, па се пришије на прса и на запонке иза шаке. Данас их обично шију сеоске „шнајдерице“ и пришивају на њих готов вез.

Гаће су у свему једнаке предратним, само што их шију сеоске снајдерке на машини.

Фермен од плаве чохе је извезен тако да се ретко где види чоха између гајтана. Доромак од шајка је много мање везен него фермен. Главне шаре на дорамку су геометриске (оштри углови), а на фермену цветови и гране. На дорамку се везе црним и црвеним гајтанима (бућма), а на фермену само црвеним. Пре рата се везло црвеним и црним гајтанима само по чохи. Сукнени доромак је задржао стари вез.

Сукнени гуњ нема украса, сем оптоке, дикиша и шаре „преко“ (од црних гајтана пришивених у правим линијама), док су на гуњу од шајка извезене око шаре „преко“ и на рукавима за шаком гране и то црвеним гајганом; а на чоханом гуњу има много више шара у облику грана и цветова него на гуњу од шајка. Чохани гуњ има обично на место шаре „преко“ повелику извезену грану у облику птичијег крила.

Кожух се данас много више украшава него пре рата.

Старији људи носе чакшире од сукна, сличне оним предратним, само мало-уже и око џепова имају мање гајтана. Поред тога на њима су само три џепа, два на десној и један на левој страни. Млађи мушкарци носе данас „панталоне“ од шајка. Оне су око џеваница и у туру јако тесне, док су ногавице уз бутине, са спољашње стране, доста широке.

Појас носе редовно старији људи, док млађи ређе. Старији носе канице као и раније, а млађи везен појас („колан“) и то док се не ожене, а после га скину и чувају.

Данашње чарапе су код старијих од вуне као и пре рата, само у мање везене. Код млађих су обично од памука отворене боје (жуте, плаве и беле). На мушкарцима од 18 до 30 година се виде све врсте опанака које праве београдски опанчари, од оних лепо, ситно плетених, са пуно „израде“, до оних с подебелим опутама а широким и великим врховима. На опанке се навежу обично лаковани или добро „офиксани“ каиши од црне коже, који се омотају око ноге. Данас су узели великог маха опанци звани „капичари“, унесени из Војводине као подеснији. Почели су их носити пред Светски Рат понеки старци, а данас их употребљавају у велико сви старији, мушки и женске. Њих праве од црне фабричне коже београдски опанчари. Око прстију су овално засечени, а над лећицом је пришивен комад тање коже, који личи на капак, па се за то и зову капичари. Обувају се са кајишевима пришивеним иза пете. Ципеле су и код млађих и код старијих веома ретке.

Свакидашње летње одело је најчешће гуњ (блуза) и панталоне. Панталоне смо већ описали, а гуњ је од шајка, а ређе од сукна. Он је скројен по угледу на војничку блузу, само има низак а широк колир, ловраћен на рамена. Поред тога има на леђима и рукавима понекад ушивене *појасиће* од истог сукна, који служе највише као украс. Доста се ретко носе дуге кошуље и гаће.

Дечаки од 5 па до 16 година се сматрају као „деца“. У тим годинама не иду на вашаре, нити улазе у коло да играју. За то време нису имали право на женидбу, него тек кад напуне 17. година. Тада добију сва права као и одрасли мушкарци. Њихова је ношња била од кад памте најстарији људи, све до пред Светски Рат, готово непромењена. Она се састојала раније као и данас од дуге кошуље, гаћа, дорамка и појаса¹⁾.

¹⁾ Фотографија дечака и девојчица биће објављена у IV. књ. „Гласника Етнограф. Музеја у Београду“ у раду „Женска ношња у Београдској Посавини“.

Они су се носили у главном као и старији мушкарци, само нису имали све делове одела које и они. У старије време су дечаци косу кратко шишали (коса се кратко „осџриже“), а кад напуне 16 година, или се ожене, пуштали су дугу косу. Они су носили најчешће куповне „црвене капице“ (фес), без ките. Понеки су имали „плетене капице“, сличне фесу, оплетене од беле вуне, па бојене у броћу. Данас се дечаци шишају и носе капе као и момци. Кошуља код дечака је била раније, а и данас је више везена и украшена, него код момака. Данас она има редовно чипку по дну. Од када се почео носити везен појас (колан), дечаци га носе стално, па и данас Чарапе и навлаке су украшене плетеним и навезеним шарама много више него код старијих. Све до женидбе или до седамнаесте године нису облачили чакшире, па ни зими, као чобани. Поред тога нису носили силав, пешкир са бућама, докољенице, подвезе, као ни гуњ. Једино од сукна су имали дорамак. У старије време су одело правиле мајке за своју децу, како оне делове од платна, тако и оне од сукна. Данас само оне ткају сукно и платно за одело и везу кошуље, а друго препуштају мајсторима. Оне још плету чарапе и наруквице за своју децу.

Фот. 1. — Старци (по 85 год.) из Рињња.

Запазио сам да се старци носе, у великом делу наше домовине, по једном начину који карактерише старије време. И кад некога запитате каква је била ношња у *сџаро доба*, увек ће вас упозорити на одело неколицине најстаријих људи. Тако и понеки старци у Београдској Посавини носе одело које се носило пре 40 до 50 година. Једни лети иду у дугој кошуљи и гаћама, а преко кошуље облаче дорамак од сукна, мало везен. Место чарапа, од чланака до колена, носе тозлуке (фот. 1.). Други старци носе дорамак са мало израде, од домаћег сукна. Гуњ стављају у чакшире, а поврх њега се опашу појас и силав. На ногама носе

црне вунене чарапе, узицама подвезане, а испод колена поврх чакшира подвезе (фот. 2.).

Највећу разлику у послератном оделу чине панталоне и гуњ у облику блузе. Стајаћи дорамак и гуњ се много више шарају и везу него пре рата. Рат је утицао, да свакидашње зимско и летње одело буде простије и подесније (усвајањем гуњева у облику блузе, панталона и опанака капичара), али свечано одело је знатно скупље од предратног. Данас су многи опанци скупљи него ципеле, а одело такође стаје као и најскупље грађанско, од две до четири хиљаде динара. Утрпани вез на стајаћем дорамаку, гуњу и кожуху даје оделу монотоност, те се не може казати, да је послератно одело лепо и допадљиво као предратно. А свакидашње одело је једноставно и тамно, па има доста непријатан изглед.

Посавци¹⁾ сматрају да је данас колубарско одело најлепше у Србији. Колубарско одело по њиховом схватању захвата поред Колубаре Ваљевску Посавину и Тамнаву. Колубарци носе кратак, а тесан дорамак, гуњ утегнут и припојен уз тело, а тако и чакшире. Вез на оделу је отворенији и светлији него код Посаваца. Колубарци имају опанке са високим и утегнутим носевима, а Посавци са широким и великим. Шумадинци имају одело црно-мрке боје или сиво-мрке, а Посавци жуто-тамне или кафене боје. Шумадинци носе данас мање веза на оделу него Посавци. Чакшире код Шумадинаца су уже него код Посаваца. Подунавци имају најмање веза на оделу и њихово одело није прикладно и лепо, као колубарско и шумадишко, па ни као посавско. Ове карактеристике одела сам чуо од народа у Посавини и оне су у главном тачне.

Фот. 2. — Ж. Дробњак (сѝар 87. год.) из Рушња.

Од како су нестали фесови, за покојника се купује „плетена шубура“, која се увози са стране. Она је плетена од конаца, па су уметнути прамени црне вуне између њих, те по свему личи на кожную шубуру. Покојник се не сахрањује ни са једним кожным аљетком, па ни са опанцима. Верује се, ако се сахрани покојник са неким кожным аљетком, или предметом, да ће доћи она животиња од које је кожа, па ће појести све што је од коже, а покојник ће остати без тог предмета или аљетка. То се сматра за велики грех. Друго је веровање да ће се повампирити сваки онај, који се сахрани са неким кожным предметом

Понеки старци причају да су се стављале (кад су се носили фесови) „вране“ (црне) траке око феса као знак жалости за покојником. Али

¹⁾ Под именом Посавци ваља разумети људе из Београдске Посавине.

је много распрострањенији обичај био да мушкарци не носе нарочито одело нити какве особите жалбене знаке за покојником, пошто се веровало да то није добро за осталу породицу. Старији људи су ми причали како су им синови помрли и изгинули, па нису никад носили жалбене знаке. а камо ли одело. Општи је знак жалости био да се не брију за 40 дана. Данас се обично око руке, а врло ретко око шајкаче, стави црна „пантљика“.

Одело крпе редовно жене а никад мушкарци; ако га крпе на мушкарцу, онда мора он ставити нешто у уста (паличицу или сламку) да не би био мутав пред људима. Поред тога мора ћутати. Уторником и суботом неће жене ништа довршити за мушкарца (заплести чарапе; сашити кошуљу до краја и т. д.). На Лазареву Суботу не ради се ништа око мушког одела. На Младу Петку (први петак после мене месеца) не ради се такође ништа око мушког одела, као ни на Велики Четвртак па за осам четвртака до Тројица. Тако исто у данима око Светога Андреје жене нерадо праве или крпе мушко одело.

*

Према изложеном се види да се ношња у Београдској Посавини више изменила у другој половини 19. века него раније за неколико векова. У то је време Београд јако утицао на околину у свим правцима, па и на ношњу у Посавини. Много које чега, што је напуштено у Београду као застарело, прилогађава се у селима и задржало се краће или дуже време. То се јасно види и на ношњи у Посавини. Тако гуњ крцалинац и џемедан усвојили су само истакнутији људи. По угледу на гуњ крцалинац, направљен је од сукна кратки гуњ, назват такође *крцалинац*, који је био до тада нека врста кратке кабанице. Џемедан је у ово време сасвим изобичајен. Затим се усвајају чакшире, ћуда, антерија, шубара и црвени опанци. Значајно је да крајем 19. века потискује вунено одело и шајак оно, које је дошло директно из вароши. У Београду се купује памук за платно, свила, злато и вуница за вез, као и разне боје за бојење тканина. У ово се време отвара велики број абаџиских и кожуарских радњи у Београду за израду сељачког одела. Одело се купује у Београду, или га израђују сеоски мајстори, који су занат научили у Београду, или су под утицајем варошких мајстора. Зато је одело углађеније и прикладније, јер је сваки аљетак урађен лепо и брижљиво. На оделу се запажа много више веза него раније. У ово је време прави напредак према старијем добу. Ово је оно време, кад се наш народ у Србији развијао пуном снагом после ослобођења, чије се благостање осетило највише од 1890—1910. године.

Док је наш народ био под турском управом грчевито је чувао све своје одлике па и ношњу. У напуштању оног начина живота, који су затекли Турци, гледало се одрођивање и одступање од оног што је чинило битност нашег народа, а прилагођавање Турцима. И сваки сличан покушај је жигосан и осуђиван као издајство народа. Зато је

мушка ношња у Београдској Посавини остала неколико векова непромењена. Каква је ношња била пре доласка Турака не можемо знати, али да је остала за све време њихове владавине готово иста, то се види по простоти и једноставности одела, које се стастојало из неколико грубих и простих аљетака (дуга кошуља, гаће, дорамак, појас и повећи гуњ; од обуће само опанци са завијачима или чарапама). У старије доба је одело било домаћа творевина и сваки део одела је имао српско име, а кад се народ ослободио и почео да живи новим животом у слободној држави, настало је напуштање старе културе, па и ношње, јер се увидело да је опстанак народа осигуран. Што смо се више удаљавали од старог начина одевања, а приближавали се новом, одело се све више мењало и добијало туђи карактер. То сведочи велики број аљетака са турским именима као и шаре на оделу, које имају готово све туђе називе. Наш сеоски свет је могао и за време турске владавине да купује одело у градозима, са туђим обележјем, али се тога чувао, јер би се на тај начин изједначио по спољашности са завојевачем као и наши грађани, па би пре и подлегао турским утицајима. То се види по томе што су наши сељаци са потсмехом говорили о оним, који су се друкчије носили него они. Отуда називи по оделу: *Турчин*, *Арнауџин*, *Шваба* и *Лацманин*, за све оне који су имали европско одело, или одело поменутих народа, иако нису припадали тим народима. У Посавини се и данас каже за оне, што купују одело у варошима, да се носе као Цигани.¹⁾

Митар С. Влаховић

Résumé — *Die Männertracht in Beogradska Posavina (Belgrader Savethal)*. Dies ist der erste Teil der Studie über die Volkertracht in Beogradska Posavina. Diese Studie zerfällt in vier Abteilungen.

In der ersten Abteilung werden die ältesten Trachten behandelt die bis zum Ende der ersten Hälfte des XIX Jahrhunderts getragen wurden. Die Charakteristik dieser Kleidung ist folgende: breite Beinkleider (*gaće*) aus Hanfgewebe über welche ein langes Hemd (*duga košulja*) fällt, wollener Gürtel (*kanica*), darüber ein Ledergürt (*silav*); den Oberkörper bedeckt ein ärmelloses Jackchen (*doramak*) welches bis zum Gürtel reicht. Die Fussbekleidung waren Opanken (*opanci*) aus ungegerbten Leder ein Hausprodukt des Volkes. Anstelle der Strümpfe benützte man im Winter Fusslappen. Die älteren Männer trugen langes Haar in einen Zopf geflochten. Den Kopf bedeckte eine rote Mütze mit schwarzer Quaste („*ves*“ genannt).

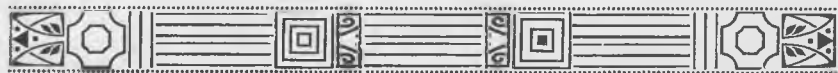
In der zweiten Abteilung wurden die Jahre 1800-1880. umfasst. Besondere Charakteristik dieser Periode war, dass man viele Kleidungsstücke (breite Hosen - *poturaće*, *gunj* krdžalinc - Flauschrock, *djuda* und *anterija*) von der Stadt angenommen hat und das sich gerade zu jener Zeit der Einfluss der Stadt am stärksten bemerkbar machte. Die Haare wurden kurz geschnitten und der „*ves*“ abgelegt. Es kamen die Fellmütze (*šubara*) und der Hut (*šešir*) in Brauch.

Die dritte Abteilung beschreibt die Tracht von 1880 bis zum Weltkrieg. Die wichtigsten Kleidungsstücke (*doramak*, *gunj* und *čakšire*) bestanden aus Tuch (*sukno*) dass eb nfalls eine Hausarbeit war. Die Tracht wurde mit viel Stickerei verziert. Zu dieser Zeit erschienen Opanken mit langen Spitzen, in der heute noch getragenen Form, bekannt unter dem Namen: serbischen Opanken (*opanci*).

In der vierten Abteilung wird von den Änderungen der Tracht nach dem Weltkrieg gesprochen. Die Beinkleider nehmen die übliche Militarform an. Sogar der *Gunj* (Flauschrock) ahmelt der Soldatenbluse.

Es zeigt sich im Allgemeinen in allen vier Perioden, dass Praktisches und Schönes vereint waren.

¹⁾ Najviše podataka za kožuhe dao mi je Живојин Богдановић, кожуар из Београда.

ПРАЗНОВЕРИЦЕ И БАЈАЊЕ У НЕКОЛИКО СЕЛА ЈУГОЗАПАДНОГ СТИГА

Податке о празноверицама и бајању прикупио сам у насељима Великом и Малом Црнићу, Батуши и Калишту, а према „Упуствима за испитивање народа и народног живота“ од *Д-ра Јована Ердељановића*, професора Университета (издала С. К. Академија, 1911).

Велико Црниће је на друму Пожаревац—Петровац, збијеног је типа и ушорено. Предање вели, да је село постојало пре Косовског Боја, да се звало Белиће, и да је у њему живео „неки војвода белићски“ који је владао селом и околином. Како овај војвода није дошао на Косово, кнез Лазар га је проклео и рекао: „Да Бог да од сада био војвода црнићски“; због тога је, веле, и село добило данашње име. У непосредној близини Великог Црнића, идући уз Млаву, је Мало Црниће, варошица, постала исељавањем из В. Црнића. У близини ушћа Витовнице у Млаву је Батуша, за коју се прича, да ју је Турчин продао некоме Батуши, по коме је добила име. Идући даље уз Млаву је село Калиште, које је добило име по развалинама града (налазе се на источној страни села).

Празноверице. — *Празноверице око новорођенчећа и уојшиће око мале деце.* — 1. Чим се чује, да се у некој кући „нашло“ (родило) дете, носе му се поклони: повој, новац, а уз то, ако је женско, још и кудељица вуне или тежине (кучине) — „да би му порасла дугачка коса“.

2. Ако жена, која је донела поклоне, погледа дете, плуне на њега и рекне: „гад“. То чини „да га не би урекла“.

3. После сунчева заласка породиља не излази из куће — „да не би изгубила млеко“.

4. Поред себе и детета породиља држи: метлу, циганске гребене, главицу белог лука и нож — „да би новорођенче одбранила од вештица“.

5. Жене, које су донеле повојницу, ништа не враћају (па ни судове) — „да се новорођенчету не врате сватови“.

6. После сунчева заласка се не избацује вода у којој се дете окупало — „да не би ноћу плакало“. Овако се ради за четрдесет дана:

7. Кад дете много плаче, кажу да је „клиновито“ (килаво). Гада обично нека од баба носи дете до клена, који сврдлом пробуши, верујући да ће дете оздравити и да више неће плакати.

8. Детиње пелене се не простиру по плоту (тараби) — „да детету не би били ретки зуби“.

9. Приликом првог шишања кум стави кумче на гарави бакрач — „да би му расла црна коса“.

10. Кад дете прохода, мати за њим проспе воду — „да би ишло брзо као вола“.

11. „Да би дете брже расло“, мати га намаже квасцем по челу.

12. Родитељи запајају децу вином — „да би била румена“.

13. Мајке дају децу Циганкама, да их задоје — „да би пре проговорила“.

14. Детету дају хлеба из циганске торбе — „да не би било стидљиво“.

15. Жене, које први пут виде мало дете, дају му пару и јаје, „пару среће ради, а јаје живота ради“.

16. Кад мати пође на свадбу, сабор или славу, па собом понесе и дете, нагарави га мало по челу — „да га не би ко урекао“.

17. При повратку мати увек повуче дете за нос или уво „ради здравља“.

18. Деци се о Божићу не дају ораси — „да их зуби не би болели“.

19. Извађен детињи зуб даје се, и то увијен у качамаку, псу да га поједе — „да би дете имало јаке зубе као пас“.

20. Пошто очешља женско дете, мати га повуче за сплет и каже: „Сплет до пете а девојка до греде (да порасте)“.

Празноверице на које ђазе девојке, младе и жене, момци и младожење. — 21. „Да би се што пре удала“, девојка треба да се окупа на Ђурђевдан, а пре сунчева изласка.

22. Да би сазнале да ли ће се удати идуће године, девојке на Бадњевече ово раде: са гранчицом од бадњака оду под дрво, на које лежи живина, и њоме га ударају. „Ако чују певца удаће се, а ако чују кокошку неће се удати“.

23. Рано у јутру на Божић, девојке, кад из куће изађу, нарочито пазе које ће мушко име чути. Верују да ће се и њихов младожења онако звати, како су име тога пута чуле.

24. „Да би их девојке волеле“, момци треба да су увек, пре сунчева изласка, при раду у чаиру или код стоке у штали.

25. Приликом доласка сватова, девојка (млада) се груди да пре угледа младожењу него он њу. При венчању гледа да неприметно нагази младожењу — „да би, у будуће, њена реч важила“.

26. При одласку на венчање „не ваља“ да се млада okreће — „да не би била враћена оцу“.

27. При одласку на венчање, кад прелази први мост, млада-невеста треба три пута да каже: „Прођох воду, не угазих, родих дете, не осетих“ — „да би лако рађала“.

28. При поласку на венчање, млада-невеста треба да завеже узицу на десној чарапи; „док не одреши ову узицу, неће имати деце“.

29. Приликом венчања, у цркви, млада треба да преброји онолико листова из свештеникове књиге, за колико година жели да не рађа.

30. Ако млада и младожења, после венчања, а код младожењине куће, поделе и поједу лепу јабуку, верују да ће лепо живети и да ће имати лепу децу.

31. Трудна жена не треба у ватру да ставља клин, колац или неки шиљат предмет — „да дете не би било клиновито (килаво)“.

32. Трудна жена не сме прескакати секиру, вилу, грабуљу, — „да јој дете од тих ствари не би страдало и да би се лако породила“.

33. Трудне жене (ако имају велики трбух) не иду на славе, саборе и свадбе — „због урока“. Ако је прека потреба да морају ићи, онда их свекрве, при поласку, покроне Богојављенском водицом.

34. Трудна жена не сме тући мачку и пса — „да јој дете не би било мало и рутаво“.

35. Пред порођај породила кроз недра пропушта јаје — „да би лако родила, као што лако кокошка носи јаје“.

36. „Да би родила“, нероткиња треба кроз своја недра да провуче дете.

37. Нероткиња пије освештану воду (Богојављенску или славску) „да би родила“.

Празноверице о смрти. 38. Верује се да код тешког болесника, који је на смрти, чело главе седи Св. Арханђел а код ногу брадило (ђаво). Ако је умрли грешан, носи га брадило, а ако је праведан носи га Св. Арханђел.

39. Мртваца облаче у нове хаљине — „да не би био подеран на ономе свету“.

40. Пази се да мртваца не прескочи мачка — „да се не би повампирио“.

41. Кад се примети да ће болесник умрети, из куће се износи семе свих плодова. Верују да ако то не ураде „сетва неће нићи“.

42. У мртвачкој соби се огледало покрива, да се не би ко огледао. Верује се да ће онај, који то уради, ускоро умрети.

Празноверице око пољских радова и стоке. 43. Онога дана, када се сеје пшеница, из куће се ништа не даје на послугу — „да би пшеница добро родила“.

44. Шишарке од кукуруза и љуске од лука потапају се у воду или бацају у реку — „да година буде родна“.

45. Да им врачаре или сусетке ноћу, у очи Ђурђевдана, не би „одузеле млеко“ од музне стоке, жене раде ово: узму божићну со, кантар и катанац и са њима обилазе око тора. Обилазећи тако, катанац најпре затворе, затим га отворе, па га пред вратима тора опет затворе. Тако раде три пута и говоре: „мој бели сира со солио, кантар мерно, а катанац чувао од душмана“.

46. На Ђурђевдан, рано у јутру, пушта се стока на пашу. Чобани

се труде, да им стока тога јутра буде сита — „да би била сита и у току целе године“.

47. На Ђурђевдан се стока, чим се дотера с паше, помузе у окићену ведрицу Помужено млеко, које се не вари, даје се деци да једу. Пре него што почну јести, деци се сипа вода за врат — „да би било млека као воде“.

Празноверице о воћу. 48. Када се сади воћка, треба је држати обема рукама, — „да би сваке године рађала“.

49. На трећи дан Божића, рано у јутру, ставља се на сваку воћку божићња слама, -- „да би добро рађале“.

50. Жене, које су у жалости, не једу воће (нарочито јабуке) пре Петровдана, када их прво „поделе за душу“, па онда једу.

Бајање. — Бајалице су обично старе жене, а и млађе, које су од старијих научиле овај посао. Бајалице су у исто време и чињарице и врачарице. Ретке су жене које знају да бају од сваке болести. Баје се кад је пун или млад месец, и то обично понедељником и четвргом рано у јутру, пре сунца, „кад је дан у напредак“. Празником се никада не баје. Према болести се одређује и место где ће се бајати: на прагу на дрвљанику, под седалом и т. д.

Баје се обично противу узетости, злих очију, несанице, црвеног ветра, страве, отока, падавице, главобоље и т. д. За сваку од ових болести различито је бајање, о коме нисам могао ништа сазнати, јер бајалице то никоме неће да кажу.

Борисав Љ. Раловановић

МАЊИ ПРИЛОЗИ

Пресипање белим просом.

У „Гласнику Етнографског Музеја у Београду“ књ. II, с. 1—3 Г. Д-р Веселин Чајкановић је објавио чланак *Пресипање дукатима*. Да би допунио обичаје из Ђевђелиске Казе о којима сам писао (Етнографски Зборник С. К. Академије, XL), овде ћу нешто рећи о *пресипању белим просом*.

Предање о пресипању белим просом распрострањено је у околини Солуна, Јенице-Вардара, Дојрана, Струмице и Кавадара. Да ли се о овоме што зна око Скопља и Велеса није ми познато.

О пресипању дукатима не зна се у околини Ђевђелије, али постоји предање о пресипању белим просом. Убити домаћег или овчарског пса, у дворишту или на трлу, сматра се за велики грех, а и строго се казни. По предању, раније је човек, који би убио пса, кажњаван на тај начин, што је морао угинулог пса, везаног за стражње ноге, *зашкрпајати* (уз пободену мотку на гувну) *белим просом*. Како је бело просо врло ситно, то је кажњени морао дати велику количину истога. Када се и последњи део угинулог пса затрпа, престајало се са сипањем проса, које је припадало газди убијеног пса.

Св. Тановић

Зашто младожења не скида капу при венчању.

У чланку *Главна обележја српског народа* („Гласник Етнографског Музеја у Београду“, књ. I) на страни 64, Г. Тројановић између осталог вели: *Врло је чудно шићо момак на венчању у Ј. Македонији не скида капу у цркви. Па и Вук Караџић је стијао у цркви за све време службе под фесом на глави*.

Констатација је тачна. У свој Јужној Македонији, чак до Солуна, за време венчања момак није скидао фес са главе. Тако се радило до Балканских ратова, међутим се данас при венчању капа скида.

Обичајено је било да свештеник, приликом венчања, младожењи стави венац (круну) преко феса. Момак (*зей*), пошто се обуче и на себе стави све што треба да има као *зей*, ништа није смео скидати, све док са младом не уђе у брачну собу. Могла се додати нека ствар—*није греоша*, али скинути што од одећа, па била то и марамича, није се смело. Ово је важило и за младу.

Народ верује да је *зеиш*, када се обуче, *шме на себе узео и родитељски благослов*, јер се он пре облачења *праиша са својим родитељима*, узима од њих благослов, и од тога тренутка се сматра као неко нарочито биће, као да је обавијен светом копреном, која га штити од злих духова. Верује се, да се тада сви могући зли духови врзмају око њега и гледају да му ма на који начин нашкоде *мушкосиш*. А пошто је он обавијен велом родитељског благослова, сматра се да му не могу нашкодити. Међутим, ако се машта скине са *зеиша* (подразумева се од како се *обукао за зеиша*), невидљиви вео родитељског благослова се ништи и на тај начин је *омогућен пристиуи злим духовима да могу своју жршћу окалатиш*.

Да би овај одбранбени вео био што јачи, поред родитељског благослова, прзива се и црква у помоћ. Врло често, скоро увек, у очи недеље (свадбе) шаље се нека од ствари младожењиних или младиних да преноћи у цркви, и то у олтару, на часној трпези. Послату ствар (обично чарапе, марамица, вео или што друго) сутра дан свештеник при проскомидисању благослови, помене младино и младожењино име, и ствар враћа по дечку (женска деца не носе). Ову „благословену“ ствар младожења (или млада) носи собом до узаска у брачну собу. Из ових, дакле, разлога ни *зеиш* (младожења) ни млада при венчању не скидају ништа са себе све до горе означеног момента.

Често се деси, да услед дугог стајања и тесне обуће набрекну ноге, од чега млади или младожењи позли. Али се и у овоме случају ништа не скида. Ако би се морало нешто предузети, ради се тако опрезно, да се ништа не измени. Може се обућа мало раздрешити, али се никако не сме с ногу скинути. Јер зли духови ништа друго не раде него чекају и гледају да на неки начин постигну циљ.

Што се тиче другог става, који Г. Тројановић наводи, напомињем, да и у околини Ђевђелије старији људи нису скидали фес у цркви, осим за време читања јеванђеља и за време великог входа. Према обавештењу неколицине старца (преко 90 година) у цркви нису скидали капу због старости и хладноће.

Св. Тановић

Краљице.

Овај обичај, раније познат у с. Влашкој (Космај), потпуно је ишчезао пре четрдесет година. Краљице (девојке) су ишле по селу сва три дана Духова. Облачиле су „стојаће“ одело. Девојка, која је представљала *краљ*, облачила је „стојаће“ женско рухо, преко кога је стављала пешкире; припасивала је сабљу, чије су каније биле увијене пешкирима а балчак је био окићен цвећем. Чепљала се с киком низ леђа, на чијем је крају висила главица белог лука. И *краљица* је била одевена као краљ, само је у место сабље носила барјак. Поред краља и краљице ишле су још четири девојке у „стојаћем“ руху и са кикама око главе. Најзад су поворку пратили родитељи (отац или мати) краља или краљице, који су скупљали и носили дарове.

Краљице су се скупљале код „краљеве“ куће, где се спреме и ручају, па одатле поју. Кад дођу близу куће коју ће посетити, домаћи им отварају вратнице и уводе их у двориште. Пошто су назвали Бога, краљ и краљица ћутећи играју, а оне четири девојке, које их прате,

стану две и две једне према другима и певају. Краљ и краљица су такође једно према другом и у току игре три пута мењају место. Први пар девојака запева:

„Краљу, свети, краљу,

Диван барјактару — (два пута) — лељо... “што понови и други пар. Затим први пар продужи:

„Изнесте столице, да седну краљице, лељо

Краљица је дошла — (два пута) — лељо,

Да игра са краљом“... што понавља други пар и тако

кроз целу песму. Затим наставља први пар:

„Ој, снашице, Недо, — (два пута) — лељо

Ој откупи чедо...“

За то време је млада из куће села на столицу и држи на крилу дете (мушко или женско), а ако га још нема узме дете из села, јер га мора имати кад краљице дођу.

„Ако ли га нећеш — (два пута) — лељо,

Ми да га носимо — (два пута) — лељо,

Доле нашем двору — (два пута) — лељо.

Домаћин и домаћица их тада дарују, дајући краљу новац који она предаје пратиоцима (оцу или мајци). Певање се даље наставља:

„Ајдемо те друге — (два пута) — лељо,

Доле у јаруге

Да беремо смиља — (два пута) — лељо,

Смиља, каранфила,

Да кигимо краља — (два пута) — лељо

Краља и краљицу,

Краља и краљицу

Малу девојчицу — (два пута) — лељо“. Пошто заврше песму, поздрављају са „Да Бог да да се пева до века! Збогом и у здрављу“ и одлазе даље. Новац који добију чувају до прве недеље по Духовима када се састану код краљеве куће, где се почасте, провеселе и новац поделе.

✱ Забележио по причању старице Ђуке Стевановић

Милић Мајсторовић

Стриг.

Главна привредна грана становника извичних села Прилепског Поља (према Крушеву) су земљорадња и баштованлук. Али како су ова села на граници пољске и планинске зоне, то се њихови становници баве и сточарством. Има трагова (бачила, обичаји) који указују да је и овде сточарство било развијено као и у планинским селима. Данас се све више и више развија и временом ће бити као у планинским селима. Има више разлога да се сточарство развије. Главни су: да се искористе планински пашњаки; да се гноје „бавче“ (баште); да би се добиле „лепечке“ за гориво (сушена балега) пошто су оскудни дрвима, и најзад, да се одржи домаћа радиност (ткање). Због свега овога гајењу оваца се обраћа велика пажња.

Стриг је један од старих обичаја, који се и данас врши. Податке о њему саопштавам из села Бучина и Беле Цркве.

Овце се стригу у мају. Домаћин позове *сѣригаче* пет до шест дана пред стриг. Колико ће стригача позвати, зависи од броја оваца. За тај дан се двориште добро почисти, нарочито место где ће стригачи радити. Кад дођу стригачи, домаћин их почасту ракијом, киселим млеком, сиром и паприком. После закуске почиње стрижење. Овчар везује овце и додаје их стригачима, који их стригу простим, кованим ножицама. Прво ошишано руно ставља се на кућу, да би овце напредовале, а остала ређају на гомилу. За време рада домаћин ухвати најбоље јагње, преда га овчарима и стригачима и каже: „Ово је курбан!“ Јагње се закоље за ручак.

По свршеној стрижби донесе се вода у ведрици, и у њу се стави „божје“ (зова) и друге лековите траве. Овом водом стригачи и овчари оперу руке и ножице. Затим овчари скупе овце у гомилу и попрскају их истом водом. Острижене овце потеряју на пашу, пуцајући из пушакa преко њих „да би са њих отерали болести“. Домаћин позове суседе и пријатеље да их, заједно са стригачима и овчарима, почасту ручком. Пијући ракију и уз ручак присутни благосиљају: „Аирлија стригот! До године поиће (повише), а каде нема, Господ да да! Да ни (нам) је жив стопан, да су ни живи стригачи, овчари, домаћин и домаћица со деца!“ После ручка сви се разилазе праћени гајдашем.

Острижена се вуна не дели по утврђеном правилу. Неки је деле *брацки*, т.ј. према броју браће без обзира на чељад. Други деле по броју чланова задруге, водећи рачуна да се више вуне да оним родитељима чија женска деца стижу за удају. Води се рачуна, да се у кући задржи само онолико вуне, колико се може прерадити у току јесени и зиме, а остатак се продаје на тргу у вароши.

Драгољуб Дамјановић.

Прилози проучавању двобоја у нашем народу.

1. — *Двобој поја Николе Вукчевића и Филипа Савова Вукчевића на Цетињу.* — Поп Никола Вукчевић и Филип Савов Вукчевић, стотинаш, оба из истог браства, *били су двобој* пред црногорским главарима и кнезом Данилом на Цетињу. Двобоју је претходила међусобна свађа њихових чобана око испаша у планини. Кнез Данило је мирио завађене, али до измирења није могло доћи, јер ни поп Никола ни стотинаш Филип нису на то пристали. Поп се жалио кнезу, да му се Филип већ неколико пута замерао, док је Филип сматрао, да га поп тиме само изазива на двобој на који се већ одавно одлучио. Али, кад су се и главари сложили, да им треба учинити задовољење, кнез оде у дворску ризницу и отуда донесе два мача, оба једнака.

По договору завађених двобој се одржао мачевима, јавно пред главарима и кнезом. Филип је чекао на *мегдану*, а поп га је нападао, јер је он звао на *двобој*.

У првом нападу поп је задао рану Филипу, пошто му је расекао гуњ и јелек на рамену, али рана није била велика. Филип је у једном zgodном тренутку вратио попу ударац и посекао га преко слабине. И ако поп није смртно рањен, ипак је био онеспособљен да настави двобој. Тако је био завршен двобој, а тиме и свака међусобна размирица. Од тада су, по казивању старијих људи, поп Никола и стотинаш Филип живели као рођена браћа, јер се двобојем, као поузданом пресудом, дошло до правичног задовољења обе завађене стране.

2. — *Двобој Вукчевића и Пашићровића за време црногорског владике Петра I.* — Пејо Мојашев Вукчевић добије јабуку од Боја Паштровића, као позив на двобој. По народном казивању, Бојо је до тада извојевао девет мегдана са Турцима, па је као завршни десети хтео да добије на тако доброме јунаку, као што је био Пејо. Кад је дошла јабука Пеју, потраже његови рођаци да га један од њих замени у двобоју, пошто је он био стар. Али је Пејо већ *загризао јабуку* и тиме себе означио за мегданџију.

Двобој је заказан на тадашњој црногорској граници, у племену Брајића. Са Пејом је пошло много људи из љешанске, црмничке и ријечке нахије. *Ђевер* (сведок у двобоју) му је био неки Црмничанин. Са Паштровићем су дошли Паштровићи. Противници су стали, један према другом, поред једног дола (вртаче). Пејо је са ђевером поиграо црногорски оро са мачем у руци. То је био знак почетка двобоја. Мачени се „зацикташе“ у јуначким рукама мегданџија.

Мегдан је дуго трајао. Паштровић је замахивао мачем водоравно, а Вукчевић усправно. На то ће посматрачи узвикнути, да изједначе правце замахивања мечевима, да би се двобој окончао. Пејо тада снажно замахну мачем водоравно према Паштровићевом врату, пресече му гркљан и Паштровић оста на месту мртав. Паштровића однесе браственици у своје гробље и сахране уз велике почести. Од тада се Бојов род прозове Гркљановићима, по Боју који је посечен по гркљану у двобоју.

(Саопштио Виду Јаблану, ст. технике, Васо Вукчевић, из Ђешанске Нахије, 1923. г.)

II. *Ж. Пејтровић*

Животиње у народним причама

(из Пиротског округа)

1. Вук „кривељан“.

На Св. Мрату се скупе вуци, на једном месту, очекујући Св Мрату, да им нареди, где ће и шта који од њих радити. Туда наиђе један човек, и кад их је угледао, неопажено се погне на оближње дрво. Убрзо стигне и Св. Мрата на зеленом коњу; око њега се окупе вуци, да чују, шта ће коме наредити. Свети Мрата почне једном по једном наређивати: „Ти ћеш Н. Н-у заклати вола, јер је радио на Св. Мрату..... Ти ћеш да закољеш коња Н. Н-у јер је и он радио на Св. Мрату....“ Тако је свима наредио шта имају да раде. Остао је само један стар и крив (сакат) вук („кривељан“), који није могао далеко ићи. „Кривељан“ упита Св. Мрату шта ће он радити, а Св. Мрата му покаже руком на оближње дрво и рекне му: „Ти ћеш заклати оног горе на дрвету“.

После овога Св. Мрата оде, а и вуци се разиђу, да изврше наредбу. Само „кривељан“ легне под дрво, очекујући човека да сиђе, да га закоље. Два дана је вук лежао под дрветом, а човек трпео и ћутао на дрвету, очекујући да вук оде. Али се „кривељан“ није мицао. Најзад, кад је видео да вук не мисли отићи, човек се почне скидати, и кад се приближио вуку, не скидајући се сасвим са дрвета, извади пинтољ, опали на вука и убије га. Затим сиђе с дрвета и оде кући.

Годину дана доцније, овај исти човек наиђе са друштвом на исто место, где од убијеног вука затекне само кости. Кад их је угледао,

похвали се друштву да су то кости од вука кога је он убио. Показујући их, гурне ногом једно ребро, које се преврне и њега некако убоде у ногу. Рана се „подљути“ и он од ње умре. Тако му је, на крају, смрт дошла од оног истог вука „кривељана“, јер му је тако писано-„суцено“. (По планинским селима ова се прича често чује кад је реч о празновању Св. Мрате. Каткад се у место Св. Мрате помиње „Св Ранђел“. Али се већином прича како сам изложио. У причи се помиње Св. Мрата, јер се верује, „да он управља над вуцима“ и да их он „распрачује“ — шаље где ће да чине штету онима који га не празнују).

2. Од кад је баби зет̄ милији

Неки „ловџија“ једне јесени био у лову и ходећи целог дана по шуми, упадне у „мртвило“ (место у дубини земље, где змије зимују). Хтео је да изађе и да се врати, али му змије и њихов старешина-„цар“ нису дали, већ су му рекли да остане до пролећа, па ће га изнети из мртвила. Тако је он у мртвилу зимовао. Живећи са змијама видео је, да се оне претварају, и да свака за час постане жена или девојка, као и да имају имена, на пр. Петкана, Јелена, Марија, Јованка итд. Готово целе зиме су змије живеље као женскиње.

На неколико дана пред Младенце, змије се почну спремати да изађу на земљу. Пред сам полазак цар им нареди шта ће која и где радити. „Петкано, ти ћеш да уједеш краву Н. Н-а зато што је радио на Младенце..... Јованка, ти ћеш да уједеш дете Н. Н-а јер је и он радио на Младенце“. На послетку се цар обрати Јелени и каже јој: „Ти ћеш, Јелена, изнети овог човека, а осим тога, да пазиш, кад буде летос „на Прокопије“ поп позвао „бедву“ (мобу) да жње жито, да уђеш под сноп који се први веже. Пошто „бедвари“ ручају, попов ће син доћи да узме први сноп, а ти ћеш га тада ујести за руку“.

Све је ово слушао „ловџија“. Змија (Јелена) га је изнела, отишао је својој кући и доцније је стално пазио, да змија не уједе поповог сина. Кад је било на Прокопијев дан, поп је позвао „бедву“, и све је онако било, како је змијски цар рекао Јелени. Ловац је био на моби и кад је свршен ручак, попов син је почео скупљати снопове. Ловац је пазио на први сноп и чим му је попов син пришао, ловац му каже: „Не дирај док не видимо шта је под њим“. Сноп су полако подигли вилама и под њим видели велику змију. Мобари су хтели да је убију, али ловац није дао. Кад су је ухватили у „штипку“ (процеп) ловац им је казао да је та змија лепа девојка и да се зове Јелена. Они јој заповеде да се одмах претвори у девојку, иначе ће је убити.

Змија послуша, претвори се у девојку, пристане да се уда за ловца, и венчају се. Приликом венчања је змија-девојка рекла лозцу, да је никако не сме ударити или дохватити конопцем, јер ако се то деси претвориће се понова у змију. Ловац је срећно живео са Јеленом и леп су пород изродили. Деца су им одрасла и већ су удавали једну кћер. Али онога дана, када су сватови дошли, ловац, спремајући по кући да што боље дочека зета и пријатеље, случајно дохвати конопцем своју бабу, и она се одмах претвори у змију и завуче у један прозор. Сватови су дошли, почели су да се веселе и једнако су погледали да виде прију. А и сам се зет чудило што му нема бабе. Најзад су пријатељи питали шта је са пријом. Ловац није могао дуго да крије, исприча шта се десило и покаже им змију у прозору.

Сви су се зачудили и почну змију молити да изађе. Она им одговори, да неко од њих треба да приђе и да је пољуби у чело, па ће се она опет претворити у жену. Ово нико од њених укућана није смео учинити. Најзад се зет реши, приђе јој, пољуби је у чело, и она постане жена.

„Ето, још од тада је остало, да је на бабу помил зет него син“.

3. *Зашто је јеж користиан*

Једном, у старо време, хтело је сунце да се жени, па је узјахало магарицу и пошло по свету, да за себе тражи девојку. То ја видео јеж, изађе и стане пред магарицу, да је „запре“ (заустави). Тако сунце није могло даље ићи, и због тога се није женило.

„А да није било јежа да „запре“ магарицу, сунце би се оженило, изродило би се много сунаца, и свет би погорео“.

Влад. М. Николић

Једна бајалица за ницине

У ницине родило се дете. Звах кума да га крсти, кум дође дете не нађе. Начини се дете мање од маковог зрна. Устук мир, устук Велимир. Сту (назад) ницина, тера те мрцина. Да изађеш у Дунав, у море, у камен, да више ту не будеш. Левак прст крста нема. Сту ницина тера те мрцина. Изађи у море, у Дунав, у камен, да више ту не будеш.

Забележио у Неменикућама (Космај).

Д. Милојевић

ЕТНОГРАФСКИ МУЗЕЈ У 1928. ГОДИНИ

У току 1928. године приновљено је 759 инвентарских бројева, односно 1068 предмета. Од приновљених предмета колекције су добиле 295, Илустративно одељење 535, а Одељење за музички фолклор 238. Највећи део предмета купљен је из одобрених кредита државног буџета за 1928/29. годину, изван број је добивен на поклон, а 93 предмета је набављено из суме одређене на име помоћи од Обласног Одбора Београдске Области. На дан 31. децембра 1928. године Главни Инвентар Етнографског Музеја имао је 10.576 инвентарских бројева.

Музејске колекције. — Приликом набављања предмета обраћена је нарочита пажња, да се непотпуне колекције, у колико је могуће, попуне стварима које су недостајале. Колекције народне ношње допуњене су знатним бројем ређих аљетака. Набављено је пет потпуних костима и у изложбеним просторијама су изложени нови манекени (три са ношњама из Шумадије, два са ношњама из Далмације). Изложено је свега 51 манекен са ношњама, и то: из Северне и Јужне Србије 32, из Босне, Херцеговине, Црне Горе и Далмације 10, из Хрватске, Славоније, Баната, Барање и Словеније 9. Колекције дрвоног посуђа, земљорадничких справа и алата, кућевног намештаја и справа за лов, допуњене су интересантним и ређим примерцима из свих крајева Краљевине. За све су предмете сређени картони који се групишу у каталоге по колекцијама и по областима. Поред изложених предмета стављени су натписи на нашем и на француском језику, а уз ређе објекте и цртежи или фотографије ради детаљнијег обавештавања посетилаца.

Илустративно одељење има 3063 инвентарска броја. У току 1928 г. приновљено је 300 инвентарских бројева, односно 535 предмета. Међу приновљеним предметима има највише негатива (185), затим цртежа (117), даље клише-а, акварела, фотографија, аутохромних плоча, портрета и карата са народном ношњом.

Одељење за музички фолклор има 1027 инвентарских бројева. У току године је, благодарећи труду г. Косте Манојловића, композитора, одељење добило 238 нових мелодија, и то: из Чајнича и околине 67, из Битоља и околине 91, из Галичника 69, из Велеса 9 и из Косовратске Бање (срез горњо-дебарски) 2.

Библиошека има 1227 инвентарских бројева. У току 1928. г. приновљено је 167 инвентарских бројева. Из редовних кредита државног буџета набављено је 67, у замену за „Гласник“ добивено је 53, а на поклон је добивено 36 књига. У замену за „Гласник“, поред прошло-

годишњих редовних замена¹⁾, примљене су публикације и од: Историског Друштва у Новом Саду, Уредништва „Записа“ на Цетињу, Археолошко-Хисториског и Преисториског Музеја у Загребу, Југословенске Академије Знаности и Умјетности у Загребу, Уредништва „Учитеља“ у Београду, Друштва „Космос“ у Лавову, Етнографског Одељења Мађарског Народног Музеја у Будимпешти, Приморског Савеза за унапређење туризма у Сплиту, Матице Словенске, Instituta Nauk Antropolog. Towaristwa Naukowego Warszawskiego, Eesti Rahva Muuseum — Tartu Estonie, Sudetendeutsche Zeitschrift für Volkskunde, Hessische Blätter für Volkskunde, Museul Etnografic al Ardealului, Cluj.

Библиотека је била отворена за публику сваког радног дана у канцелариско време.

Етнографски Музеј је у јоку 1928. године добио ове поклоне

Колекције: старинску дрвену касу од г. *М. Пошћиха* из Београда; женску капу „канавац“ од г. *П. Милчића*, учитеља из Рудника (Дреница); амајлију од *г-ђе Срећеновић* из Београда; две паиде (за хватање птица) од г. *С. Тановића*, шк. надзорника из Ђевђелије; 84 предмета (у моделима) од г. *Иве Холуба*, учитеља из Завале (Херцеговина); диле од г. *Душана Вујачића*; модел сандука и обучену лутку „Бачванку“ од г-це *Ане Шшанске*, студ; кадионицу од г. *Сћ. Вујадиновића*; зубун и неколико пари скерлета од г. *Ђоке Перина*, гл. секретара Земљ. Задруга из Сарајева; женску јакету од г-це *Анђе К. Пойовић* из Београда; ћерџеф од г-ђе *Софије Бучевић* из Београда; кожно чутуру од г-ђе *Босе Богдановић* из Београда; старински прстен од г. *Н. Јакића*, студента; канице, рукавицу и „јутицу“ од г. *С. Пауновића* из Бечевице (Гружа); чутуру, бризгу и грабље од г. *Пајтлера*, учитеља из Пекреа (Словенија); кошарицу од *С. Сћевановића* из Марибора; две игле за плетење мрежа од г. *Ошћрића* из Новиграда (Далмација); удицу за хватање риба од г. *М. Сћефановића* из Ригопека; коњу од *Живане Павловић* из Ритопека; молитвеник од г-ђе *Десанке Бајић* из Беча; плоску од г. *Ј. Сланског* из Београда; чобански бич од *М. Дробњаковића* из Београда; либаде од г. *Мирка Милећиха*, шефа желез. ст. из Колара; „машинару“ од *Радивоја Маћаруге* из Стапара (Бачка); житни венац од г. *Ј. Јуришића* из Београда и старинска врата од г. *М. Тодоровића*, директора из Јагодине.

Илустрaтивнo одељење: 18 клишеа и 4 портрета од *Минисћарсћива Просвешће*; 7 фотографија од професора г. *Мошћинског* из Лавова; 3 аквареле од *ческог Минисћарсћива Просвешће*; 2 портрета од г-ђе *Софије Ђорђевић* из Београда; 12 фотографија од проф. г. *Др Келера* из Кила; 33 негатива од *Ећнолошког Семинара* у Београду; 10 негатива од проф. г. *Влад. Р. Ђорђевић* из Београда; 1 слику и 16 карата орнамената од г. *Кисића* из Београда и 1 фотографију од *Сћ. Мијашовића*, учитеља из Крушевца

Библиотека: 5 књига од г. *Ј. Јуришића* из Београда; 3 књиге од *Hudebni Mutica Umelske Besedy*; 1 књигу од *Просвешћног Одељења Београдске Обласћи*; 1 књигу од *Th De Dilmont-a*; 1 књигу од *Покрајинског Музеја у Сплиту*; 1 књигу од *Wyd.wnistwo Kazim. Mianowskiego*; 1 knj. од *Woss' Sortiment* и по 1 књигу од г.г. *В. Р. Ђорђевића*, *В. Р. Пејковића*, *Ј. Х. Васиљевића*, *Д. Вуксана*, *М. Мандића*, *М. Влаховића* ит д.

Инвентар музејског намештаја приновљен је једним столом, једним канабетом, са три фотеље и четири столице од хростовине и у дрворезу; које је Музеју уступило *Минисћарсћиво Просвешће*.

1) Види „Гласник Етнограф. Музеја“, Књ. II, с. 87.

У току 1928. године у Музеју је радило исто особље, које је отправљало исте дужности као и прошле године.¹⁾ Одлуком Г. Министра Просвете С. Н. Бр. 11.921 од 19. априла 1928. г. постављена је за суплента гимназије у Панчеву и упућена на рад у Музеју г-ђа Марина Недељковић, свршени студент Академије Уметности у Паризу. Од дана ступања на дужност до краја 1928. г. г-ђа Недељковић је израдила 18 акварела по оргиналима народне ношње из албума Н. Арсеновића, 3 аквареле по подацима добивеним од особља или по природи, 55 цртежа (пером) дрвених судова из музејских колекција, 62 цртежа (пером) убрађивања главе, 15 илустративних цртежа и 9 студија појединих делова ношње из околине Београда.

Одлуком Г. Министра Просвете П. Бр.: 18. 382 од 24. октобра 1928. г. постављен је за асистента г. Владислав Рајс, који је и раније био на служби у Музеју као чиновник Министарства Просвете.

*

Поред редовних музеолошких и административних послова извршено је неколико екскурзија ради набавке предмета и проучавања.

Потписати је, за време свога месечног одмора, у току августа, обишао Похорје и Словенске Горице (у Словеначкој) и за Музеј набавио 39 објеката. У почетку септембра је, као преставник Етнографског Музеја, присуствовао прослави тридесетпетогодишњице Згодовинског Друштва у Марибору и учествовао на екскурзији до Птуја. У друштву са кустосом г. Петровићем извршио је крајем септембра петодневну екскурзију по Банату ради снимања етнографских објеката. У току године је обишао и упознао се са уређењем и начином рада музеја у Љубљани, Марибору, Птују, Сарајеву и Вршцу.

Г. Митар Влаховић, кустос, провео је 20 дана у Јужној Лици и Средњој Далмацији и проучавао материјалну културу у тим крајевима. Највише се задржао на проучавању народне ношње, куће и сточарства. Набавио је потпуну мушку и женску ношњу из Буковике и донео преко 20 снимака етнографског карактера. У Црној Гори и Боки Которској г. Влаховић је провео 30 дана (рачунајући и годишњи одмор) ради антропогеографских и етнографских проучавања Боке и Колашина. Осим тога набавио је 2 „ајкалице“ за плашење птица и јазаваца. Најзад, у току године, г. Влаховић је у више махова обилазио села београдске околине ради проучавања народне ношње.

Г. Петар Ж. Петровић, кустос, провео је у Горњој Гружи (у Шумадији) 15 дана и бавио се проучавањем народног живота, обичаја и снимањем интересантних објеката. Набавио је 2 пара опанака, сукњу, кецељу, три пара чарапа и дозлуке. У друштву са директором био је на петодневној екскурзији по Банату.

По наређењу Г. Министра Просвете У. Бр.: 2609 од 31. јула 1928. год, одређен је г. Јурије Слански, хонорарни фотограф овога Музеја, да са г. Др М. Кашанином, кустосом Музеја Савремене Уметности, изврши снимања манастира и цркава (Ариље, Жича, Љубостиња, Велуће и Руденица). На путу је провео 21 дан и извршио 250 фотографских снимања манастира и фресака. На путу је г. Слански препратио и Етнографском Музеју предао 10 мотива народних везова.

¹⁾ Види: „Гласник“, књ. II, с. 86—89.

И у току ове године музејским колекцијама и одељењима су се користили у знатном броју наши и страни научни радници, као и институције. Одржано је једно семинарско вежбање студентима етнологије Београдског Универзитета и уступљено им је 100 примерака прве књиге „Гласника“. Уредништву „Јубиларног Зборника Живота и Рада С. Х. С.“ уступљен је знатан број фотографија за њихова издања. Народној Библиотеци у Београду послати су сви сепарати чланака оштампаних у „Гласнику“. Д-ру Ј. Краљу, управнику Географског Института Универзитета у Прагу, послато је 27 фотографија антропогеографског и етнографског карактера. Д-ру Фишеру, проф. Универзитета у Лавову, и Д-ру Е. Шневајсу, доценту Универзитета у Прагу, послато је по 30 фотографија етнографског карактера.

Трећа књига „Гласника Етнографског Музеја“, за 1928. годину, оштампана је из средстава добивених на име помоћи од Министарства Просвете (Дин. 9.000.—) и из остатка (Дин. 1.000.—) од суме (10.000.— динара) коју је Музеј добио на име помоћи од Обласног Одбора Београдске Области.

На крају извештаја морам истаћи, да још нисмо у стању збирке и целокупно уређење Музеја поставити на модерну и научну основу. Просторије, којима данас располаже Етнографски Музеј, далеко су од тога да задовоље потребе. У погледу зграде остали смо у истом стању, у коме је Музеј био још при своме оснивању. Још 1898. године је Мих. Валтровић, тадањи управник Народног Музеја, подносио предлог да се у завештану кућу Стевче Михаиловића пресели Етнографски Музеј, истакао да се „*мора ићи пре обраћајући пана њажња на Етнографски Музеј, јер гравива за њега у народу сваком даном све више несјаје. Предмети се не могу живо прибиращи све дошле, док им се најпре не сиреми место за чување и за излагање на гледање и проучавање*“. Како је у то време Етнографски Музеј био још оскудан објектима, Валтровић је предложио да се „*за сад и за коју годину још сувишни простори зграде Стевче Михаиловића могу уступити и другом каквом заводу, који смером и радом својим одговара ономе, чему је завештавалац кућу своју наменуо*“. Овај је предлог тадањи Министар Просвете под П.Бр 18202 од октобра 1898. године прихватио и одобрио је „*да се из Народног Музеја издвоји Етнографски Музеј и да се тај смести у кућу пок. Стевче Михаиловића*“. Овим је актом даље одобрено „*да се у исту зграду може привремено смешити и Музеј Српске Земље*“. И од тада, па све до данас, пуних тридесет година, Музеј Српске Земље „*привремено*“ је смештен у зграду Стевче Михаиловића, иако већ деценијама маса предмета Етнографског Музеја лежи затворена у магацину. Етнографски Музеј данас има 10.576 инвентарских бројева, од којих 6.486 припада колекцијама, 3.063 Илустративном одељењу, а 1.027 Одељењу за музички фолклор. Од овога броја у *седам сала је изложено 3.197 инвентарских бројева, остало је све затворено*, и то 3.289 инвентарских бројева у магацину, 3.063 инвентарска броја у Илустративном одељењу, а 1.027 инвентарских бројева у Одељењу за музички фолклор. Из ових података види се, дакле, да музеј није у стању да изложи ни једну *шрећину предмета којима располаже*. Изложени предмети утрпани су и немогуће их је систематски уредити све дотле, док се не добију потребне просторије.

ERRATA

<i>стр.</i>	<i>ред</i>	<i>стоји:</i>	<i>треба:</i>
1—13	у целом чланку	э	е
10	15 оздо	болетъ	болестъ
14	8 "	бившем	бившим
30	1 (у примедби)	онога	овога
34	12 оздо	децебар	децембар
37	21 озго	Стала,	Стала
39	5 " (у резиме-у)	<i>la daća</i>	<i>la daća (rotana)</i>
45	4 " (у примедби)	којој	коју
48	18 озго	печалуцима	пачалуцима
48	25 "	окивеним	окнивеним
52	11 оздо	ставља	ставља
57	12 "	бунице	вунце
62	2 "	сазре	сазру
64	19 озго	одушке	одушка
79	18 "	кушуље	кошуље
95	10 оздо	шубура	шубара

